RONDALLA DE LA VORA DEL FOC

Tercera Part

Gener del 1923 - Febrer del 1926

RONDALLA DE LA VORA DEL FOC

Tercera part. (1923 - ~~1931~~) Febrer 1926

~~Amb~~ La meva reincorporació a la llar després dels tres anys d'absència degut al servei militar, es va produir com la cosa més normal del món, deixant a-part la jòia dels meus pares i del meu germanet de tenir-me altra volta al costat seu i la meva, de jòia, de poguer-los acompanyar.

Amb la meva arribada a casa vam poguer pensar en eixamplar, ateses les nostres superiors possibilitats de treball, les nostres possibilitats d'aplicar-les de manera, diem-ne "independents". Tot va coincidir en la circumstància que la meva àvia materna es veié obligada a cedir les seves terres en contracte ~~xxxxx~~ d'aparceria o d'arrendament; puix que el seu fill -- el meu oncle Celestí del qual crec haver parlat més amunt -- quan he parlat dels meus inicis en política--, s'havia trasl.ladat definitivament a Barcelona raó per la qual a la meva àvia se li feia impossible atendre les terres degudament.

Per a una major comprensió de certes coses he de dir que quan parlo de la meva àvia materna, cal que aclareixi que no era pas la mare de la meva mare; sinó la madrastra; puix que el meu avi matern havia contret amb ella matrimoni en segones noces. Ja he dit que el meu avi era el mestre d'escola del poble i aquest títol era tot el seu hereuatge. Mentre que la casa i les terres que el matrimoni posseía provenien totes de la part de la madrastra a la qual m'havien habituat a considerar-la com la meva àvia. Per consegüent, no podiem esperar mai arribar a entrar en possessió de les terres ni de la casa puix que d'aqueix segon matrimoni hi havia dos fills als quals per llei natural corresponia heretar els interessos que pertanyien a llur mare i no pas a llur pare.

Els cultius de les esmentades terres consistien, aproximadament, en dues hectàries de cereals, marginades de vells ametllers; dues hectàries de vinya, una hectària d'oliveres i uns mil metres quadrats d'hort. Per allò de que "tractaven amb l'àvia", ni el meu pare ni jo no vam mirar massa prim en fer condicions. Sense cap contracte escrit, ens vam avenir en que les collites de la vinya, dels ametllers i dels olivers les repartiriem a mitges, mentre que els cereals serien íntegrament per nosaltres. Poc més o menys, aquestes condicions eren les que regien, en general aquest sistema de convenis sobre el conreu de la terra. Les lleugeres variacions que es podien trobar, depenien, per exemple, de la distància en que es trobaven les terres respecte la vila, de si les plantacions es trobeven en plena producció, o bé encara eren molt joves, o bé ja es trobaven en franca decadència; de la fertilitat de la terra, de si el propietari participava o no en aportar adobs, llavors, etc. Junt amb les terres que teniem pròpies, així vam anar fent i vivint fins l'any 1927 que em vaig casar i per raons de les quals parlarè més endavant, em vaig trasl.ladar a Juncosa. El meu pare sol i ja molt malalt, no podia fer front al treball que exigia tanta terra i la vam deixar.

Ens cal tenir en compte de que fins l'any 1917, tres anys abans de la meva incorporació al servei militar, a casa no posseïem altres terres que les provinents de l'heritatge de la meva mare de part de la seva. Ja he dit que el meu avi matern no posseïa altre mitjà de viure que el seu títol de mestre d'escola. Aqueixes terres consistien en unes tres hectàries de vinya -- superfície arrencada al que abans era un bosc de pins --, una hectària de cereals que sembravem un any cada dos; tot plegat, cosa que es veia sovint, barrejat d'ametllers, d'oliveres i d'avellaners. Val a dir que, atesa la qualitat ben ingrata d'aquell sector del terme d'Ulldemolins, podiem confiar ben poc per a viure dels recursos que n'extreiem.

L 'any 1917 vam entrar en possessió de les terres heretades pel meu pare, del seu: uns 300 metres quadrats d'hort, de bona terra, unes dues hectàries de vinya, a metllers i avellaners, una hectària per a cereals, tot el qual va fer que poguessim veure la nostra perspectiva de viure un si és no és més consolidada. Vam començar a plantar vinya nova, avellaners i ametllers nous, puix que les plantes que hi vam trobar ja es trobeven en plena decadència o bé una bona part de la terra ja es trobava erma del tot. Havent hagut de marxar jo al servei militar al cap de dos anys, vam pensar que per les possibilitats de treball del meu pare ja era suficient. No pas per viure folgadament, ans bé per a invertir-hi totes les seves forces de treball.

Entre les terres pròpies, doncs, i les que vam adoptar de la meva àvia en reintegrar-me a la llar després del servei militar, podriem dir també que ja en teniem prou per a ocupar totes les nostres possibilitats de treball.

Ambtot, i en temporades com per exemple la de recollir olives, la de podar els olivers, la d'empeltar ceps, sempre trobavem una quinzena, o un mes de temps per a guanyar uns cèntims complementaris que ens podien permetre arribar més fàcilment a lligar una punta de l'any amb l'altra amb aqueixa "independència" de la qual el pare se'n sentia tant gelós i de la qual jo també n'estava contagiat.

Puix que el fet de no "dependre de ningú", de "no manar-nos ningú", ens permetia una "llibertat" de moviment i una "llibertat" d'opinió l'expressió de la qual la trobavem -- en aquest temps, més jo que el meu pare -- en l'absència d'entrebancs, en la nostra llibertat per a la nostra activitat, en la nostra participació en la vida política de cara al progrés, de cara a la Republica, de cara al socialisme amb el qual, tot i que per pura inercia continuavem a titular-nos anarquistes, perquè ens sentiem i ens conduiem com a revolucionaris, ja somniavem amb una organització política en la qual recolzar.

X X X X X

L'any 1923 coincidia amb el periode de la gran transformacio ideològica del moviment obrer hispànic. Es pot dir que haviem acabat de sortir de la Primera guerra mundial i que estavem encara sota els efectes de la defallença, des del punt de vista revolucionari, de la socialdemocràcia internacional. Es pot dir també que viviem absorvits per les conseqüències politiques del desastre d'Anmual i de Monte-Arruit i per la idea mestressa de que fossin exigides les responsabilitats als alts culpables posats al descobert per l'Expedient del general Picasso, responsabilitats que arribaven fins al propi Rei.

El proletariat hispànic, amb la Revolució Russa com a telò de fons, es debatia en mig de l'oportunisme socialdemocrata posat ja de manifest l'agost del 1917 i l'esterilitat revolucionària anarcosindicalista que ja feia vint anys que durava per tal d'implantar en el mosaic de la política espanyola un partit veritablement de classe, revolucionari, l'imatge del qual la véiem expressda en el partit comunista bolxevic dirigit per Lenin.

A Catalunya era on es vivia més intensament aquest diem-ne trasbals polític; puix que a Madrid, la fundació del Partit Comunista d'Espanya, va tenir, més que altra cosa, un caràcter "administratiu". Les figures, probablement més conseqüentment socialistes, van deixar el P.S.O.E. i es van unir per a formar el nou Partit, el P.C.d'E.; després, tot fou qüestió de reclutar adherents, a la vegada que proclamava la seva adhessió, la seva integració, a la Internacional Comunista com la seva Secció Espanyola.

Mentre que a Catalunya, el "debat" havia pres unes proporcions fins i tot tràgiques. La burgesia catalana no perdia el Nord. Ella sabia amb quin enemic se les havia d'haver i va optar el <u>mètode</u> segons el qual, davant la impossibilitat d'exterminar el moviment obrer, aniria de cara a la seva <u>decapitació</u> que, finalment, conduïria al mateix.

En canvi, el proletariat català es trobava encara en retard comparat amb la burgesia. Encara anava a les palpentes, a la recerca d'una direcció política pròpia, d'un partit polític propi, de classe i nacional. Els caps més preclars del moviment obrer ja ho comprenien. Calía, però, fer-ho comprendre a la gran massa i aquesta estava encara guaytada, dominada, per vint anys d'intoxicació anarcosindicalista.

Homes d'orígen de la burgesia liberal comprenien igualment aquesta necessitat i participaven amb els dirigents obrers a l'estudi en mires de la construcció d'aqueixa gran obra de salvament democràtic, social i nacional.

Val a dir que el terrorisme blanc va acabar, momentàniament, amb aqueixes possibilitats. Foren per centenars els quadres del moviment obrer els que caigueren en ple carrer clivellats per les bales dels pistolers a sou de "La Patronal".

Francesc Lairet, primer; més tard Salvador Segui foren igualment assassinats. Angel Pestanya fou també greument ferit. I tants i tants d'altres la llista dels quals esdevé impossible de formular.

Per a la burgesia catalana, aliada natural, per esperit de classe, de la burgesia espanyola, va creure arribat el moment de poguer embridar el moviment obrer i democràtic nacional de Catalunya, probable obstacle que hauria impedit, com fou el cas, l'enterrament de les responsabilitats pel desastre del Marroc de l'any 1921. La gran burgasia catalana, secundant les cobejances polítiques de l'imperialisme espanyol, arrecerats darrera del "tòpic" segons el qual "calía acabar amb el terrorisme", van tramar i van executar el Cop d'Estat de Primo de Rivera el 13 de setembre de 1923. Fou la propia gran burgesia catalana la que va acomiadar a l'Estació de França de Barcelona, Primo de Rivera quan va sortir cap a Madrid a fer-se càrrec del Poder des del qual havia de liquidar la Mancomunitat de Catalunya, embrió del que amb la República fou la Generalitat, primera forma de Govern autònom que ha conegut la nostra generació. Amb aquesta data ombrívola va començar, per a Espanya tota, un nou i dramàtic període de "silenci polític i social" i per Catalunya en particular, d'un nou i incalculable període de repressió.

Certament, el terrorisme va anar extingint-se, puix que aquest era on objectiu de La Patronal. No obstant, els Consells de Guerra no van deixar mai de funcionar; d'anar omplint les presons d'obrers i de republicans; els "gobernadores civiles", d'anar aplicant el sistema de "prision gubernativa" que no s'acabava mai; de deportacions per conducció ordinària de punta a punta d'Espanya i per conducció extraordinària vers les Illes africanes i les regions més inhòspites d'Espanya. Es pot ben dir que fou l'aprenentatge de la reacció espanyola que li va servir pel que més tard fou i encara és el franquisme.

X X X X X

L'entrada a Espanya del marxisme-leninisme alimentat per la victòria de la Revolució Russa, va produir a Catalunya un trasbals ideològic que va capgirar tota l'estructura de les formacions polítiques que fins aleshores havien existit. En particular, de les formacions polítiques que s'hi trobava compresa la classe obrera. Malgrat que en els medis anarcosindicalistes s'aplaudia la Revolució i moltes de les seves realitzacions; malgrat que la Confederació Nacional del Treball, monopolitzada pels anarquistes i d'altra part per tot un complexe de tendències que es titulaven marxistes i que no arribaven a trobar llur centre de cohessio; malgrat que la C.N.T. va delegar una Comissió per tal que anés a Rússia a estudiar la Revolucio "sobre el terreny", l'anarquisme es va mantenir en la seva essència i en els seus mètodes que l'havien fet hegemònic en l'organització sindical.

Fonamentalment, en això residia l'orígen de les inacabables polèmiques i disputes -- més que no pas discussions -- entre, d'una part, la direcció de la C.N.T. i d'altra part les tendències marxistes. Al mateix temps es sostenien polèmiques aferrissades entre els anarcosindicalistes amb els quals jo em sentia vinculat.

Existien també polèmiques aferrissades entre les diverses tendències del marxisme revolucionari totes les quals tenien també llur orígen en les tendències que es manifestaven a Rússia i que participaven a la Revolució. Puix que a Catalunya existien la Federació Catalano-Balear del Partit Comunista d'Espanya, el Partit Comunista de Catalunya i altres petits grups ignorats per mí.

Es, doncs, dins d'un tal complexe i d'un tal contexte en mig del qual s'hi trobava encara preponderant l'anarcosindicalisme que em vaig reintegrar a la vida normal de família, professional i política després del servei militar.

X X X X X

El meu periòdic era la "Soli" (Solidaridad Obrera) amb el qual em vaig trobar que sostenia una polèmica, diria gairebé violenta, amb el setmanari comunista, "Lucha Social", que a Lleida editava un grup d'intel.lectuals -- la major part dels quals eren mestres d'escola -- encapçalats per Joaquim Maurin, Victor Colomer, Pere Bonet, Santiago Palacin i altres.

La crisi de l'anarquisme que es va produir en mí quan a la caserna em vaig trobar enfront de l'aparell i de l'estructura militar al servei de la Monarquia i de l'Estat semifeudal i terratinent espanyol se m'accentuava amb la lectura de les tesis de la "Soli" polemitzant amb ~~Justicia Social~~ "Lucha Social". Jo em sentia vinculat amb la "Soli" més per inèrcia que per convicció i atret, per convicció cada vegada més sòlida pels arguments de "Lucha Social". Vivia una contradicció interna que no sé pas si serà compresa, per bé que era real; i quan es tracta d'aquestes coses cal ésser verídic. No cal dir que aqueixa polèmica també la vivíem entre els companys d'Ulldemolins. Es comprendrà que no podia ésser altrament atès la nostra comuna tradició més anarquista que anarcosindicalista. Puc dir que al començament em trobava sol bé que considerava possible i necessaria l'evolució de l'anarquisme tal com jo l'havia après vers el terreny de la participació a la política com l'únic camí d'arribar un dia a la conquista del Poder Obrer. Amb els companys discutíem hores i hores, nits fins a la matinada, tardes dels diumenges fins a l'hora del sopar per a reprendre després altra vegada fins a la matinada. Amb tot, el que mai no vam posar en discussió fou la nostra pertenència al moviment anarquista o anarcosindicalisme. A l'època de la proliferació de grups anarquistes a Catalunya, a Ulldemolins en vam tenir dos d'aquests grups: l'un, titulat "Los Primitivos". L'altre, "Los Intuitivos Acratas". Aquest títol ens va semblar que expressava millor que el precedent el nostre sentiment revolucionari i que, amb la seva adopció només, arribariem més aviat a la implantació del "Comunismo Libertario".

Prenent encara el partit de la inèrcia, mantenint-me encara del costat de l'anarquisme, un dia em vaig decidir adreçar-me per carta al director de "Lucha Social" exhortant-lo a posar fi a una polèmica que jo encara creia entre germans i que ens feia mal a tots. Tot i que jo em trobava interpretat pels arguments de "Lucha Social" i els compartia, encara trobava que el que havia de renunciar a la polèmica era el que per mi tenia raó. Puix que entenia que el preu de la unitat obrera exigia l'absurd d'un tal silenci.

Mai vaig poguer somniar que la meva carta mereixeria resposta. M'ho impedia, si es pot dir aixi, el fals complexe que sovint sofrim la gent del camp, segons el qual el que diem o el que fem, no val massa la pena de tenir-ho en compte. I vetaquí que, vuit o deu dies després, vaig rebre una carta de Joaquim Maurin, carta de vuit o deu pàgines en la qual justificava la raó i la necessitat de la polèmica. Aquella carta, per a mi va tenir l'efecte d'obrir-me un nou món. Amb tot, jo continuava veient la "Soli" com "cosa meva" i "Lucha Social" com una persona a la qual s'ha de procurar "convèncer" de l'"error que pateix". Endut per aquesta convicció i per aqueix desig, em vaig decidir a contestar a Maurin amb la pretenció de dissuadir-lo que, per bé que la "Soli" no tingués raó", almenys era jo el que

en tenia i que "calia callar".

Uns dies després,vaig rebre una nova carta. Aquesta anava signada per Victor Colomer. Em recordo que Colomer acabava amb una imatge que vaig considerar incontrovertible. Més o menys,deia: "Ja admeto que les polèmiques no són sempre còmodes ni agradables. Cal,pero,comparar-les als rosers que tot i clavant les seves arrels en el femer,tot i estant plenes de punxes,venen a produir-nos flors de fragància i de colors deliciosos". Ja em teniu,doncs,fins i tot a mi embrancat en una polèmica amical,ara amb Maurin,ara amb Colomer que es va allargar fins a dues dotzenes de cartes que per a mi formaven un tresor d'un inestimable valor.

X X X X X

Simultàniament,era obligat d'atendre el treball del camp. La terra és una senyora que no té espera,les necessitats de la casa tampoc. La meva consciència em feia que no em frenés en les meves preocupacions i al costat del meu pare malalt encara menys. Doncs,era inevitable que jo em trobés constantment en el lloc que a Catalunya en diem "al peu del cano". Al treball diari des del clarejar del dia fins que la foscor ens feia plegar.

La joventut,però,dóna per a moltes coses. Encara tenia temps,tret del repòs per a reunir-nos,per a llegir llibres i periòdics i per a divertir-nos i fer divertir els altres. Sempre vam tenir organitzada una sala de ball per als dissabtes i diumenges i un conjunt teatral que actuava cada vegada que s'esqueien dos o tres dies de festa seguits. Val a dir que el nostre"Centre" tenia acaparat el 80 per cent del jovent,nois i noies,per al ball,i diria el 90 per cent de la gent ja madura el dia de teatre on hi venien homés,dones,famílies senceres. No és pas exagerar en dir que les nostres "festes" eren festes de tot el poble i sempre dotades,a la vegada que d'un sentit festiu,eren també dotades d'un sentit polític progressiu. Per als"artistes", com per als "promotors",les festes acabaven sempre amb un bon"ressopó"en el curs del qual,a més de restaurar les energies esmerçades,acabaven sempre en el bun humor i de vegades fins i tot eren l'ocasió que s'establissin llaços entre ambdós sexes que ja no es desfeien mai més.

X X X X X

El primer diumenge del mes de maig del 1923 es presentaren a casa dos amics de Juncosa. L'un era Joan Bernat del qual ja he parlat en el moment que explico la meva detenció al Regiment,i un amic seu. Venien a convidar-me a que anés a Festa Major del seu poble que s'escau el dia 15 d'aqueix mateix mes. Vam passar el dia a casa comentant,més que altra cosa,les mil i una peripècies viscudes durant el servei militar i se'n van entornar amb la meva promesa de que jo aniria a Festa Major. I,en efecte,el dia 15,amb la meva roba de "festa" a la maleta i a peu,vaig emprendre el viatge dels 12 quilometres que separen Ulldemolins de Juncosa,on els amics ja m'esperaven per anar a fer el vermut del migdía.

De vegades es diu que "una palla pot desviar el curs d'un riu" i a mi em sembla que aquella Festa Major de Juncosa fou la "palla" que va imprimir una nova direcció al curs del "riu" que havia seguit la meva vida.

No sé pas si totes les Festes Majors de totes les viles de Catalunya es passen igual com,per exemple es passen a Juncosa,a Ulldemolins,a Cervià,a totes les viles d'aquella rodalía. El que compta per a aquesta narració és la tradició que regna,en aquest cas,a Juncosa.

No pot,o bé no podia,mancar el vermut del migdia. En aquella època que la població estava dividida entre "dretes" i "esquerres"; divisió que potser hauria correspost millor en dir-ne "clientel.la" del "cafè de dalt",o del "cafè de baix",o del cafèdel mig",puix que,en general,cada u anava on es sentia millor,atret,no ntant per la tendència política que deia sustentar,sinó perquè la "cara" del cafeter o bé de la "cafetera" li era més simpàtica que una altra.

Els meus amics, pagesos jornalers o bé treballadors mixtes a jornal i en terra propia, o bé petits propietaris amb prou terra per treballar tot l'any per compte propi, van portar-me a fer el vermut al "cafè del mig". Val a dir que aquest cafè era el que tenia més clientel.la, molta de la qual era de la que es considerava d'"esquerra". Val a dir que el propi Centro Republicano estava limitat a una dotzena d'homes passats de la seixantena, que es limitaven a fer "la manilla" durant hores i hores dels dissabtes i diumenges, sense més perspectiva que votar pels candidats de "Joventut Republicana" de Lleida i presentar dos candidats dels seus cada vegada que hi havien eleccions municipals. La realitat, però, era que la política per a ells, més que una qüestió ideològica era una qüestió" de nom; puix que el fet de constituir una "minoria republicana", no els impedia pas que cada vegada que el capellà organitzava una processó pública per les beates o bé per la "majoria" de l'Ajuntament, aqueixa "minoria republicana" hi assistia i ocupava el primer rengle el costat de la "majoria", "mudats" com el dia que es van casar i amb la "banda" monàrquica" que els travessava d'un costat a l'altre del pit.

La Festa Major era una ocasió d'aquestes i haurieu vist la tal "minoria republicana", constituïda per "homes-menjar-capellans", amb el ciri a la mà, al darrera del "sinyor rector". A l'època, l'anticlericalisme era consubstancial amb el republicanisme. No obstant, la "minoria republicana" no mancava pas a fer el "complet" de l'Ajuntament, acompanyant el capellà del poble i un altre vingut de fora per la circumstància. Els "nostres concejals" consideraven que "els càrrecs" comporten els seus deures.

Doncs, no té res d'estrany que els meus amics que coneixien les meves opinions polítiques em portessin al "cafè del mig", puix que aquí s'hi trobaven homes de "tots els colors" i perquè, també, la música que hi donava el concert tradicional, era la mateixa que després de dinar, havia de tocar al ball de la tarda i de la nit.

Després de la una, doncs, vam deixar el cafè per anar a dinar a casa de l'amic que havia pujat a Ulldemolins a invitar-me i amb el qual haviem fet junts el servei militar. Aquí, la seva mare, mestressa de casa, ja ens esperava amb la taula parada, amb estovalles i tovallons blancs, plats del mateix color, on ens va servir la clàssica "escudella de Festa Major". A mig dinar vaig tenir una sorpresa sobre un fet que al meu poble no l'havia vist mai: dos joves que diu que eren "majorals de la confraria de Sant Isidre", van arribar d'un salt del carrer a la taula. Cada un portava un clavell vermell a l'orella i un altre al trau de l'ermilla, amb un "cantiret" d'aigua beneïta, de vidre ramejat i també amb un altre clavell vermell al broc gran; cerimònia aquesta que esteva destinada a demanar als comensals, cèntims per tal de merèixer la bondat de Sant Isidre, patró del poble i al qual estava dedicada la Festa Major; per tal que en temps de sequera "punxés" la "retlla" i fés ploure per a salvar les plantacions d'oliveres i els sembrats de cereals. Es clar, com que era la Festa Major, tothom estava de bon humor i per consegüent, ningú no es ressistia a "contribuir" a una acció que, "qui sap", potser sí que en depenia que el Sant es posés de bon humor i fes ploure salvant això, la collita anual de la qual en depenia el benestar de tota la població. Fos com fos, ningú no volía acceptar la "responsabilitat" segons la qual, per l'eventual manca de la pròpia aportació pecuniària, Sant Isidre es pogués enfadar i pogués castigar a tots ha haver de contemplar tot l'any la sequedat del camp.

Si es donava el cas que a la taula s'hi trobés, o bé s'hi trobessin noies solteres, els "majorals" les obsequiaven amb un raig d'aigua beneita, i això les ajudava a trobar nuvi, o promés, si encara no en tenien, aquell mateix any, o bé a casar-se sense més pèrdua de temps. Tot això es passava amb menys temps que un llampec i amb un altre salt, tant ràpid com el primer, els "majorals" tornaven a trobar-se al carrer o bé al voltant d'una altra taula parada amb condicions comparables a la nostra. No marxaven, però, sense pronunciar una frase "sacramental". Aquesta: "Sant Asidro us ho augmento"!

Dies com aquests sempre s'acaba tard de dinar,o bó de sopar. Potser eren les cinc de la tarda quan ens vam aixecar de la taula i és clar,com sigui que els únics divertiments que hi havia al poble eren una sala de ball al Centre Jaumista i un envelat que corresponia al "cafè del mig" en el qual participaven els republicans,vam començar per anar al Centre Jaumista. Jo era el "forastor" invitat i anava on em portaven. Aquí,em va fer goig una noia,molt bonica,per cert; vaig demanar-li per ballar i va acceptar. Em recordo que l'orquestra tocava "Mi Jaca". Doncs,vam ballar tres o quatre balls,fins i tot em sembla que jo li agradava fins a un cert punt que,em sembla,sense pretencions,que si li hagués demanat relacions m'hauria contestat que si. Va venir el que se'n diu la mitja hora i als meus amics van decidir anar a l'envelat. On,no cal dir,vaig acompanyar-los. Aquí,l'ambient era més festós; hi havia més parelles que ballaven,més espaiós i fins i tot em sembla que hi "tocava una orquestra millor.

Els tres o quatre amics que anavem vam demanar per ballar a altres tantes noies que es trobaven assegudes esperant que un "príncep encantador" les anés a fer ballar. Vam invitar-les,doncs,i van acceptar i ja ens teniu en ple sarau a l'envelat. Al "mig ball",com sigui que em va semblar que amb la noia no ens aveniem gaire,probablement per culpa meva,puix que sempre m'ha estat molt difícil anar al compàs de la música -- com d'altres coses també --,vaig demanar a un dels meus amics "si volia cambiar" de balladora. L'amic s'hi va avenir i ja em teniu ballant amb una altra noia fins que el seu pare,que també es trobava al ball,la va demanar per anar a sopar.

La noia m'agradava i vaig sortir del ball amb ella i darrera del seu pare que anava amb uns amics seus i així vaig acompanyar-la fins el mateix llindar de casa seva. Ens vam despedir amb una estreta de mà,no pas,però,sense convenir que després de sopar ens tornaríem a trobar al ball de l'envelat.

X X X X X

A Juncosa hi teniem uns parents. Un cosí-germà d'un any menys que jo, fill d'una germana de la meva mare que havia mort i que ara vivia amb el seu padrastre tornat a casar feia poc. Jo no sé pas ben bé per què,probablement per alguna nimietat,el cas és que les nostres relacions familiars s'havien refredat d'un temps ençà,probablement després de la mort de la meva tía. Ambtot,quan van saber que jo em trobava a Juncosa i a la casa que estava,van venir a trober-me i a convidar-me a sopar a casa seva. Jo vaig acceptar. Això passava al segon dia de Festa Major. El meu cosí va venir a buscar-me i junts vam anar a sopar a casa seva. El que em representava oncle em va rebre molt bé; la seva nova muller també i el sopar va transcorre amb la millor armonia familiar i bon humor.

El meu cosí era de l'envelat i per consegüent adicte del "cafè del mig", per bé que,de tant en tant,també freqüentava el cafè del Centro Republicano. Després de sopar,doncs,ens en vam anar al cafè del mig en el qual hi actuava un conjunt de "varietats" de Lleida que feia les delicies dels assistents.

Vetaqui que,tot prenent cafè,vaig adonar-me que en una taula gairebé d'enfront meu s'hi trobava la noia amb la qual havia ballat per la tarda,acompanyada de la seva germana de dos anys ménys que ella,del seu pare i de dues o tres persones amigues més. Aqueix grup es va aixecar de la taula abans que nosaltres. Tot donava a entendre que marxaven en direcció de l'envelat;no pas,però,sense que aquella noia m'adrecés una mirada tant expressiva que no podia ser una invitació més clara a retrobar-nos al ball. Es clar,a mi el temps ja se'm feia llarg i per bé que el meu cosí es sentia atret per les varietats del conjunt artístic de Lleida, jo vaig dissuadir-lo d'anar-nos-en també vers l'envelat. Allà,és clar,vam retrobar nos amb aquella noia i per bé que tampoc no ens aveniem gaire,probablement,ja ho he dit,per culpa meva,vam tornar a ballar un,un altre i encara un altre ball. De cop i volta i probablement sense que ningu s'ho esperés,en l'intermedi d'un ball a l'altre,l'envelat va quedar a les fosques. Tothom vam restar plantats,cadascu

i cadascúna al costat de la respectiva balladora,o bé,si voleu,del respectiu ballador. La foscor no va durar gaire. El suficient,però,pel que a mi es refereix, perquè sentís molt aprop meu l'escalfor d'un respirar fatigat i que,sense massa esforç,els meus llavis anessin a topar amb les galtes fines de la meva balladora. En encendre's altra vegada la llum,la vaig veure,tota sufocada,que s'havia allunyat de mi -- potser un pam i potser exagero --,la qual cosa no va impedir que quan l'orquestra va tornar a tocar i que nosaltres dos,després que ella va dir-me "vostè és molt atrevit", tornessim a ballar fins que el pare de la noia la va cridar per anar a dormir.

Es clar,durant el ball i mútuament,ens vam declarar el nom respectiu i el nostre respectiu lloc de naixença i de residència. Quan vaig dir-li que el meu poble era Ulldemolins i que casa meva era coneguda per "cal a Carmeta del Senyor Mestre",ella em digué que el seu pare era també d'Ulldemolins i que la casa del seu pare,a Ulldemolins,era coneguda per "Cal Xau". Mireu,quina coincidència:el fill gran de "Cal Xau" era un dels millors amics del meu pare. Tot això va fer que la nostra conversa esdevingués més animada i que gairebé ens consideressim un si és no és de la família. Reflexió feta,em vaig recordar que en ocasió que uns dies abans de la Festa Major de Juncosa,jo treballava al camp d'una casa nomenada Cal Micalàs. I potser el dia abans mateix de la Festa Major,un dels fills d'aqueixa casa,el gran,em digué: "ahir vaig veure la filla del Xau de Juncosa al cotxe de Reus i la vaig trobar desconeguda; s'ha fet molt maca d'ençà que no l'havia vist". Com sigui que jo no,coneixia cap"filla del Xau",ni tal aca,ni tal barraca,la tal comunicació em va deixar sense ni fret ni calor. Només dirè,per acabar amb el capitol de les coincidències,que quan ja estava a punt de sortir de les parets del poble camí de Juncosa,em vaig trobar pel carrer una dona amiga que em digué: "on vas, Avaristo,amb la maleta ? A festa Major de Juncosa,vaig contestar-li,a veure si farè"nuvia". Apa,doncs,i bona sort",em va replicar la bona dona . I tal com he dit més amunt,vaig emprendre el camí amb un coratge capaç d'escalar les més altes ~~tarres~~ de les més altes muntanyes.

Com per la tarda del dia abans vaig acompanyar la noia amb el grup familiar a casa seva,sense,però,que en el trajecte,deixés de fer-li un petó,ara en una mà. Vam arribar al llindar de casa seva i com sigui que per raons de treball jo havia de retornar l'endemà mateix,a casa meva,ens vam despedir i ja no ens vam tornar a veure fins després de molt temps,cosa que es va produir en circumstàncies que mereixen ésser explicades i que ho farè en el moment oportú. Potser no és molt important explicar-ho,el que vaig a dir,però penso que tampoc no serà sobrer. Quan la noia va explicar als seus pares la coneixença que havia fet amb mi i <u>quí era jo</u>, aqueix Avaristo d'Ulldemolins,era aquell mateix que va estar a punt de ser afusellat quan feia el servei militar degut a que,"<u>aqueix noi és dels que no creuen en Deu</u>". I un tal "pecat" era molt greu per als pares i per a l'avia de la que havia estat la meva balladora. En canvi -- i això era el més important --,per part de la noia existia la més clara comprensió. "Què hi fa,es deia,que no cregui en Deu. Cadascú creu amb el que creu i tothom ha de ser lliure de pensar com millor li escaigui". En tot això,encara hi va concorre un altre elemnt favorable: Pel que a mi es refereix,la coneixença amb aquella noia m'havia deixat el rastre d'un sentiment de simpatia i fins i tot d'afecció. Pel que més tard va dir-me ella mateixa sembla que si fa no fa,a ella li va ocorre el mateix. Amb més raó de creure-ho,puix que fins i tot em va dir que quan jo vaig entrar al ball amb els meus amics i ella s'hi trobava asseguda amb les seves amigués,diu que ella es va exclamar: "mira quin grup de xicots més aixerits que entra. I diu que va afegir: "si aquell morenet em demanés relacions,li diria que si". La noia,doncs,era la que avui és la meva Ramona i el noi "morenat",va resultar per ella el "princep encantador" que esperava:el que la dona diu avui que és el seu Evarist. No sé ben bé si això és veritat del tot; però crec que és molt millor creure-ho que mirar de comprovar-ho.

Mentrestant, a Catalunya la discussió sobre anarcosindicalisme i socialisme prenia volada. Es radicalitzava de dia en dia. Els anarquistes començaven a trobar defectes a la Revolució Russa i a Lenin, mentre que la idea del socialisme cada dia adquiria més adeptes. I, com sempre, a Catalunya l'opinió socialista es bufurcava en dues tendències ben definides: d'una banda, la que enten l'internacionalisme proletari posant-se sota la direcció de Madrid; d'altra banda, la que enten que l'internacionalisme consisteix en la pràctica del respecte total a la igualtat de drets de les nacions grans o petites, inclusiu les nacions i nacionalitats que integren un mateix Estat.

I és clar, Ulldemolins que de temps immemorial ha estat un jardí en el qual han fructificat tota mena de "llavors", també hi arrelaven totes aquelles tendències i en el lloc que aqueixes tendències es vivien amb més passio, era en el grup que fins aleshores ens haviem definit, en bloc, com anarquistes. Ens passavem nits senceres es pot dir, discutint sobre el sistema "libertario" del comunisme predicat pels anarquistes i el sistema socialista que sota la direccio de Lenin s'estava implantant a Russia. A aqueixes discussions va venir a afegir-s'hi un nou "element": el vegetarianisme i el naturisme, que d'uns anys ençà ja venien practicant els anarquistes més "radicals". Ara se li pretenia donar categoria de doctrina ideològica en tant alt grau que es pretenia fer del naturisme i de l'anarquisme uns elements consubstancials, indissociables l'un de l'altre. Doble motiu, doncs, de desavinences, fins i tot de discrepàncies que de dia en dia s'anaven accentuant, fins a fer que les relacions entre els membres del nostre "grup" s'anessin refredant, en cami d'oberta discrepància.

Per part meva he de confessar que mai no vaig poguer combregar amb el que entenia que eren "rodes de molí": el vegetarianisme i el naturisme com a doctrina ideològica. Entenia simplement que en el millor dels casos, era un mètode d'alimentació o bé medicinal la pràctica del qual calia deixar-la, millor a la prèvia opinió dels metges i després a la lliure decisió de l'individu. Entenia, per conseqüent, que el fet que un individu, home o dona, ~~xixhwhuixnoxxix hoxpermetixx~~ s'alimentés amb cacahuets, cireres d'arbosser o bé amb mores d'esbarzer, i que un altre, home o dona, si la butxaca li ho permetia, preferís nodrir-se amb carn de porc, o de molto, o bé d'aviram, tot plegat tenia, al meu entendre, ben poc a veure amb el servei a la causa de la revolució proletària. Per conseqüent, per part meva, m'era indiferent prendre un tal tema com a matèria de discussió, per bé que preferia menjar del que la meva pobra mare ens pogués posar a la taula o bé a les alforjes per anar a treballar al camp.

A Ulldemolins, però, som grans emprenedors ! Fins i tot haviem arribat,, pel sistema dit "autodidàctic", a promoure un "metge", potser fins i tot un "doctor" en medicina naturista o vegetariana, en tant alt grau, que s'arribava a cridar-lo per acudir a la vora del llit quan algú de la "colla" es posava malalt, inclussiu es va arribar a cridar-lo per "ajudar" alguna dona a posar un fill, o bé una filla al món. Molt sovint, però, si el malalt o la seva familia s'adonaven que la cosa era important, a punt d'esdevenir greu, es decidien cridar el metge del poble deixant de costat el "doctor" naturista. Era fins i tot probable que certs dels seus clients anessin a contar a l'altre món els "ben fets" del seus "sistema". Per conseqüent, i com si fos una coincidència, es donava el cas que el "doctor" en vegetarianisme i naturisme era, a la vegada, el més "preclar" definidor de la puresa ideològica que ens havia d'obrir les portes del "paradís" que ens oferiria el "comunismo libertario". Veritablement, Francesc Figueres, -- el Cisquet -- com li deiem, per a la colla de seguidors havia esdevingut l'"oracle"; una mena de miniatura de "Cagliostro". Ningú, però, no va saber mai quin era el seu ofici. El mateix feia de "metge", que de rellotger, que de venedor de fils i vetes, que de fabricant d'oli extret de la grana ~~xxxxxx~~ que es troba a l'interior dels grans de raïm, etc. Breu: una enciclopèdia que sempre li va permetre viure del treball dels seus pare i germans, els quals fins i tot arribaven a deixar-se manar per ell.

Tenia deu anys més que jo. Vivía, això si, del "respecte"" i de la tolerància dels seus pare i germà que eren millors pastissers que ell, i de l'adoració de les seves mare i germanes.

De tant en tant, passava temporades a Reus o bé a Tarragona, mentre li duraven les sabates que s'havia endut, o bé mentre li durava l'amistat o bé la bona avinença amb els companys que dirigien l'anarquisme des d'aquests llocs. Puix que, sovint, aqueixes relacions no eren de molta durada.

Ambtot, la base de la meva lectura diària de la premsa era la "Soli" i diverses revistes setmanals o bé mensuals; o bé algun fullet anarquistes, al mateix temps que "Lucha Social", de Lleida, del diari "Libertad", de Madrid.

En un numero de "Lucha Social" vaig llegir que el setmanari comunista "La Antorcha", que s'editava a Madrid i amb el qual els amics de "Lucha Social" no hi estaven pas massa d'acord per una qüestió de tendència, es disposava editar un numero extraordinari dedicat al Primer de Maig d'aquell any 1925. Amb els dos o tres companys més afins vam convenir a demanar-ne un paquet de 25 exemplars i amb la demanda vam acompanyar l'import del paquet, equivalent, em sembla, a 25 cèntims l'exemplar.

Coincidint més o menys amb aqueixa època -- diviem trobar-nos als primers dies del mes de març -- vam llegir a la "Soli" que a València es preparava una gran Festa religiosa dedicada al "coronament" de la Verge dels Desamparats. Segons la "Soli", de cara a aqueixa Verge, s'hi encaminava una riuada de joies de gran valor que l'Església, a tot l'ample del territori espanyol, havia mobilitzat. El tal anunci de la "Soli" anava acompanyat d'un article dels millors i més ben escrits dels que jo hagués pogut llegir fins a aquella data. L'article acabava, poc més o menys, adreçant-se als desemparats de València: "ja podeu dormir tranquils, ja teniu la vostra Verge coronada"! Els dos o tres companys més afins ens vam sentir tant captivats per aquell article, que ens va donar la idea de reproduir-lo en un full apart i així poguer-ne fer una bona difusió per tota la vila d'Ulldemolins.

Un dia al vespre, en el curs de la nostra habitual tertúlia -- no en dirè reunió, puix que no li donavem mai aqueix caràcter de solemnitat -- vaig explicar el que pensavem que podiem fer quant a la reproducció de l'esmentat article, i el que amb els dos o tres amics haviem fet en demanar el paquet de "La Antorcha".

Mare de Deu! Quin volcà es va aixecar !

No sé pas quants textos foren citats pel nostre "oracle" dels més eminants teòrics de l'anarquisme, per a justificar el "crim" que haviem comés en demanar el paquet del periodic comunista, "La Antorcha". I pel que es refereix a la divulgació de l'article sobre el coronament de la Verge dels desamparats, tampoc no ho haviem de fer puix que era molt probabble que ens portaria malsdecap...Tanmateix, la comanda del paquet de "La Antorcha" ja estava feta i pagada i la comanda de l'edició del full vam fer-la, malgrat tot, l'endemà mateix a una impremta de Reus. Tres dies després, el recader em va portar el paquet dels fulls a casa i la nit del dissabte següent, vers les dues de la matinada, amb un altre company, un tal Ramon Silvestre (Espasa, de cognom), els vam escampar per tota la vila amb tanta intensitat, que vam deixar els carrers com si hagués nevat.

El capellà es va desfermar ! Des de la trona es tornava boig cridant contra els "mals esperits" que havien entrat al poble. I a les beates de dir que un tal acte només podia ésser obra del "diable"; que el que ho havia fet, mereixia tots els càstigs de l'infern.

En la nostra tertulia de dijous següent, el Figueres ens va comunicar que durant el dia havia arribat la parella de la guardia civil al poble -- aquesta venia sempre de Poboleda -- i que l'havia convocat al despatx de l'Ajuntament. "I... què t'ha dit ?, vam preguntar impacients. "Oh, gairebé res !""Sospito, però, -- va continuar -- que van a la recerca dels que van escampar els fulls la setmana passada". Jo, pero, vaig preguntar-li: "és que te n'han parlat ? "No, no me n'han dit res; és, només, una sospita meva". I sobre això, amb els companys ben capficats, la nostra tertulia es va acabar aixi.

Diumenge següent, exactament el dia 3 de maig, a l'hora d'arribar el cotxede línia que venia diàriament de Reus i com per passar una estona d'esbarjo, vaig sortir de casa, vaig anar a trobar la carretera al lloc que es coneix pels "quatre camins" (encreuament del cami de Prades amb la carretera que va a Reus); vaig tirar carretara avall fins a l'hostal on el cotxe que ve de Reus i a la vegada porta el correu, té la parada. Poc temps després el cotxe va arribar del qual, a més d'altres persones, va baixar la parella de la Guardia civil;. Sense que de part meva li donés importància, em vaig adonar que l'amo de l'hostal, que a la vegada era el "jutge de pau" de la vila, després que els guardies van dir-li a l'orella unes paraules, va agafar un guardia per cada braç i se'ls va endur fins molt a l'interior de l'hostal. El carter, que havia buidat el sac de la correspondència a terra, va treure un paquet d'entremig i me'l va donar. Era el paquet de "La Antorcha". Amb el paquet dessota el braç, vaig emprendre el camí de retorn a casa pel mateix lloc que havia vingut. Cal dir que era per primera vegada que a Ulldemolins, arribava un paquet de periodics comunistes; un paquet de "La Antorcha", portantveu del Partit Comunista d'Espanya. El camí pel qual tornava jo a casa no era pas el més curt. I a casa, hom podia arribar-hi per dos costats. I es va donar el cas que quan vaig arribar a un dels angles de la cantonada des de la qual ja es veu la porta i fins a mitja entrada de casa, ja vaig veure, per l'esquena, el corretjam de la guardia civil que parlava amb la meva mare. Vaig girar cua i me'n vaig entornar pel camí que havia vingut. En arribar als afores, vaig deixar dins d'unes camades de sembrat d'un ordi molt alt, el paquet de "La Antorcha". Sense malfiar-me encara de res, vaig anar-me'n a casa del tal Figueres a explicar-li que la guardia civil estava a casa meva i que jo no tenia cap dubte que s'hi trobava per a detenir-me. "Què et sembla ?"vaig preguntarli ; "~~mirem qui hi ha~~ "m'amago, o bé em presento"?"No!"es va exclamar; no t'amaguis pas, va contestar-me sense pensar-s'hi gaire. "Presenta't i... a veure què volen! I... aixi ho vaig fer. Quan vaig arribar a casa la guardia civil ja havia demanat a la meva mare per la meva habitació; ja havia recollit la meva petita biblioteca i ja s'havia fet càrrec d'una maleta en la qual conservava com un tresor d'inestimable valor, entre altres coses, entre altra correspondència, la col.lecció de cartes de Joaquim Maurin i de Victor Colomer de les quals ja he parlat més amunt. Una altra correspondència consistia en mitja dotzena de cartes que havia rebut de Ramona.

Em digueren que portaven ordre de detenir-me i que els acompanyés a l'Ajuntament on, davant de dos testimonis, farien l'inventari del que em trobarien. Em van invitar a designar jo un testimoni i m'hi vaig refusar. Ells me'n van proposar un per a ells i per a mi i el vaig acceptar.

Ja a l'Ajuntament, i després d'haver fet i signat l'inventari em proposaren, sota paraula, que podia anar a dormir a casa meva a condició de presentarme l'endemà a les 7 del mati, a la sortida del cotxe, per anar a Falset, Cap del nostre Partit Judicial. Vaig donar paraula i la vaig complir. L'endemà, doncs, vam sortir en direcció de Falset. He de reconèixer que el caporal de la guardia civil fou força comprensiu. Va dir-me que no volia demostrar que em portaven detingut i per consegüent, sense emmanillar-me, em digué que anés a asseure'm al fons del vehicle; la parella va restar a l'entrada del cotxe. Aixi vam arribar a Borjes del Camp on vam deixar el cotxe per a prendre el tren fins a Marsà. Aquí vam pren-

dre un cotxe de dos cavalls -- dos cavalls de quetre potes cada un, ben entès -- i ens va portar fins a la caserna de la guardia civil de Falset. Aquí, quan el tinent -- un jove potser de 25 anys -- va veure que em portaven deslligat, es va posar fet una furia contra el caporal que m'havia conduit -- un home potser de 50 anys --. El va tenir més de vint minuts en posició de "firmes" aguantant la pluja d'improperis que li va llençar al damunt. Després, a mi em va tancar en una cel·da. Em va preguntar si jo tenia algun familiar a Falset. Vaig contestar que sí, una tía -- la tía Modesta -- vídua d'un germà del meu pare. Em va demanar parer sobre si podiem demanar-li que em portés dinar i vaig contestar "que sí". Ho van fer i al poc temps, tía Modesta arribava a la caserna amb un cistell. Em van permetre abraçar-la i agraïr-li el que feia per mí. Em van donar el temps just de dinar i després de preguntar-me si tenia cèntims per a pagar-me el viatge fins a Tarragona i haver contestat "que sí", em va lliurar a una altra parella que em va emmanillar i vam tornar cap a Marsà. Aquesta, en pujar al tren, em va treure les "manilles" de les mans i me'n van posar una a un peu enganxada a la pota de la banqueta del vagó. Així fins a Reus on vam fer canvi per a prendre el tren de Tarragona on vam arribar vers les cinc de la tarda. Des de l'Estació del tren i sempre emmanillat, em van portar a la Prisión Provincial, que no era altra que l'anomenat -- es diu que ningu no sap per què -- Castell de Pilats on em van deixar el dia 5 de maig del 1925. Aquí van tancar-me, incomunicat, en una cel·da que tenia una finestra des de la qual podia veure el rellotge de la Catedral i com sigui que a Tarragona el mes de maig ja fa bontemps, cosa que permetia a les cases veïnes de la presó tenir finestres i balcons oberts, des de la meva cel·da podia veure les famílies reunides a les hores dels menjars, cosa que no deixava de punxar-me al cor recordant els meus pobres pares i el germanet que, a l'època, tenia vuit anys.

L'endemà, vaig ésser presentat al Jutge Militar, un tal Batlle, Tinent Coronel el qual després de mitja dotzena de preguntes que no recordo en què van consistir, em va promulgar "Auto de Procesamiento y Prisión sin Fianza, por el supuesto delito de intento de Asalto al Cuartel de Atarazanas de Barcelona". Val a dir que jo, a Barcelona no hi havia estat més d'ençà del desembre del 1919. No obstant em va mantenir incomunicat durant tres setmanes després de les quals em va invitar a nomenar defensor, cosa que vaig fer a nom de Ramon Nogués i Biset, diputat, que va acceptar.

X X X X X

Aquí ve a tomb, tornant una mica endarrera, per a explicar que aqueix diem-ne "accident", la meva detenció, vull dir, ens va esguerrar una diem-ne combinació amorosa que haviem convingut ~~durxanyswxbanswixdexlxwquexfinswelxmes dexfebrerwdwaquexxany~~ amb la noia que havia conegut dos anys abans i de la qual, fins el mes de febrer d'aqueix any no n'havia sabut res més d'ençà del dia, o bé de la nit després de ballar, que me'n vaig despedir a la porta de casa seva: un bon dia, un amic meu, (Gregori Cases) que havia fet un viatge a Reus em digué: " una noia de Juncosa que he trobat a Reus, la filla del Xau, m'ha donat records per a tu. M'ha dit que li escriguis i vetaquí la seva adreça. Sincerament, vaig vacil·lar entre si li escrivia, o no, però vaig decidir-me a fer-ho. Vaig rebre una resposta molt amable d'aqueixa noia la qual cosa em va encoratjar a continuar la correspondència. Carta, doncs, que anava i carta que venia, cada vegada potser una mica més expressives d'amor, fins que vam convenir en que seria millor veure'ns i per això vam convenir en retrobar-nos al mateix lloc i en circumstàncies semblants en que ens haviem conegut: a Juncosa i en ocasió de la nova Festa Major que s'apropava. Ja hem dit que la Festa Major de Juncosa s'escau el dia 15 de maig. La meva detenció va produir-se el dia 3. Heus aquí, doncs, la nostra "combinació esguerrada. I com sigui que entre els meus papers, que van trobar-me, hi havien les cartes de Ramona, la Policía de Reus, per exhort del Jutge Militar va anar a trobar-la i convocar-la per tal que anés al Comissariat. Ramona, sense immutar-se va dir-los que no hi aniria, puix que aquella

mateixa tarda sortia amb el cotxe de línia en direccio de Juncosa per la Festa Major. Fos o no fos "legal" la resposta que Ramona els va donar, el cas és que no la van exigir. Ramona, doncs, va fer el viatge i dos o tres dies després, en mèrits d'un "exhorto" del jutge militar fou convocada al Jutjat Munizipal de Juncosa. El Jutge del poble es va limitar a cumplir una "formalitat" i la "cosa", per aqueix canto, no va anar més lluny.

Pocs dies després d'haver-me aixecat l'incomunicació, quan ja podia escriure a familiars i amics, vaig rebre una carta de Ramona demanant-me "permís" per venir a la presó a visitar-me. He de dir que la noia, que ben just coneixia, formada en un medi religiós i social més aviat refractari a les meves concepcions polítiques, en prendre tant expontàniament una tal iniciativa, em va guanyar per tota la meva vida. Vaig contestar-li, és clar, que sí, que podia venir, que estaria molt content de tornar a veure-la; però, que esperés a que jo li pogués dir el dia i l'hora que serien els millors per a veure'ns a l'interior d'aquell "sinistre" establiment.

A què fou deguda una tal "reserva" ?

Heus-ho aqui !

X X X X X

Vers mitja nit de la primera que em trobava incomunicat a la celda, amb la meva més gran sorpresa, un petit soroll em va fer adonar que per un petit forat d'una planxa metàl.lica que hi havia a la porta, algú feia esforços per fer-hi passar un paper cargolat, molt més prim que una cigarreta de les més primes. Finalment, el paper va caure a terra. El vaig recollir, el vaig descargolar i el vaig poguer llegir amb prou feines per manca de claror que deia: "soc un comunista. No et descoratgis. Demà, jo m'ocuparè de fer-te portar matalàs, llençols, mantes, cuixí i tovallola. Estigues tranquil i no diguis res a ningú!" Aquesta nova emoció va acabar de fer que aquella nit la passés sense dormir.

L'endemà, un dels presoners dels que en totes les presons n'hi ha que circulen per tot el local, però que aquest presentava tots els simptomes d'un desequilibrat mental, fou el primer que va venir a obrir-me la porta i em digué: "l'home que no té braç, us dóna el bon dia". Moltes gràcies, vaig contestar-li, sense que em pogués imaginar la raó de tant misteri. Vers migdia em fou lliurat un paquet de roba que corresponia a allò que deia el paperet que m'havia estat introduit a la celda durant la nit abans. Breu: tota aquesta acció provenia de la presència a la presó, d'Eusebi Rodriguez Salas, company que no sé si ell es recordava de mí, però que jo ja coneixia des de l'any 1919; el mateix company que va lliurar-me la pistola que per sorteig va correspondre a Ulldemolins, que jo vaig anar a recollir i de la qual ja he parlat en la primera part d'aquesta Rondalla.

X X X X X

L'estada a la celda incomunicat, amb tots els seus moments d'aborriment i altres inconvenients, té també les seves virtuts. Com per exemple, permet de passar pel cedaç del judici moltes coses i per consegüent, si d'aqueixa sel.lecció fa que es deixin certes idees de costat, en canvi, permet de retenir-ne d'altres sobre les quals no s'hi troba una clara explicació. Per exemple, en reflexionar sobre com s'havia produit la meva detenció, va venir un dubte a torturar el meu cervell. Per exemple, quina fou la veritable raó de la convocatòria feta per la guardia civil a Francesc Figueres ? Puix que ell, quan ens en va parlar, no ens va explicar res. Quan ell va explicar la seva "sospita" de que la guardia civil investigava sobre qui era l'autor de l'escampada de fulls, jo vaig preguntar-li si li havien preguntat quelcom sobre aquesta qüestió. La seva resposta, fou que NO. Què van preguntar-li, doncs ? Com més hi pensava, més clar m'apareixia Figueres com delator.

En bona logica,podien considerar-se satisfactories les explicacions que aquest ens havia donat sobre l'"interrogatori" al qual havia estat sotmés ?

Altrament,si hagués estat veritat,com ens podriem explicar que tres dies després,la guardia civil vingués directament al meu domicili amb ordre de detenció ?

Per més que donava voltes al meu cervell,sempre,inevitablement,arribava a la mateixa conclusió: "la guardia civil va venir a detenir-me perquè el Cisquet, (el Figueres) m'havia denunciat com autor de l'escampada de fulls." Convicció que se'm refermava pel fet que a l'escorcoll que em van fer a casa i dels papers,no em van trobar ni un sol full dels que cercaven. I encara més,pel fet que la guardia civil,no em va sotmetre ni al més lleuger interrogatori. La realitat,doncs, era que venien expressament a detenir-me.

Aquesta idea que primer només era el fruit de les meves reflexions,em fou reforçada el dia en que vaig poguer parlar sol amb l'advocat. Aquest em digué que el meu procés estava fundat en una "denúncia confidencial". I no puc creure que l'advocat,en Nogués i Biset,diputat dels nostres,em mentís. A partir, doncs,d'aquell moment,les meves pressumpcions esdevingueren una convicció. He de confessar que a partir d'aquell moment,fins i tot em vaig sentir més tranquil. Fins i tot m'era més fàcil explicar-me el fet insòlit,fins i tot paradoxal,segons el qual,no solament no es va atansar cap dels companys,o familiar dels companys,o amic dels companys a visitar-me a la presó;ans bé,ni tan sols no es va atansar ningú a expressar un mot de reconfort als meus pares als quals cada dia veien sols i malalts. Era tot un pla que tendía a l'isolament el que s'aplicava prop meu i de la meva família,inspirat i dirigit pel culpable de la meva detenció.

Finalment,al cap de tres setmanes em fou aixecada l'incomunicació i em vaig trobar amb que el company Rodriguez Salas,que diàriament m'havia fet arribar paperets escrits per conducte del "desequilibrat " que el servia,tenia al "Castell" un cert tracte,un cert règim que li permetia unes certes "llibertats", unes certes "comoditats",que no tenien els altres presoners. Molt justament,ell estava considerat presoner polític.

Avui,al cap de gairebé 50 anys,ja puc explicar que el tal "desequilibrat",no era això,ni molt menys. Era un presoner que havia assassinat la seva dona a cops de ganivet per haver-la trobat amb un amant al llit de casa seva mateix. Va creure que potser "fent el boig" li seria atenuada la "condemna" i val a dir que,quant al "fingiment", el feia perfecte. No hi havia ningú,començant pel director del Castell,passant per l'administrador,per tots els oficials i no cal dir, fins el darrer presoner,que no el tingués per un "faltat",simple i infeliç. Només Rodriguez Salas sabia la veritat d'aqueix cas anomenat Morelló.

Dins del que "Pilats" permetia,el Director i la Oficialitat aplicaven la distinció entre detinguts polítics i detinguts de "dret comú". Rodriguez estava instal.lat en una dependència destinada a "infirmeria";no pas perquè tingués cap confort especial; a ell li plaïa perquè li permetía estar sol;no trobar-se obligat a conviure amb "xorissos",proxonetes i assassins. Aqueixa infirmeria era gran i relativament neta. A més,comunicava a una escala que conduïa al terrat que abarcava tot l'edifici del Castell de Pilats. Tot això tenia un valor inestimable puix que permetia una llibertat de moviment "gairebé comparable" a trobar-se al carrer; prendre el sol tantes hores com li plagués,respirar l'aire pur de la muntanya i de la mar i fins i tot "jugar a pilota".

Rodriguez Salas gaudia del respecte de tota la direcció de la presó i fins i tot d'una certa simpatia que aprofitava,no cal dir,a favor seu,és clar, pero també per a fer-ne beneficiar a qui en tingués necessitat. Doncs,pel que a mi es refereix,quan em fou aixecada la incomunicació i portat a la Sala general,

el primer que va fer fou demanar de permetre'm passar a l'infermeria amb ell. Cosa que vam obtenir a mitges -- durant el dia a l'infermeria i per la nit a la Sala general --. Després d'uns dies em van trasl.ladar del tot a l'infermeria.

El primer que vaig fer fou parlar a Rodriguez del projecte de visita de Ramona. Per exemple, quina opinió tenia ell sobre la possibilitat d'evitar que amb Ramona poguessim parlar sols; fora de l'embalum i de la cridòria de les visites al parlador general. "En parlarem amb Camarassa", em va respondre. Camarassa era un oficial de la Presó, fill de Borges Blanques, fins i tot bona persona. Un cabaler esguerrat d'una casa pagesa. Vam parlar-li i aquest va comprendre desseguida. Va comptar els dies que li tocava servei i ens va indicar "el diumenge proper", que a ell li "tocava" a l'interior. "Que vingui diumenge a la tarda", va dir-nos. Em va mancar temps per a escriure a Ramona i dir-li que si volia venir, ho fes el dia i a l'hora que l'oficial ens havia designat.

Això es passava en dilluns i us ben asseguro que per a mí, aquella setmana fou més llarga que totes les "setmanes santes". Arribat el diumenge al matí, a les vuit, com cada dia em van passar de la Sala General a l'Infermeria. Des d'aquí, amb l'Eusebi vam pujar totseguit al terrat d'on es domina tot el "passeig de palmeres" per on Ramona arribaria per la tarda. Terrat amunt, terrat avall, la impaciència ens dominava a tots dos. Gairebé no hauriem anat ni a dinar. Vam baixar a menjar-nos el que la seva pobra dona ens portava els diumenges i en un tancar i obrir d'ulls vam tornar a pujar al terrat. Quan jo tornava de la punta d'on es veia el passeig de les palmeres, ell hi anava, de manera que l'un o l'altre sempre asseguravem uns ulls guaitant l'arribada de la noia que donava un tant alt exemple de coratge, de solidaritat i potser també -- en aquell moment m'hauria semblat atrevit afirmar-ho -- d'amor.

"Mira, noi", em digué l'Eusebi quan jo em trobava a mig camí del meu trajecte --: "ja arriba"! D'un salt em vaig plantar al seu costat i... en efecte, allà baix, lluny, a moments mig tapades per les palmeres, a moments totes descobertes, per bé que molt desdibuixades, anaven pujant, calmosament, en direcció del Castell, dues noies; l'una vestida d'un color gris, l'altra portant una brusa blanca. Vaig dir-li a l'Eusebi: "aquella de la brusa blanca és Ramona, n'estic segur". Elles no podien pensar que les estavem mirant, ni ens podien veure. Poc a poc anaven apropant-se de les parets del Castell fins que les vam perdre de vista. Poca estona després, l'"ordenança" em va cridar per anar a "visita". Vaig baixar com un llamp les escales dels cinc pisos que separen el terrat de l'entrada i abaix de tot vaig trobar l'oficial Camarassa que em va fer entrar a una habitació rectangular, potser de dos metres d'ample i d'uns sis metres de llargada que en diuen el "locutori". Aquesta habitació està dividida pel mig per un envà el qual, a un metre del sòl està dividit per una finestra obstruïda per barres de fer horitzontals separades per 20 centimetres, d'uns quatre pams d'ample. D'un cop d'ull, però, abans d'haver entrat al "locutori", ja havia vist les dues noies que esperaven, fins i tot em va semblar que estaven ben tranquil.les, sense emocionar-se gaire, mentre que jo gairebé puc dir allò de que "no sabia on posava els peus.

Per una punta d'aqueixa habitació hi entren els presoners i per l'altra els visitants. Amb Ramona i la seva amiga -- la Maria del Farrer de Gomis --, també de Juncosa, ens vam trobar a banda i banda de la reixa que com ja he dit, parteix pel mig l'habitació. Feliçment, la separació de les barres de fer no és tant estreta que hom no hi pugui passar les mans i fins i tot, plantant cara a la fredor del ferro i fent el cor fort, permet de passar els llavis fins a "mig camí" quan s'espera que de l'altre costat es farà el mateix. Es clar, la duresa i la fredor del ferro produeix un fort contrast amb l'escalfor d'un petó que en aquests llocs deixa sempre una recança de tristor i també, però, de desig i d'espera per a tornar a començar.

No recordo ben bé si vam poguer dir-nos res desseguida i si durant tota l'estona ens vàrem dir "moltes coses". El que sí recordo és que l'oficial Camarassa ens va permetre la visita fins que vam voler i que quan ens vam despedir ja començava a fer fosc. Sense ni tan sols demanar-nos-ho ens vam fer un petó tant fort a través de les reixes que va segellar, ~~xxprxmmxx~~ sense declarar-ho, la promesa de que "allò" era el començament d'una "història" que encara continúa avui, el mes de febrer del 1973. Ens trobevmm al mes de juny del 1925. Història enriquida per tres fills i per sis néts que com els raigs del sol il.luminen i escalfen, la nostra vida.

X X X X X

Poc a poc, la meva vida a la presó se m'anava "normalitzant". Val a dir que la companyia de Rodriguez Salas em va fer molt de bé. Per ell vaig saber que també estava en relació amb Maurin; que aquest es trobava presoner al Castell de Montjuich; que s'estava en treballs per a fundar el que més tard fou el "Bloc Obrer i Camperol". Rodriguez, en una de les seves cartes va parlar-li de mí i Maurin se'n va recordar. En una d'aqueixes cartes i a invitació de Rodriguez, vaig adjuntar-li uns mots de salutació i destacant la "ironia" en la qual ens trobavem després de les nostres cartes d'Ulldemolins a Lleida i viceversa; ara ens trobevem de Castell a Castell, davant per davant de la mateixa mar.

Primer pel jutge i després pel meu advocat vaig saber que el meu procés havia estat trasl.ladat a mans del Jutge Especial, Tinent Coronel Fernandez Valdés i del Comandant Perez Garberi, l'un i l'altre de sinistra memòria a Catalunya. L'un i l'altre, assistits com a secretari pel Capità Linares en l'organització i l'execució del "terrorisme blanc" que va costar centenes de vides dels millors fills del nostre poble. Per l'advocat vaig saber que el meu procés havia estat afegit al mateix procés de Maurin, d'Oscar Perez Solís, d'Adolfo Bueso Garcia, de Victor Colomer fins a 14 encartats; els noms de tots no recordo. La paradoxa consistia en que la base de la nostra acusació era "Por Intento de Asalto al Cuartel de Atarazanas de Barcelona". Jo no havia estat més a Barcelona d'ençà del mes de desembre del 1919.

El meu advocat, Nogués i Biset, em va fer una proposició: adreçar una instància al Capità General de la IV Regió Militar sol.licitant la meva llibertat provisional. Vaig acceptar-la i l'endemà va venir al Castell amb la Instància redactada. Vaig llegir-la abans de signar-la i com sigui que, amb la millor voluntat d'afavorir-me, l'Instància deia que jo em trobava processat gràbies a la influència política que els meus amics tenien en mí, vaig dir-li que jo <u>no la volia signar</u>. L'advocat em digué: "o bé signes aquesta Instància tal com està, o bé el teu procés es podrirà als arxius i tu a la presó". No hi fa res, vaig contestar-li. Si voleu que jo la signi ha de ser a condició de suprimir aqueix paràgraf. L'endemà l'advocat va tornar amb la supressió del paràgraf que jo havia impugnat, vaig signar la Instància i vam donar-li curs.

Més o menys per aquell temps, va produir-se, i fou descobert, l'atemptat conegut per l'atemptat de Garraf contra el tren que conduïa el Rei a Barcelona. Van haver-hi les detencions dels "conjurats" entre els quals es trobava el que avui és company nostre Emili Granier Barrera. Aqueix fet no va tenir cap repercussió en el nostre procés. La descoberta a temps d'aqueix intent, va evitar que la bomba explotés.

A la preso, jo anava fent coneixença amb els altres detinguts tots els quals, excepte Rodriguez Salas, ho estaven pel que se'n diu de "dret comu". (Passa a la pàgina nº 54 bis)

X X X X X

El Castell consta de tres cossos d'edifici.

L'un és tota una gran Sala soterrània el sostre del la qual, molt alt, està construit amb "volta" que s'escau al mateix nivell del sòl, a l'entrada del Castell. Estava ocupada per una dotzena d'homes considerats més "perillosos".

X X X X X

No podria considerar ben acabada aquesta part d'aquesta "rondalla" si no "explicués"una anècdota que es va produir en presència meva entre Rodriguez Salas i un dels oficials de la Presó.

Ja he dit que Rodriguez sostenia correspondència amb Joaquim Maurin, que es trobava a Montjuich. Aquest va intentar escapar-se. En saltar la tàpia va caure tan malament que es va trencar una cama. Donos, al peu mateix de la tàpia el van recollir els guardians del Castell. Incomunicat, com en aquests casos és de consuetut, el van conduir a un Hospital. Això va coincidir amb l'arribada de la nostra carta a nom de Maurin la qual fou interceptada i violada. Bé que en aqueixa carta hi anava un "mot"meu i que em limitava a saludar Maurin, Rodriguez, en canvi, era més expansiu. Parlava del Dictador Primo de Rivera al qual qualificava de célebre saboreador de caldos jerezanos. En bon català vol dir borratxo.

La tal carta, doncs, va anar a parar a mans del Director General de Presons i la reacció fou fulminant. Nosaltres vam saber-ho de la manera següent: un diumenge, mentre acabavem de dinar, es va presentar l'oficial que estava de servei. Ens digué que tenia una comunicació a fer-nos i acte seguit es va posar a llegir un paper que fins aleshores havia portat plegat a la butxaca. Llegia amb veu tremolosa, com el que sap que comet un delicte. Total, que per ordre del Director General de Presons i "por la falta de insulto al Jefe del Gobierno, el procesado Eusebio Rodriguez Salas sera conducido a una celda de castigo i el procesado Evaristo Massip reintegrado a la Sala General".

Voldria poguer donar una imatge gràfica que pogués expressar el gest de Rodriguez quan l'oficial va acabar de llegir. Aguantant-se al darrera el braç mutilat amb l'altra mà, donava la impressió que prenia una alçada de dimensions gegantines. Després, digué a l'oficial: "Està bé; jo anirè a una celda de càstig. Massip a la Sala General. Després, però, em posarè a cridar tant i tant fort que mitja hora després tot Tarragona haurà acudit al peu del Castell. I aleshores, jo dirè que les espardenyes que vos porteu, les heu robat dels presoners; que -- un altre oficial-- l'altre dia, es va emportar a casa seva una manta que és també dels presoners. Que -- un altre oficial -- s'emporta cada dia a casa seva, l'arros, els sigrons i la cansalada que són també aliments destinats als presoners, etc. etc. Ho deia tot amb tanta fogositat i amb tanta convicció, que va fer que l'oficial fos envaït per la por. A un tal extrem, que va pregar a Rodriguez que no digués res; que bé que prometia donar la orden por cumplida, nosaltres continuariem com si res no hagués passat.

I ara, digué Rodriguez adreçant-se a l'oficial, demane'm perdo !

I a l'oficial de treure's la gorra i de dir: "Perdon, Señor Rodriguez"!

Jo em preguntava si estava veient visions.

La realitat, però, era que em trobava davant d'un exemple excepcional d'integritat revolucionària!!!

Rodriguez Salas tenia un germà que era guardia civil. Aquest germà venia a visitar-lo de tant en tant a la Preso. Aquest germà, endut molt probablement pels sentiments familiars, deia sovint a l'Eusebi: "Quan deixaràs aqueixes activitats que et donen tants disgustos " ? I l'Eusebi, invariablement, contestava al seu germà: " I tu, quan començaràs a fer el que jo faig"?

A Rodriguez, gràcies al seu braç mutil.lat, quan havia de ser trasl.ladat d'un lloc a un altre, li lligaven a la cuixa el braç bo. Aleshores, més d'una vegada va preguntar a la policía o bé a la guardia civil, segons el cas: On voldreu que jo us lligui el dia que a mi m'arribarà el torn ? Ell pressentia que aqueix dia li arribaria. Va arribar a ser Comissari General d'Ordre Públic de Catalunya.

(Torna a la pàgina anterior, Nº 57, al final)

Un d'ells estava condemnat a mort quan jo vaig entrar al Castell. No vaig saber mai ben bé per quina mena de delicte, bé que tot feia suposar que era per un delicte dels coneguts com "delictes de sang", com tots els altres companys seus de Sala.

Potser cal explicar que si la "volta" que cobria aqueixa Sala dónava al mateix nivell del carrer per on s'entra al Castell, en canvi, el que podriem dir-ne la "terra", dóna, a la part oposada, en vistes a la mar, a uns sis metres mes baix per on passa una escala, mur amunt, pel costat d'unes pedres mig menjades pel salobre mariner. La vigilància d'aqueixa Sala es fa sense necessitat d'entrar-hi. Puix que de la part alta, vull dir des del nivell del carrer, per on s'entra i ja des de l'interior, ben entès, hi ha una porteta que dóna a un petit balcó des del qual hom domina, podriem dir des del sostre, tota la "vista de la Sala". Els guardians efectuaven llur "treball" des d'aqueix mateix balcó.

La construcció d'aqueix Castell vé a esser un gran quadrat, amb una cara a cadascun dels quatre punts cardinals. La part del Nord és per on s'hi entra i la part oposada, per consegüent, el Sud, és la que dóna a la mar. Els murs tenen un gruix que no baixa de tres metres i tot l'ample d'aqueix costat està dividit en tres finestres grans les quals si per la part del Nord corresponen al nivell de l'entrada, per la part del Sud corresponen a uns sis metres del nivell on es troben els presoners. Cadascuna d'aqueixes finestres posseeix tres reixes fetes de barres gruixudes de ferro: una a la part exterior del Castell; una segona al bell mig de la finestra i la tercera, a la part interior. No hi ha cap dubte que els "pobres diables" d'empresonats s'hi troben ben "protegits". Teòricament, estava descartat tot perill d'"evasió".

Vetaquí, però, que un bon dia al matí ens va desvetllar un gran enrenou del personal vigilant. S'havien "escapat" nou presoners dels d'aqueixa Sala tant "inexpugnable". Com ho havien fet ? Doncs, amb eines de fortuna i en sentit inclinat, havien perforat el mur de manera que des de la part interior el forat anés a sortir entre la reixa del mig i la que dóna a la part exterior del Castell. Precaució, aquesta, indispensable puix que es tractava de tallar les barres de ferro i aquestes totes les nits estan posades a prova pels vigilants amb una altra barra de ferro. El so que dónen així, proven que les reixes continúen intactes. La reixa del mig, doncs, i la de l'interior van continuar, en efecte, intactes. Els presoners no podien evitar de tallar-ne una, el menys, de les tres reixes i aquesta fou la de l'exterior. Fou un treball, aquest, que recorda les peripècies del Compte de Montecristo per anar a reunir-se amb l'Abat Faria. El forat va anant-se fent i les escombraries anant-les dipositant a uns sacs que en deien màrfegues damunt les quals jeient i dormien els presoners. Com sigui que aquests ja coneixien les "habituts" de la "casa" i sabien que els guardians no entraven mai a la Sala, comptaven amb força probabilitats de que l'amagatall no seria descobert. Per a dissimular la "boca" del forat, havien confeccionat una tapadora a mida amb una pasta feta de pa mullat i de paper de diaris que li donava un color grisenc, molt avinentat per a confondre'l amb el color del mur. Per acabar de dissimular-ho -- hom no sap mai què pot passar --, van posar un clau a la vora superior del forat on tenien sempre penjada una o altra peça de roba. Altrament, entre els deu o dotze presoners havien instaurat una mena de dictadura, una censura total, "lliurement" acceptada: cap d'ells, no tenia dret a parlar amb ningú ell tot sol per tal d'evitar eventuals "indiscrecions". I si escrivien, tots tenien l'obligació de donar a llegir el que havien escrit.

Va arribar el dia de la gran decisió i prèvia expressió de la voluntat de cadascun, van començar a entaforar-se forat endins fins a sortir i instal.lar-se entre la reixa del mig i la de l'exterior que prèviament ja havien tallat. Ja ho he dit: aquesta finestra donava, per la part més baixa, pel costat que donava a la mar, al damunt de l'escala que dóna accés al Castell. Estava nevat i era una època que a més de la vigilància interior, el Castell estava, durant la nit, vigilat per un escamot de la guardia civil. En el moment precís que els fugitius es disposa-

ven a despenjar-se damunt de l'esmentada escala, la "parella" que feia una "ronda" va aturar-se dessota de la mateixa finestra per a encendre i fumar-se una cigarreta. Cal imaginar-se l'estat d'esperit en que en aqueix moment es trobaven els nou fugitius amuntegats entre amdues reixes i a uns quatre metres d'altitut. Acabada la cigarreta, la parella va continuar la seva "ronda" i els fugitius van començar a baixar fins que es van trobar tots a nivell del carrer. Aquesta era una condició que tots havien "jurat" complir en l'eventualitat d'una sorpresa abans de dispersar-se. Val a dir que fou una gran "empresa" d'uns homes que sense demanar perdó es prenien la llibertat de fugir. Tres dies després, amb l'excepció del condemnat a mort, tots tornaven a estar darrera les reixes del Castell.

La planta baixa, vull dir la que es trobava al nivell del carrer per on s'entrava, estava ocupada per una gran Sala en la qual quan s'esquèia es celebraven els judicis especials, particularment quan la causa a jutjar requeria "pena de mort" o bé presó perpètua"; una sala petita dividida per un envà que s'utilitzava per les entrevistes dels advocats amb llurs clients; un "parlador general"; el "locutori" per les visites extraordinàries, habitació de la qual ja he parlat amplament i una entrada gran.

Per una escala estreta i cargolada es pujava al primer pis que estava ocupat per les dependències administratives de la presó i per les vivendes del Director i dels oficials. El segon pis està dividit en dues branques essencials. L'una destinada a Presó de dones. L'altra, a una galeria on es troba tot una renglera de celdes destinades als incomunicats ja sigui per càstig, ja sigui per disposició dels jutges. L'accés a aqueixa galeria està obstruit per una gran reixa de fusta que tanca tota l'entrada. Es a una d'aqueixes celdes, a la de més endins, on vaig ésser portat el dia de la meva arribada al Castell i de la qual ja he parlat també, i on vaig estar tres setmanes. Una altra d'aqueixes celdes estava ocupada per un home que volia fer-se passar per boig. Per assolir el seu objectiu, no vacil.lava a llençar-se de cap contra la paret, a passar setmanes senceres amb només pa i aigua; a passar nits i dies sencers cridant de la manera més desesperada que un boig veritable ho pot fer. Ocupava la celda del costat de la meva i un dia que el vaig poguer veure vaig poguer comprovar que tenia el cap i tota la cara plens de tumefaccions.

De què estava acusat aquest estrany personatge ?

Abans d'entrar a "Pilats" ja havia complert una condemna de 14 anys de Penal, no sé on. En va sortir, és clar per a aquella època, sense un cèntim. Anant a peu cap el seu poble, Prats de Rei, se li va fer de nit prop d'un hostal dels que a l'època es trobaven sovint isolats de tot nucli de població. Hostals que constituien llocs de repos per als carreters que feien els transports de mercaderies vers a centres comercials de les respectives comarques i on es canviaven els animals de tracció quan els trajectes esdevenien massa costaruts o bé massa llargs. L'home va entrar a l'hostal i va demanar a l'hostaler per a sopar i dormir. Aquest, generós, pensant, potser, que el pagaria l'endemà, el va acollir. Va servir-li sopar i el va acompanyar a la pallissa per a dormir.

La família hostalera tenia un fillet malalt raó per la qual estava obligada a administrar-li medicaments cada període que el metge havia fixat. Quan ja tothom dormia, al nostre personatge va venir-li la idea de robar. Heus aqui, agreujat, un èmul del Jean Valjean de Victor Hugo. L'home es lleva, puja a les habitacions on dormia la família amb el fillet malalt en el precis moment que el rellotge despertador es va posar a sonar l'hora de donar el medicament al nen. Es clar, el matrimoni va desvetllar-se i en encendre la llum va trobar-se amb el client" dins l'habitació. Hom pot imaginar-se la sorpresa ! Però, per part de l'expresidari no hi va haver vacil.lació. Va començar a clavar cops de ganivet fins a deixar morts el matrimoni i el nen d'aquell hostal. Tres dies després, en mig d'una parella de la guardia civil entrava al "Castell de Pilats" on vaig trobar-

lo en les condicions que ja he descrit. Jo penso que pressentia,l'amenaça del "garrot",forma vil d'execució "legal" encara avui a Espanya. No he sabut mai res més d'ell.

Una altra part d'aqueix Castell,el Tercer pis,estava ocupat principalpent,pel que se'n diu la Sala General,ocupada per una "població" heterogènia,que comprenia des del simple "xorisso" que havia robat un rellotge de butxaca,fins els acusats de"delictes de sang" i que estaven sotmesos a una presó preventiva. Per exemple: uns pare i fill els quals amb la muller i mare respectives,havien donat la mort a un cunyat i oncle,a cops de destral i de martell un diumenge a la tarda al bocí d'horta que es disputaven ; un altre,que ell mateix declarava que havia assassinat a un germà per haver-lo sorprès en un moment en que pegava a llur mare. Era del Pla de Cabra i en ésser portat a Tarragona,la seva mare va donar-se la mort penjant-se del sostre. Aquest és el mateix que va brodar el "quadret" amb un ocell portant una carta al bec i uns mots que diu "Amor mío",quadret que va regalar-me per tal que jo el donés a Ramona,puix que ell,com tots els detinguts,coneixia les meves relacions amb ella i les visites que em feia; un altre que havia assassinat el seu patró en un moment de disputa; i encara un altre -- aquest fou el que va portar-me el "paperet" de part de Rodriguez Salas la primera nit que passava al Castell --,el qual,amb força èxit,per cert, i a fi de desorientar la Direcció de la Presó i el propi Tribunal,es feia passar per boig. Havia assassinat ,per infidel,la seva dona. Degut al seu estratagema,havia obtingut el benefici d'exercir d'"ordenança" la qual cosa li permetia una llibertat de moviment per tot el Castell. I d'altres,una parella de vagabonds,per exemple,els quals, acusats d'haver assassinat una dona velleta que vivía en una caseta a les afores d'una població,per les immediacions de Montblanc i malgrat llurs protestes d'innocència,foren condemnats a vint anys de treballs forçats.

En aquesta Sala fou on jo passava les nits,puix que durant el dia m'era permès passar-lo a l'infermeria que consistia en una Sala més petita que disposava d'un sol llit de ferro,només ocupada per Rodriguez Salas.

No vull acabar aquest capítol sense explicar unes anècdotes :

La primera consisteix en que,en ocasió del viatge que el Rei va fer a Barcelona l'any 1925,estaven severament vigilats els viatgers que passaven per Reus o bé per Tarragona. Això va fer que,"preventivament",la "població del Castell de Pilats aquells dies es vegés notablement augmentada. Un d'aquests nous "hostes" va entrar a la Sala vers les 10 de la nit; tot lluent de pell,de sabates i de vestit; alt,potser d'un metro noranta,amb les mans -- els dits,vull dir -- plenes d'anells d'or i un subjectador de corbata igualment d'or, amb brillants incrustats. Pocs moments després -- es veu que ja ho havia deixat encarregat -- van portar-li sopar, matalàs,mantes i llençols d'un hotel veí del Castell. Es clar,tothom vam quedar astorats de veure tant de luxe i ell,sense parlar amb ningú,va instal.lar-se en un recó on va sopar,on va despullar-se i on es va posar a dormir.

L'endemà,vers les 11 del matí i mentre jo escrivia,probablement a Ramona, al.legant que ell no sabia escriure,va demanar-me si jo volia fer-li una carta. Vaig dir-li,és clar,que sí. Em va donar unes idees sobre el contingut que volia que tingués la carta demanada,que consistia a demanar a una dona de Barcelona que vingués immediatament a Tarragona,al Castell de Pilats. Aquell dia ja em va fer portar dinar per a mi també. Dos dies després,la "dona de Barcelona" ja va presentar-se al Castell. Van donar-li comunicació especial;la dona,després,va anar a visitar el "gobernador" i després va portar-li la notícia segons la qual el "gobernador" li havia promés que tan aviat com el Rei se n'entornaria a Madrid,ell seria alliberat. Després a mí em va demanar d'escriure a Paris,a Brusel.les,a Suissa i no recordo si a algun altre lloc més,explicant el què li havia arribat. Cada dia feia portar dinar i sopar per a ell i per a mi. Sempre tenia ganes de xerrar i de

que ens passegessim d'una punta a l'altra de la Sala. Mirant-se els altres detinguts,em deia: "Aquests,només són que uns "malaurats" xorissos"; no s'acaben mai els cops de la policía ni les quinzenes de presó". En canvi,el meu "gremi",només "treballem" un cop a l'any". "Ja en tenim prou". Aquest home em va donar proves de que formava part d'una xarxa internacional de "falsificadors" de joies que procuraven canviar per joies bones,o bé vendre les joies falses com si fossin joies bones.

Al cap de tres o quetre dies va preguntar-me el motiu pel qual jo em trobava al Castell. En dir-li que era per motius polítics,en un to més aviat"compassiu",em digué: "Deixa-ho corre tot això de la política". "No t'acabaràs mai els disgustos ni la presó". "Vols venir amb mi,de secretari ?" "Tu no tindràs necessitat d'ocupar-te de res més que de la meva correspondència i no et mancaran diners ni per a tu,ni per a la teva família." Vaig contestar-li amb un somriure prou entenedor per a poguer comprendre que la "cosa" no havia de passar d'aqui.

Al cap d'uns dies,en efecte,el Rei se'n va entornar cap a Madrid,aquest personatge fou alliberat talment com el "gobernador" li havia promés a la dona vinguda de Barcelona;no pas,però,sense que abans de marxar em tornes a fer la proposicio de voler ésser el seu secretari. Vaig allargar-li la mà tot desitjant-li bona sort.

La segona d'ambdues anècdotes consisteix en que,un dia al matí,mentre estava llegint el diari,va atansar-se'm un dels "quinzenaris" que em preguntà: "Què llegeixes"?"M'estava mirant aqueix anunci d'una màquina d'escriure;m'agradaria tenir-ne una,vaig afegir". I ell,sense torbar-se,em digué: "No et preocupis. Jo m'encarrego de que en tinguis una. Quan sortirè,el primer que robarè serà una màquina d'escriure que serà per a tu". I va continuar: "Nosaltres,el nostre gremi, en podriem robar tantes com voldriem. No en robem mai cap,perquè són massa pesades.

Aquí tenim,doncs,dues proves dels efectes "dissuassius" que té la presó sobre aqueixa tara social. Al meu entendre,completament nuls.

XXXXXXX

Dia rera dia s'anava atansant el que havia de ser trasl.ladat a Barcelona degut a que hi havia estat trasl.ladat el meu procés. No vaig voler esperar que aqueix dia arribés sense confiar a Rodriguez les meves inquietuts sobre la causa de la meva detenció. Vaig explicar-li les meves temences sobre que l'autor en fos el tal Figueres,puix que jo sabia que ell el coneixia per haver "treballat"plegats anys endarrera. Després d'explicar-li,amb tots els antecedents,com s'havia produit la meva detenció i preguntar-li què en penses tu ?,la seva resposta fou fulminant. "No cal que em diguis res més",va dir-me. "Aqueix"tipo" seria capaç de denunciar la seva mare si això el pogués protegir". I aleshores em va explicar que,vers el 1919 i el 1920,quan publicaven "Acràcia",periòdic setmanal anarquista,el Figueres va publicar un article que "la autoridad gubernativa" va considerar injuriós per a la guardia civil. L'article fou denunciat al Jutge Militar i aquest va exigir responsabilitats al Director del periòdic. El Jutge va exigir-li el nom de l'autor de l'article. I com sigui que el Director -- Hermoso Plaja -- es va negar a donar el nom,fou ell el que va ésser processat i empresonat. Era la llei. Aleshores,els companys van exigir del Figueres que es presentés. Puix que, mal que mal,Hermoso Plaja tenia dona i fills a mantenir i el periòdic a dirigir; mentre que el Figueres estava sol. No hi va haver manera de convencer-lo i aleshores,els companys van decidir autoritzar Hermoso Plaja per tal que donés al Jutge el nom de l'autor de l'article incriminat. Hermoso Plaja fou alliberat i el Figueres,processat en "rebeldia",va passar a França. Al cap d'uns mesos,el Figueres va retornar al pais i com sigui que sabia que estava obligat a presentar-se al Jutge i que aquest el faria tancar,abans de presentar-se va buscar un advocat. A-

quest va parlar amb el Jutge el qual va dir-li que,per al Figueres només hi havia una manera d'evitar la presó: que presentés una fiança.

Avorrit dels companys de Tarragona i de manera clandestina,va venir a Ulldemolins. Aquí,als companys ens va "explicar" el què va voler sobre la situació en que es trobava i ens va demanar si entre nosaltres,algu podia presentar la "fiança". Jo vaig contestar: "el meu pare ho farà". I sense perdre un moment, l'endemà,ell,el meu pare i jo vam emprendre el viatge cap a Reus i Tarragona; vam anar a trobar l'advocat i els quatre vam presentar-nos al Jutge. El meu pare, com a fiança va dipositar les escriptures dels dos o tres bocins de terra que havia adquirit de casa seva feia ~~xxxxxxxx~~ set o vuit anys; el Jutge va declarar el Figueres"procesado por insulto a las fuerzas armadas" i immediatament va decretar la llibertat provisional "bajo fianza".

Uns mesos després fou celebrat el Consell de Guerra en el qual,després de comptar el temps de presó complert per Hermoso Plaja,el Figueres fou deixat en llibertat. Com sigui que el meu pare i jo assistiem al Consell de Guerra,allà mateix el Jutge va tornar al meu pare les escriptures que havia guardat en dipòsit.

L'importància d'aqueix episodi consisteix,al meu entendre,en dos aspectes.

L'un,en haver permès,Figueres,que Hermoso Plaja hagués de sofrir més d'un any de presó.

L'altre,el fet que havent estat nosaltres,sobretot el meu pare,el que va fer-li fiança,al cap d'uns anys no va vacil.lar a denunciar-me i portar-me a mi a la presó.

I ara tornem al meu procés.

Vers a mig febrer del 1926,el meu advocat va venir a anunciar-me la imminència del meu trasl.lat a Barcelona.

L'endemà,Ramona que havia vingut sola o bé acompanyada tots els diumenges d'ençà que jo havia entrat al Castell,aquell diumenge va venir acompanyada de la seva mare i del meu pare. Com sempre,aquell dia em van portar més llaminadures que mai. Aquell dia,però,el motiu de la visita més nombrosa era més important: la mare de Ramona em va comminar a "abandonar la política". Idea,a la qual,tant Ramona com jo,sense gaires complicacions vam estar entesos només que amb una mirada: "les coses continuarien igual". I no cal dir:"el meu pare va estar-hi d'acord".

Va arribar el dia del meu trasl.lat a Barcelona.

Ens trobevem al 24 de febrer del 1926. M'ho van comunicar al mati i jo,sense perdre un moment,vaig comunicar-ho a Ramona i als meus pares. Al vespre,ja fosc,va venir a la presó una parella de la guardia civil a buscar-me. Em va emmanillar ben estret de tal manera que quan vam arribar al tren,tenia les venes de les mans a punt de rebentar. Ja dalt del vagó,em van deslligar les mans i em van lligar un peu a la pota d'un banc. (Es veu que era la tècnica). I així vam fer el viatge! Al meu costat van asseures'hi dos individus que gairebé no van pronunciar un mot durant tot el trajecte fins a Barcelona,on vam arribar vers les 11 de la nit. Per l'intercanvi de mots que aquells dos individus van tenir amb la parella de la guardia civil abans de baixar del tren,vaig deduir que eren dos agents de la policía secreta.

X X X X X

Abans de baixar del tren a l'Estació de França, a mi em van deslligar de la pota del banc i em van tornar a lligar les mans. L'un dels guardies es va fer càrrec de la maleta i l'altre va ajudar-me a posar l'abric damunt de les espatlles.

Van conduir-me al Palau del "Gobernador Civil" (més tard Palau de Governació de la Generalitat de Catalunya), situat al Passeig de Colom i que es troba molt aprop de l'Estació de França. Allà, el Cap de la parella va parlar amb algú que devia ser algun Cap de Serveis, el qual es va refusar a fer-se càrrec de mi. Jo suposo que li devia indicar que era "la autoridad militar" que havia de fer-se'n càrrec. Per consegüent, ja ens teniu Passeig avall, a peu, fins a la Plaça on es troba el monument a Colom; on s'hi troba, també, a un costat de la Porta de la Pau, la Caserna de les Drassanes on ens vam adreçar. Per desagradable ironía, era per primera vegada que jo posava els ulls damunt dels murs d'aqueixa Caserna, bé que el meu procés estava "muntat" per haver intentat "assaltar-lo".

L'un dels guardies va "trucar", va obrir-se una petita finestra, escassament d'un pam quadrat, que es troba al bell mig de la porta a l'alçària del pit d'un home. Vaig sentir una veu que venia de l'interior que devia ser la de l'oficial de guardia. Aquest va canviar unes paraules amb el Cap de la parella i el resultat fou que aquest oficial tampoc tampoc no em va voler admetre i aleshores ens vam adreçar a l'edifici d'enfront en el qual està instal.lada una dependència del Jutjat Militar. Allà, després d'una breu discussió entre l'oficial de guardia i el Cap de la parella, tampoc no em van voler admetre i ens van tornar a adreçar a la Caserna de les Drassanes. Finalment, aquí ens van obrir i després d'un breu conversa entre l'oficial i el Cap de la parella, van "convenir" en que m'havien de conduir a la Presó Model. Ja ens teniu, doncs, Paral.lel amunt, sempre a peu i precisament a l'hora de la sortida dels teatres. Ja podem suposar els comentaris que es devien produir entre tants "babaus" com hi devien haver entre tanta gent, en veure un "home lligat" al mig d'una parella i en camí de la Presó. No trobaria gens estrany que fins i tot hi hagués algú que "endevinés" en la meva cara la d'un home capaç d'haver comés el pitjor dels crims. Pel que a mi es refereix, crec que no puc callar el sentiment de tristesa -- i a la vegada de sà orgull -- que m'envahia en presenciar una tant gran indiferència de "la gent" que acabava de <u>divertir-se</u>, que es disposava anar a dormir en família amb la tranquil.litat que dóna la idea justa, o bé injusta, del "deure acomplert", davant d'un home emmanillat gràcies als seus ideals de justícia social i de llibertat humana; Un sentiment que ja havia sofert quant, trobant-me a la cella del Castell de Pilats incomunicat, podia, no obstant, veure diverses famílies reunides entorn d'una taula a l'hora dels àpats, o bé, quan estava a la Sala General, contemplant per la finestra les ballades de sardanes que les nits dels dies de Festa s'organitzaven al costa de la Platja.

Després del Paral.lel, no sé pas per on vam passar. Recordo que era a través d'uns "camps perduts", ocupats per tot un conglomerat de barraques fetes de fustes i de llaunes dins de les quals, donant la impressió que estaven plenes de gom a gom de gent, s'hi sentia un desori de veus <u>no catalanes</u>, de crits esbojarrats, de "renecs" i de baralles pròpies d'un ambient de "taverna, o bé d'un espectacle de "Catch". Mentres tant i tot caminant, el Cap de la parella em prodigava "consells" incitant-me a ésser "bon noi" en el futur. Jo hauria preferit un bon llit i un bon plat encara que només hagués estat de "pà-sucat-amb-oli", que no pas haver d'escoltar unes tals "amonestacions" que en el meu cap ressonaven i es perdien com veus pronunciades en el "desert".

Vam arribar, finalment, a la "Model". Em van fer entrar en una petita habitació on, l'oficial de guardia va signar un paper que va donar al Cap de la Parella. Jo sempre he volgut creure que aquell paper devia ésser el "rebut" del "paquet" que aquesta es treia de sobre després d'haver-me tret les "manilles" de les mans.

L'oficial de la Presó em va fer la "fitxa" amb nom i cognom, ofici, estat

civil,lloc habitual de residència,etc.etc. Em va escorcollar de dalt a baix i em va prendre la documentació personal,un llàpis,una ploma stilogràfica,un portamonedes amb deu o dotze pessetes,etc. i tot seguit va cridar un "ordenança",que també era un presoner, al qual va dir-li que em conduis a la Celda Nº XXX. No el recordo pas. Ni tan sols sé si mai el vaig saber. En posar-nos l'"ordenança" i jo a caminar,jo ho vaig fer sense cap mirament,quan,de sobte,vaig sentir la veu de l'oficial,ronca d'aiguardents,que deia imperativament: "Por el Centro"! Jo no sabia què volia dir això,però l'"ordenanza" em digué que jo havia de caminar per entremig dels"rails" d'una vía molt estreta per on passen les vagonestes que fan el servei de la Presó. Es clar,vaig posar-me a caminar per entre ambdós "rails",vam arribar al peu d'una escala per la qual vam pujar fins el segon o bé fins el tercer pis,vam emprendre una galeria fins arribar al davant de la celda que l'oficial havia indicat. L'ordenança va obrir la porta i tant bon punt jo vaig iniciar d'entrar-hi,l'individu em va empenyer al mateix temps que va tancar la porta tant depressa i tan fort que vaig sentir el cop als meus talons.

No cal dir,la celda estava en la foscor més completa. Vaig passar uns segons com aturdit. Necessitat,però,com tenia de reposar-me,vaig anar "mirant" a les palpentes per si trobava "quelcom" per a poguer-me asseure o bé ageure'm. Vaig "tocar" una cosa que devia ésser una manta i una altra cosa que devia ésser una màrfega i,com vaig poguer,vaig procurar estendre'm.

En menys temps del que un gall posa per al seu "cant" em vaig sentir inundat d'un formigueig produit,sense cap dubte,pels insectes que es veu que eren els "habitants de plè dret" d'aquell lloc. No obstant,em vaig adormir. L'endemà vaig saber que aquells "habitants" eren polls i xinxes.

De bona hora al mati,un individu va venir a oferir-me si jo volia que em "cremés" el llit i em desinfectés la màrfega i les mantes. Jo els dono aqueix nom,bé que només eren uns vestigis bruts del que havia merescut aqueix nom. L'individu,sense immutar-se,em digué que aqueix "treball" valia sis pessetes. Vaig dir-li,és clar,que sí. Va oferir-me portar quelcom de l'Economat per a menjar. Vaig dir-li,també,que sí. i em sembla que per això em va cobrar sis rals.

Vers les deu,van portar-me al fitxer antropomètric on em van prendre la mida de cap a peus. Van fotografiar-me de davant,de costat i de darrera;em van fer marcar tots els dits d'ambdues mans damunt de diversos papers i... ja em teniu en "regla" dins d'aqueix "establiment". Em van tornar a la celda on vaig trobar que el foc havia fet "estralls" de víctimes per mil.lions. El pis estava cobert de cadàvers de polls i de xinxes fins a poguer-los arreplegar amb una pala.

Va venir l'hora del passeig i al pati vaig trobar-me amb els companys que només coneixia de nom: Victor Colomer,Hilari Arlandis,Pere Bonet,Oscar Pérez Solís i no recordo qui més,puis que els altres encartats amb el procés què defensava Antoni Forns Torelló,com per exemple Adolf Bueso,ja estaven en llibertat provisional. Tots em van acollir molt bé. Van oferir-me demanar el meu trasl.lat a la "galeria" on estaven i em van encoratjar amb paraules de solidaritat. No recordo si aqueix dia va passar-me res més digne de menció. L'endemà al matí va venir a visitar-me l'advocat que a Barcelona seria el meu defensor: Antoni Forns Torello, que havien designat els meus companys. Va preguntar-me si hi estava d'acord i en dir-li que sí,va donar-me a signar el seu nomenament i una Instància demanant la meva llibertat provisional,cosa que vaig fer. A l'hora habitual vaig tornar al pati on vaig tornar a trobar els companys que van dir-me que ja havien demanat el veu trasl.lat a "llur galeria".

L'endemà,va venir un oficial a la meva celda; va dir-me que prengués tot el que era meu i que l'acompanyés. Jo em creia que es tractava del meu"trasl.lat de celda". En realitat,però,era per a conduir-me al fitxer antropomètric on em van fer signar uns papers,i després,el mateix oficial va acompanyar-me a la porta de la Presó. M'havia estat concedida la llibertat provisional.

(Ens trobavem en el dia 24 de febrer del 1926)

~~ROSSELLASSOSBASVORASSSSSSOC~~

RONDALLA DE LA VORA DEL FOC

Memories

Quarta Part. (Febrer del 1926 - Gener del 1929)

Ja al carrer, em vaig sentir com aturdit. De cop i volta em semblava que no sabia cap on tirar. He sentit dir que una tal sensació es produeix en gairebé tots els casos que es troben en una semblant situació. Finalment, vaig optar per la decisió més normal que podia prendre: vaig prendre un taxi i em vaig adreçar vers cal oncle Celesti que vivia a la part de Barcelona totalment oposada a la part on es troba la presó "model". No cal dir l'alegria amb la qual em van rebre tan ell, com Dolores (la seva muller; No li dic tia perquè resulta que jo encara soc uns mesos més gran que ella), com Cèlia, com la seva sogra mare de Dolors i de Cèlia.

Per la tarda, amb oncle Celesti vam anar a visitar el meu advocat defensor, Antoni Forns Torello, que treballava a un despatx de "El Dia Gráfico". Vaig dir-li, a l'advocat, ~~a l'advocat~~ que el jutge Fernandez Valdés m'havia convocat al seu despatx per l'endemà. L'advocat va contestar-me que també hi vindria ell. En efecte, l'endemà, a les nou del mati vam retrobar-nos al despatx del Jutge que no va fer altra cosa que ratificar la decisió de concedir-me la llibertat provisional, sota "paraula" de presentar-me cada setmana al seu despatx. Jo vaig exposar-li les dificultats que representaven per a mí una tal obligació, atès que la meva família i el meu lloc de treball per a guanyar-me la vida es trobaven a Ulldemolins. L'advocat va proposar-li que la meva presentació només hagués de fer-la una vegada al mes. El Jutge va accedir en principi; a condició, però, del compromís moral de presentar-me cada vegada que ell tindria necessitat de convocar-me. Així li ho vaig prometre.

La tarda d'aquell dia ja vaig prendre el tren en direcció de Reus, on vaig arribar cap al tard. Vaig anar directament, és clar, a casa de Ramona. Vam celebrar la meva "llibertat", no cal dir, amb l'alegria d'ella i de la seva familia junt amb la qual vaig sopar. Després vam sortir a passejar i vaig anar a dormir a casa d'un cosi llunyà del meu pare que tenia un bar i feia com una mena d'Hotel-Restaurant.

L'endemà, és clar, a primera hora ja tornava a estar a casa de Ramona. Vaig anar a acompanyar-la al treball --- en una fàbrica de gènere de punt --; mentrestant, vaig passejar-me per Reus fins al migdia per a tornar a esperar-la. Amb ella vam anar a dinar a casa seva; vaig tornar a acompanyar-la al treball, ens vam dir "a reveure" amb un fort petó i a les tres de la tarda jo prenia el cotxe de "línia" en direccio d'Ulldemolins. Aqui, a l'estacio del cotxe, vaig trobar-me amb un dels que fins el dia de la meva detenció havia estat un dels meus millors companys: L'Aleix. Apenes va saludar-me. Vol dir que la paradoxa continuava i ara esdevenia evident que en presència meva "la comèdia" prendria molta més agressivitat. A la seva sequedat jo vaig correspondre amb la meva i aixi, només amb l'intercanvi d'uns mots molt breus, vam arribar a Ulldemolins. A la mateixa estació del cotxe vaig trobar-me també amb un altre viatger d'Ulldemolins. Un tal Domingo ~~XXXX~~ Aran. Un home que socialment el podriem catalogar de "dreta", bé que era "catalanista", com en aquell temps n'hi havia molts amb els quals ens semblava que ens unia una certa afinitat política. En veure'm, va venir a saludar-me amb els braços oberts i a dir-me que el que m'havia arribat amb la meva detenció, m'honorava. Era, aquest, un home amb el qual ens haviem barallat diverses vegades. Ell era l'Alcelde, gairebé vitalici d'Ulldemolins al qual estavem obligats d'acudir per a demanar-li permis per a fer teatre. Si l'obra era castellana, teniem assegurat el "NO". Ambtot, nosaltres

tiravem endavant la "funció". Un dia, vam organitzar un miting anarquista amb, com oradors, Angel Pestanya, Felip Barjau i Llibertat Ródenas. Com es pot suposar, vam anar a demana-li permís per aqueix miting a aqueix Alcalde. Permís per al miting i per a poguer-lo anunciar per mitjà del "pregoner" oficial; permís que ens va negar. Per damunt d'ell, doncs, nosaltres vam anunciar el míting a "toc de trompeta" per mitjà d'un company músic que la tocava, la trompeta: Anselm Mestrich. I el miting va tenir lloc. La Sala del nostre Centre es va omplir de gom a gom. L'alcalde, que ens havia amenaçat, no ens va dir res. Es una prova que no era "dolent del tot". He sabut que ja és mort. Ja fa uns anys. Avui tindria 84 anys d'edat.

No cal dir que a casa, els meus pares i el meu germanet m'esperaven ansiosos. Em van rebre amb un esclat de joia i ben aviat casa meva es va omplenar de gent amiga que venia a saludar-me i felicitar-me per haver recobrat la felicitat de l'alliberament. Al cap d'una estona vingueren dos visitants inesperats: L'Aleix i el famos "Cisquet". Venien a dir-me que volien parlar-me. Jo els vaig contestar que amb l'Aleix i els altres companys estava disposat a parlar tant com convinguès; però que, amb el "Cisquet", no tenia res a dir-li. Es clar, "polvorí" que era, va explotar de ràbia. Van haver, però, de marxar tal com havien vingut.

Ens trobavem, doncs, als primers dies del mes de març. Dos dies després, vaig voler anar a Espluga Calva on vivien la meva germana amb el seu marit i fills. I com sigui que el jutge adjunt del meu procés, Perez Garberi, m'havia exigit de presentar-me vuit dies després, des d'Espluga Calva vaig prendre el tren a Vinaixa per anar a Reus, visitar a Ramona i l'endemà, amb un tren que sortia a les cinc del mati, a les vuit ja arribava a Barcelona. Vaig anar directe al Jutjat que es trobava al capdavall de la Rambla de Santa Mònica. Em vaig trobar amb Perez Garberi que baixava l'escala i allà mateix em digué que ja podia entornar-me'n i que en el successiu em presentaria cada fi de mes. Vaig entornar-me'n, és clar. Vaig anar a visitar els meus oncles i el mateix dia, a les tres de la tarda sortia cap a Reus on vaig arribar cap al tard. Em sembla que aqueix dia amb Ramona vam anar al Cinema. En sortir, vaig acompanyar-la a casa seva i jo vaig anar-me'n a dormir a l'Hostal del qual ja era client.

L'endemà, a primera hora vaig tornar a trobar-me amb Ramona per acompanyar-la al treball. Vaig prometre-li que aquell dia mateix jo demanaria "la seva mà" als seus pares, cosa que vaig fer. Els seus pares "van accedir", bé que em digueren que "si" a contracor, degut a "les meves idees", gràcies a les quals havia tingut ja tants disgustos; que pressentien que encara en tindria més i que, per consegüent, llur filla n'esdevindria la víctima. Vaig procurar tranquil.litzar-los i penso que fins i tot ho vaig aconseguir. Al migdia vaig anar a trobar Ramona a la sortida del treball; vaig explicar-li la conversa que havia tingut amb els seus pares, la conclusió a la qual haviem arribat i els dos, més contents que un dia de festa major, vam anar a dinar a casa seva i després, a passeig, fins a l'hora en que havia de prendre el cotxe de línia per a tornar a Ulldemolins. Aquell dia, Ramona va fer "campana" al treball. La nostra "diada" ho mereixia.

Vaig arribar, doncs, a Ulldemolins, ara ja per a instal.lar-m'hi en la meva vida normal.

Dos dies després va venir a casa el company que coneixem pel nom d'Aleix a invitar-me si dos dies després volia acudir a una reunió a cal Paxon? Vaig dir que SI i en efecte, vaig acudir-hi. Era un diumenge, el 26 de març del 1926. La reunió tenia per objecte que jo m'expliqués sobre la meva detenció i sobre l'acusació de que el "Cisquet" havia estat el que m'havia delatat. Continuava, doncs, la comèdia segons la qual el "presoner" era el que "havia de donar explicacions" als que havien continuat en llibertat; era el que s'havia de "justificar". Seria infantil pretendre que jo podia justificar documentalment la meva acusació. I el Cisquet ho sabia prou bé, puix que, d'aquestes coses, és molt rar que en restin coses escrites.

Vaig, però, explicar de quina manera dubtosa havien passat les coses fins a la meva detenció. Després, que el jutge militar m'havia instruit el procés sobre la base d'una "denúncia confidencial"; que més tard, tant l'advocat que vaig tenir a Tarragona, com el que actualment tenia a Barcelona, em digueren que jo havia estat traïcionat. Vaig afegir, per tal de justificar les meves sospites el que m'havia explicat el company Rodriguez Salas sobre el comportament del Cisquet en relació a Hermoso Plaja, etc. Tot era inútil. Els jocs ja estaven fets. Cap dels reunits no es va atrevir a pronunciar un mot, ni tan sols a esbossar una pregunta. El Cisquet va obrir l'aixeta de la seva virulenta xerrameca i jo vaig aixecar-me i vaig marxar. Estava tant indignat i a la vegada tant tranquil, que vaig decidir per anar-me'n al cinema que el Quimet Boter feia a la Sala de cal Belart. Ambtot, i a mesura que l'escena que acabava jo de viure a cap Paxon anava reproduint-se en el meu cap, el meu sistema nerviós se m'excitava més i més de tal manera que aquella nit i les dues o tres que van seguir, no vaig poguer dormir.

L'ofensiva oberta, ara es va estendre a la meva família. La meva mare i la meva germana eren objecte dels mil i un insults pel carrer i al safareig. El meu pare era deixat sol poc a poc a la taula del cafè. Jo vaig optar per a fer-me client del cafè de cal Marino, que es podia dir que, com a tal, no pertanyia a la dreta ni a l'esquerra, puix que ja he dit que les dretes tenien el seu Centre i les esquerres també tenien el seu: a cal Cisquet, a cal Catalin, com se l'anomenava al poble. Aquest Centre, l'edifici vull dir, havia estat construit amb l'aportació de treball benèvol en el seu 90 % pels seu "correligionaris". El dret de propietat, però, havia quedat totalment a mans dels Catalin; allà van instal.lar-hi el forn de pà, la botiga de queviures i la Sala del cafè. Per als Catalin fou un negoci rodó. Als pobres cooperadors, als clients, els restava però un dret: el d'esdevenir cada dia més fanàtics, més devots de l'ultrarevolucionari Figueres.

La clientel.la del cafè de cal Marino estava formada per la part de la població que es podia quelificar de "neutral" en política. Ben aviat, però, vaig trobar-me envoltat de nous amics respecte dels quals vaig poguer comprovar que vivíem equivocats; que no eren tant insensibles en política com nosaltres haviem cregut.

Jo no he estat mai jugador de cartes i per consegüent la meva estada al cafè es limitava a llegir "La Vanguardia", de Barcelona, que era del cafeter i "Libertad", diari que s'editava a Madrid; diari molt progressista al qual col.laboraven els millors i a l'època més progressius periodistes espanyols.

Ens trobavem en plena dictadura de Primo de Rivera la qual, en el fons, no podria ésser considerada altrament que com una caricatura de la que encara és avui la dictadura de Franco.

No obstant, vivíem en ple recobrament de l'opinió republicana i en plena expansió de la ideologia marxista amb totes les seves tendències a Catalunya; vivíem també en plena expansió del moviment nacional català, aleshores també esmicolat en diverses tendències, després de la dislocació de la Lliga Regionalista com a partit, polaritzades en Estat Català que animava i dirigia Francesc Macià i en Acció Catalana un dels dirigents de la qual era August Pi i Sunyer.

Nosaltres, els "revolucionaris cent per cent", menyspreavem aquestes "coses". No solament n'estavem absents, ans bé n'erem hostils, en bloc, d'aqueix moviment.

El Cafè del Marino, però, era el cafè on anaven tots els joves "catalanistes" la major part dels quals els vaig "descobrir" com militants d'Estat Català; com partidaris de Francesc Macià. Vaig adonar-me que en ells s'hi trobava un fort potencial revolucionari el qual, "ben aplicat", era una "promesa" susceptible d'influir l'altra gran part de la clientel.la considerada, fins aleshores, com indiferent en política.

El curs del meu procés anava allargant-se amb monotonia exasperant. Cada mes continuava anant a Barcelona amb la"passejada" obligada dels 41 quilometres que separen Ulldemolins de Reus a peu. Val a dir que amb aquest esforç trobava una certa compensació,perquè Reus era el meu lloc de repòs completat sempre per la tendresa amb què sempre em rebia Ramona tant a l'anada com a la tornada de Barcelona.

Un bon dia,uns companys comunistes,de Barcelona,coneguts i amics de Rodrigues Salas,bé que desconeguts per a mi,em van fer arribar una carta prevenint-me que havien rebut una INCITACIO dels companys del meu poble per tal que en ocasió dels meus viatges a Barcelona em fessin passar a l'altre món. Aquests companys m'advertien a fi que jo prenguès les meves precaucions i en raó de les informacions que havien rebut de Rodriguez Salas sobre la meva persona i la meva honestedat política. Seguramente eren sincers;car,malgrat que els meus viatges mensuals a Barcelona van durar fins el mes de setembre del 1927,no em va passar mai res. Es va posar en evidència una vegada més que no és el mateix fer portar el "paquet" a un altre que portar-lo hom mateix en les propies espatlles.

X X X X X

Ambtot,les meves noves relacions,primer "de cafè",esdevenien cada dia més polítiques. La gent sabia que jo estava en mans d'un jutge militar. Els homes es preguntaven,per què ? Sabien la meva obligació d'anar tots els mesos a Barcelona i coneixien les condicions amb que jo estava obligat de fer el viatge d'anada i tornada i aquesta realitat els obligava a comparar la meva situació amb la dels meus detractors els quals feien la vida més tranquil.la que es pot desitjar. Ben aviat la meva taula del cafè va esdevenir el lloc d'atracció dels clients que no jugaven a cartes els primers i després dels que anaven acabant de jugar. Sovint em demanaven que jo els llegís fort el diari per la qual cosa no em feia pregar gens. Això feia que,sovint,al final de les ~~tardes~~ nits dels dissabtes i de les tardes dels diumenges,tots els clients del cafè vinguessin a reunir-se entorn de la meva taula a escoltar els articles politics de Marcel.li Domingo i dels periotes que amb ell formaven l'estol més revolucionari de l'època.

Poc a poc,aquest fenòmen transcendia a l'exterior del Cafè del Marino. Va penetrar les parets del cafè dels meus detractors,del cafè del Catalin,i fins i tot,per a certs elements,les parets del cafè del Centre Agrícola. De tal manera que,quan Macià va donar el cop de Prats de Molló el 4 d'octubre del 1926,ja viviem a Ulldemolins el moviment encapçalat per ell. I quan,al cap de quatre anys,el novembre del 1930,Macià va deixar l'exili de Brusel.les on l'havia confinat la policia francesa després del seu procés pel fet de Prats de Molló per a entrar a Catalunya i la policia espanyola el va ~~volver~~ expulsar,fou del Cafè del Marino d'on va sortir una declaració de solidaritat amb Macià i no pas de cap altre lloc. El Cafè del Marino,doncs,havia esdevingut el lloc d'atracció i d'acció de l'opinió republicana,catalana,revolucionària de l'Ulldemolins d'aquell temps.

Cal dir que aquest fet,innegablement important des del punt de vista local,m'exigia de molt serioses reflexions personals la qual cosa venia a confirmar-me el proverbi popular segons el qual si es volen veure i reparar les febleses de la teulada s'ha de sortir de casa. Aixi em succeïa a mi;doncs amb el meu "trencament" amb els que fins feia poc havien estat els meus companys;amb el meu apropament amb aquell sector de la població d'Ulldemolins que "nosaltres" haviem "decretat" que no era bo per a res,jo anava descobrint el greu error en el qual haviem viscut i en el qual continuaven,cada dia més aferrissats,els meus detractors. Per conseqüent,jo cada dia anava descobrint noves possibilitats de fertilitat revolucionària que existien entre els que no vacil.lo a titular-los els meus nous amics i companys.

Entre aquests n'hi havia de totes les edats; uns que ja arribaven a

la vuitantena i uns altres que tot just havien complert els quinze anys; homes i dones;noies i nois. En tant alt grau que quan decidiem organitzar una"festa",o bé un acte de tanseval el caràcter,com per exemple una excursio al riu,a la muntanya, o bé a una altra vila,esdevenia la "festa" o l'excursió de tot el poble;es produïa una mobilitzacio de petits i grans,de joves i de menys joves. Si es tractava d'anar al Riu de Montsant,entre les veus de la gent i l'èco del rocam de les muntanyes ,omplenava de crits de joia i de cançons tota la vallada que formen les estribacions del Montsant i de la Serra La Llena. Quan es tractava d'anar a Santa Magdalena,la seva plaça i els bancals dels voltants s'omplenaven de gom a gom sense que hi pogués mancar la gran fumerada i la forta olor de carn rostida que acompanyada d'una bota de vi feia les delícies dels assistents. De retorn a les llars,sovint es podia escoltar: "ho hauriem de fer sovint". "Quan ho tornarem a fer"?etc.

Certament,en analitzar la composició social d'un tal "conjunt",hi trobariem l'existència de diverses capes socials; rarament,però,la presència de propietaris rics. Puix que,a l'època , Ulldemolins es donava el fenòmen segons el qual els principals propietaris de terra l'havien cedit en contracte de conreu -- en arrendament o bé en parts de fruit --. La població permanent-ment jornalera es pot dir que era inexistent. En canvi,els propietaris que havien cedit la terra en aqueixes condicions,alliberats d'aqueixa preocupació,tots ells s'havien orientat vers una altra ocupació: vers una petita indústria,o bé un petit comerç. Vers la compra i la transformació de les olives,per exemple,a base de la instal.lació de molins;vers la venda de l'oli. La compra i la transformació del raïm,amb la instal.lació de prempses apropiades i la venda del vi. Vers la compra i la venda de les collites de l'ametlla i de l'avellana;vers la fabricació de rajoles i de teules i la fabricació de guix,etc.etc. La qual cosa,com es pot fàcilment endevinar,determinava que la composició social del nostre"moviment",estigués essencialment formada per gent treballadora;per conreuadors a contracte,per un tipus mixte de treballador a base de terra pròpia i de terra arrendada,i també d'un cert nombre que vivia de la terra pròpia a condició de treballar-la ell mateix.

Els problemes reivindicatius,però,no hi mancaven. En uns,eren les condicions del contracte a base del qual conreuaven la terra; en altres eren els preus dels productes del camp;en altres,els preus de les llavors,dels adobs,dels desinfectants contra les plagues del camp,de l'utillatge que s'havia de comprar,comparat amb el preu dels productes que s'havien de vendre. Sovint,en èpoques de treball més feixuc i de més durada,es practicava,recolzant en afinitats personals,el sistema de treball "atornar jornals",la qual cosa eliminava en bona part l'origen de certes contradiccions i d'eventuals conflictes. Un altre sistema de treball molt estès,era el del "preufet",per al qual,no cal dir,el treballador procurava treure'n la millor remuneració possible,mentre,no cal dir tampoc,el propietari mirava d'estalviarse el més possible el preu que havia de pagar per al treball contractat.

Ambtot,dins del nostre "centre" es respirava un clima de confraternització,bé que en cada ocasió que es presentava,sempre era explicada i defensada la necessitat d'una major justícia social,com una de les principals necessitats nacionals. I com a teló de fons de la nostra diem-ne política,la lluita per la República que ja es "respirava" el seu apropament i la reivindicació i la defensa dels drets nacionals de Catalunya.

Fou,doncs,com he dit més amunt,gràcies a haver-me desplaçat del "clos" tancat en el qual havia viscut,lligat per la falsa convicció segons la qual nosaltres teniem "l'exclusiva" de la veritat,que em vaig adonar que el "camp del marxisme" en el qual havia cregut viure,el trobava expressat i vivent en mig d'aqueixa població dalerosa de "saber" i de poguer"comprendre"; ~~Mentrestant,el "centre" del~~ ~~meus detractors~~ població que nosaltres haviem condemnat a la "indigència de la ignorància política. Mentrestant,el centre dels meus detractors s'anava esllanguint de dia en dia,mentre que en el "nostre"cada dia ens trobavem amb"cares noves" que eren acollides ben fraternalment.

Aquesta diem-ne evolució local, era motiu de cada dia més irritació en el sector dels meus detractors els quals, tot i titular-se marxistes, fins i tot comunistes, oblidaven les condicions socials en que treballava i vivia la nostra pagesia i ho atribuïen a la meva acció personal; ignoraven, així, el fet històric que ens trobavem en unes condicions polítiques, nacionals i socials donades les que determinaven un desplaçament general de la població que no es podia deturar; augment, doncs, d'irritació i augment d'agressivitat en contra meu i contra la meva família.

Un dia de ple istiu, per tal que una carta em pogués sortir amb el correu l'endemà al matí, vaig anar a portar-la al buzón vers mitja nit. El buzón es trobava gairebé a les afores del poble i per arribar-hi m'era obligat de passar per davant la casa del tal "Cisquet". Fou en el moment en que sortien al carrer "els quatre o cinc" després de l'habitual "tertúlia" que tant i tant coneixia. Vaig passar pel costat del "grup" gairebé a fregar roba. Veure'm, doncs, i seguir-me tots al meu darrera, tot fou una cosa. Jo no en vaig fer cas i vaig continuar el meu camí demostrant una tranquil.litat que -- val a dir-ho -- només era aparent. Van seguir-me fins al mateix davant del buzón. Jo vaig dipositar la carta i en girar-me per entornar-me'n em vaig trobar cara a cara amb tots ells. Sense vacil.lar i sense dir-los res, vaig obrir-me camí entremig d'ells; vaig seguir el retorn a casa meva i a dormir s'ha dit puix que a les tres havia de llevar-me, com cada dia, per a reprendre el meu treball al camp. Amb tot, mai no vaig estar en possessió de cap arma de foc ni blanca, que un sentiment defensiu hauria pogut justificar. Bé que, de tant en tant, quan jo sabia que anant i venint del troç era probable que em trobés amb algun dels més fanàtics dels meus detractors, mirava de prevenir-me posant-me un còdol a la butxaca amb el qual pogués partir el cap a l'eventual agressor. Car, bé que pugui semblar el contrari, també he dit abans que no he estat mai vegetarià.

En ocasió del "Cop" de Prats de Mollo encapçalat per Macià i a rel de l'acte de solidaritat al seu favor quan la policia espanyola el va expulsar del país, els meus detractors van publicar un article contra meu en un periòdic de Reus, pel fet que el meu nom anava inclos a la llista dels signants de la protesta. Arribar aquell diari a Ulldemolins -- era diumenge -- i produir-se entre els meus nous amics una reacció d'adhessió a la meva persona, tot fou u. La Sala del Café que estava plena com un ou va aixecar-se plena d'indignació per a posar-se al meu costat. Fins i tot es van produir veus incitant a anar a assaltar el Café del Catalin. No cal dir que vaig procurar calmar els "esperits" i amb l'ajut dels amics més madurs, la "cosa" no va anar més enllà.

X X X X X

La vida d'un home en un poblet com Ulldemolins és coneguda pels quatre costats. I encara més en un home com jo que sempre m'he "bellugat" a cos obert. No té, doncs, res d'estrany que, bé que tothom em coneixia les meves opinions polítiques i socials, també em coneixia les opinions en matèria religiosa que podrien resumir-se així: "jo no he estat mai creient; sempre, però, he estat tolerant". Per naturalesa, podria dir ! Ben aviat, encara en la meva joventut, vaig refusar a admetre com a justa la fórmula que a l'època estava tant estesa ~~que~~, segons la qual "la culpa de tots els nostres mals la tenia el clero". Sempre vaig entendre que el problema clerical es trobava en la gran influència que aquest tenia -- i que a Espanya encara té en els afers polítics i financers del país. Doncs, a judici meu, més que un problema clerical, el que està plantejat és un problema polític i social: el problema del Poder polític davant del qual el clero, limitat a exercir les seves funcions espirituals que li són pròpies, resta reduit a un sector més de la població; a un sector que si es resigna a acceptar tots els deures que el sistema polític imposa a tots els ciutadans, automàticament s'integra a l'exercici de tots els "drets". "Deures i drets" propis de tota la vida ciutadana de la població.

Potser és en aquesta concepció meva sobre la qüestió religiosa que existeixen els fets, com per exemple, que quan em trobava a la caserna, ~~a~~ processat i empresonat, va ésser conduit al meu mateix calabosso on ens trobàvem deu o dotze soldats més, un jove capellà. Em sembla recordar que havia mancat a certes regles militars i per això fou empresonat. No sé pas per què, el cas és que a les vintiquetre hores, el jove capellà ja no tenia converssa amb ningú més que amb mi. I en honor a la franquesa he de dir que no se'm feia pas incompatible. Al cap de sis mesos el van traslladar i després d'haver-nos despedit ben amicalment, ja no en vaig saber mai més res més. Un altre fet consisteix en que un dels companys del nostre "Comitè Revolucionari", de nou que erem, era catòlic practicant; vol dir que anava a missa, confessava i combregava regularment. Quant al comportament de Rosend Prats -- aquest era el seu nom --, fill de Cabacés, en el nostre Comitè, fou d'una fidelitat política a tota prova. Poc temps després d'haver estat llicenciat de l'Exèrcit, va morir al seu poble.

de Tarragona/

Poc temps després del meu retorn a Ulldemolins, un diumenge de primavera i d'una tarda de molt bon sol, vaig sortir a passeig per la carretera que passa pel costat del poble. De sobte, venint en sentit contrari, vaig trobar-me amb el capellà de la Parròquia. En arribar costat per costat i canviar-nos el desig respectiu de "bones tardes", van seguir uns referents a "la pluja i el bon temps", de la més completa banalitat. Quan anàvem, però, a separar-nos, el capellà em digué: "Quina llàstima, Evarist"! Vosté no vé mai a missa. Vostè, tant cultivat i tant bona persona, hauria de creure en Deu". "No sé pas com fer-ho, vaig contestar-li". "Si, --va replicar-me -- es comença creient". "Doncs --vaig contestar-li --, és que no sé pas per on ni com començar". Aleshores, recordo que entre altres coses em digué que ell, en l'exercici del seu sacerdoci, no estava pas exempt de tot interés. També estava guiat per una certa ambició, per un cert egoïsme: "guanyar la glòria de Déu". I amb aquests mots ens vam separar; sense cap hostilitat, però!

Uns dies després, la meva mare em digué: "El Lluis Montlleó m'ha demanat de dir-te si podries anar a casa seva". Sí, vaig dir-li i vaig anar--hi desseguida. Una tal invitació era per a proposar-me si jo acceptaria de tenir una converssa "privada" amb el Senyor Rector. Vaig contestar-li que no hi tenia cap inconvenient i vam convenir en que la converssa proposada la tindríem l'endemà, que era dissabte, a les vuit del vespre, a casa mateix de Lluis Montlleó.

L'endemà, doncs, vaig acudir, com convingut i ja vaig trobar el capellà que m'esperava. La nostra converssa, per consegüent, pot resumir-se així: el capellà va proposar-me d'anar a passar un mes en un seminari d'estudis, després d'haver-me elogiat les meves condicions morals i intel.lectuals. Va oferir-me pagar-me el jornal normal de tot el mes i a més, pagar un home per tal que durant aquest temps d'absència meva, ~~l'ajudés~~ ajudés el meu pare en el treball del camp.

Es clar, vaig contestar-li que li agraïa la deferència, però que, precisament per les condicions morals que acabava de reconeixer-me, jo no ho podia acceptar. "Entenc, vaig dir-li, que les nostres concepcions respectives de les coses, no solament diferents, ans bé, oposades, em prohibeixen d'acceptar la proposició que m'acabeu de fer". Sense barallar-nos, la converssa es va acabar aquí.

X X X X X

~~Mentrestant, vaig~~ ~~començar~~ ~~a~~ ~~fer~~ ~~un~~ ~~procés~~ ~~a~~ ~~una~~ ~~nova~~ ~~visió~~ ~~de~~ ~~la~~ ~~meva~~ ~~circumstància~~ ~~tan~~ ~~poc~~ ~~apressada~~ ~~que~~ ~~m'hauria~~ ~~calgut~~ ~~anys~~ ~~i~~ ~~anys~~. ~~Cada~~ ~~primer~~ ~~de~~ ~~mes~~ ~~presentava~~ ~~al~~ ~~jutge~~ ~~Ramon~~ ~~Ramon~~ ~~un~~ ~~paper~~ ~~que~~ ~~m'havia~~ ~~de~~ ~~signar~~ ~~cada~~ ~~dia~~ ~~fins~~ ~~al~~ ~~moment~~ ~~de~~ ~~la~~ ~~meva~~ ~~llibertat~~ ~~definitiva~~. ~~Cada~~ ~~vegada~~ ~~que~~ ~~anava~~ ~~a~~ ~~signar~~ ~~el~~ ~~paper~~ ~~al~~ ~~jutge~~ ~~Ramon~~ ~~Ramon~~ ~~aquest~~ ~~em~~ ~~preguntava~~ ~~per~~ ~~la~~ ~~meva~~ ~~mare~~, ~~per~~ ~~la~~ ~~meva~~ ~~germana~~ ~~Ramona~~

Heus aqui uns altres fets,més recents,que em sembla que venen a confirmar la continuïtat -- i la fidelitat -- a la meva concepció -- diem-ne filosòfica-- els quals van produir-se en el curs dels primers dies de la nostra guerra:

Com ja he dit,hem trobava a Juncosa on,de molt anys ençà,funciona un convent de monges que es dedica a l'"ensenyament" de les noies del poble. En esclatar la guerra i en prendre nosaltres la direcció revolucionària de la vila,ens vam trobar amb que a un dels problemes que haviem i deviem donar solució,era a la supressió del convent en tal,si no en tal que escola.

Aleshores,què haviem de fer amb les monges ? A aquesta pregunta van sorgir diverses respostes,fins i tot d'una molta gravetat a les quals jo em vaig oposar amb tota la meva energia. Davant la necessitat de trobar una solució,vaig proposar el següent: preguntar a cada una de les monges que diguessin la casa del poble a la qual desitjarien anar i en el cas que la casa proposada acceptés,hi serien conduïdes amb totes les garanties de seguretat. Aixi es va aprovar i aixi fou aplicat. Al cap d'una hora,una a una i protegides per dos companys segurs,amb la roba personal de cadascuna ja s'havien instal.lat totes a les cases demanades i que les havien acceptat.

Altrament,un dia al vespre van presentar-se a l'Ajuntament dos homes del poble: els anomenats "El Gregori" l'un i "El Portal" l'altre,pares de dues noies monges que es trobaven a Barcelona i que havien comunicat llur desig de venir a Juncosa a reunir-se amb llur família respectiva. Tenien,però,por d'emprendre el viatge soles. Val a dir que en aquells moments,una tal por estava justificada. Vaig contestar-los que jo en parlaria amb els companys i que l'endemà mateix els donariem la resposta. Vaig exposar el cas,aquell mateix vespre,als companys i com a conclusió vaig proposar que un de nosaltres anés a Barcelona per a recollir aquelles noies i que si hi estaven d'acord,el company que faria el viatge seria jo mateix. Aixi fou aprovat i l'endemà mateix vaig sortir cap a Barcelona. A les 48 hores,ambdues noies ja es trobaven reunides cada una amb llur respectiva família.

X X X X X

Mentrestant,retornant a l'espai de temps que separa el dia de la meva conversa amb el capellà d'Ulldemolins quan em va proposar anar al seminari,cal que em refereixi altra vegada al meu procés el qual,bé que anava fent el seu curs, el feia amb tant poca pressa que hom podria considerar-lo anquilosat. Cada primer de mes em presentava al jutge,a Barcelona,la qual cosa no em venia pas malament del tot;puix que cada viatge em permetia passar per Reus i,no cal dir,visitar la meva Ramona. Això feia que em trobés abastament correspost per l'esforç que m'exigia un tal viatge la major part de les vegades fet a peu a l'anada i a la tornada,tot i els seus quaranta i un quilòmetres que separen Ulldemolins de Reus.

Mentrestant,també,el nostre moviment polític local s'anava consolidant i ampliant. El nostre "centre"havia esdevingut el centre d'atracció política dels homes que no es trobaven bé: uns al costat del "centre agrari",i els altres,al costat del que es titulava "Centre d'Esquerres" on regnava el fanatisme més esterilitzador;el fanatisme que,uns anys més tard,vam conèixer a tot el món amb el nom d'"stalinisme".

Un dels motius que podria explicar la nostra força política d'atracció, era,sens dubte,el fet que diversos dels pagesos,mitgers o arrendataris de terres, amenaçats d'expulsió de la terra,o bé d'augment del preu d'arrendament en diners o en parts de fruit,trobaven al costat nostre un ambient i una voluntat de defensa de llurs drets i de llurs interessos. Sovint,recomanavem el treballador afectat,a un amic,Joaquim Llorens,de Falset,coneixedor d'aquests problemes i de les lleis que,malgrat en plena dictadura de Primo de Rivera,els protegien. Altres ve-

gades els recomanavem a l'advocat amic,Josep Andreu Abelló,de Reus,el qual també ens va ajudar sempre en casos semblants. No cal dir,doncs,que cada vegada que es produïa un conflicte i que obteniem una conclusió favorable,esdevenia motiu d'animats comentaris de taula de cafè,en el cercle familiar i pels camins d'anada i de tornada del treball;comentaris,és clar,que venien a augmentar la influència del nostre,diem-ne Moviment,en la vida local d'Ulldemolins.

Sense altres esdeveniments prou importants que valgui la pena anotar, vam anar entrant a l'any 1927.

El dia del meu aniversari,el 30 d'abril,com ja he dit en començar aquest relat,vaig rebre una felicitació de Ramona i al mateix temps,l'anunci de que l'endemà,dia del Primer de Maig,arribarien a Ulldemolins en autocar,una colla d'amics per a passar-hi el dia,en turistes. No cal dir el plaer que em va fer. De tant content,em semblava que la nit d'espera no s'acabaria mai. Inexorablement,és clar,el mati va arribar,i ja em tenia vestint-me ben "mudat" amb la roba dels diumenges, amb espardenyes blanques que al meu poble es portaven molt,vers la carretera per on havia d'arribar l'autocar anunciat,venint de Reus. Vaig fer,potser,uns tres quilòmetres de camí fins que se'm van presentar al meu davant el cotxe amb els viatgers -- i és clar,la viatgera esperada --.

Em sembla que aquell dia és quan he vist més bonica -- i més aixerida -- que mai la meva Ramona. Anava vestida amb una tela que jo mateix havia comprat per a ella a Barcelona,en ocasió d'un dels meus viatges. Cal que digui que en aquesta, diem-ne "operació" de comprar la tela,vaig sofrir una forta decepció. Vaig veure-la a la vidriera de la botiga,em va agradar i a més,em va fer la impressió de que es tractava d'una tela d'un preu respectable. Estava disposat a gastar-m'hi ~~25 pts~~ de 25 à 30 pessetes. Vaig entrar i sense ni tan sols"fer preu",vaig demanar un troç d'aquella tela per a un vestit. El botiguer va tallar-lo,en va fer un paquet de molt bonica presentació -- car li havia dit que el comprava per a la meva novia-- i...ja hi som: jo que pregunto "quant us dec",disposat a pagar,al menys,vinticinc pessetes,sento que em respon: cinc pessetes. Vaig estar a punt de dir-li que no el volia. Em va tranquil.litzar,però,la idea de que em "compensaria" en una altra ocasió.

Era,doncs,aquesta tela que Ramona portava per vestit. D'un color tirant a groguenc,amb unes franjes a les boca-manegues,de mànegues curtes; les mateixes franjes,fetes de ramejats que encaixaven bé amb el color general de la tela,a la part inferior de la fandilla,que era ben folgada,la qual li permetia prendre revolada a cada moviment que feia; amb el coll una "bona mica espitrejat" que permetia de veure un molt preciós començament de sina. Ramona anava calçada també amb espardenyes blanques,amb cintes vermelles que,encreuades,es lligaven fins gairebé a l'alçada del genoll. Tot plegat,acompanyat de la gràcia il.limitada pròpia a la nòia que les portava,en feia la imatge a la qual hauria pogut pretendre el "príncep encantador" que gairebé esperen totes les noies.

Vam arribar,doncs,a Ulldemolins i probablement amb altres amigues d'ella, ens en vam anar a casa meva,on la meva mare ja ens esperava amb un bon esmorzar a la taula.

Em cal dir que aquell dia també va venir a Ulldemolins,el pare de Ramona el qual,amb els meus pare i mare i altres familiars,afegits a la colla que havia arribat de Reus,després d'esmorzar vam marxar tots cap a Santa Magdalena,cap a Sant Antoni,cap a La Font de la Gleva i cap a Fregrau,fins a l'hora del dinar que vam retornar a Santa Magdalena i on ens vam "cruspir" una bona costellada. El dia ens passar com passa un raig de llum. Quan ens en vam adonar,ja era l'hora de tornar cap al poble i cap a Reus els que de Reus havien vingut; Ramona compresa,és clar.

X X X X X

A començament de Juliol d'aquest any, jo em trobava treballant per compte de Ca'n Frerona en la batuda del blat. Estavem, amb aquest treball, a una finca d'aquella casa nomenada, la finca, "Les Sarrojes", a uns tres quilòmetres de la vila. A l'època, al meu poble encara no teniem màquina de batre. Per consegüent, estavem obligats a esperar la "bondat" del bon temps per tal que ens ajudés a separar el gra de la palla. Havíem passat quatre dies sense vent i per consegüent, encallats al mig de l'era, amb l'"erada" de quatre dies sense netejar. I per consegüent, també, quatre dies sense gairebé dormir; puix que "tal vegada", el vent arribaria durant la nit. Vers la una de la tarda del quart dia, va aixecar-se la marinada i a les cinc de la tarda, ja teniem la "batuda" de tots els dies neta i tots nosaltres, patrons i jornaler, més contents que criatures a la fira, ens vam disposar a berenar.

Totjust havíem donat la primera queixalada quan va arribar la meva mare portant-me un telegrama del jutge militar que em convocava per tal que a l'endemà, a les 9 del matí, em trobés al seu despatx de Barcelona.

Podeu endevinar la gràcia que em va fer una tal invitació. No tenia altre camí, però. Amb la mare vam emprendre el camí cap a casa on arribavem mitja hora després. Vaig fer totes les operacions de "protocol", com afaitar-me i posar-me la roba neta, etc. Mentrestant, la mare em va preparar un cafè amb llet i un sanwitx pel camí. I...cap a Reus s'ha dit, pel camí vell, que sempre es feia una mica de drecera. Quan travessava el Coll d'Albarca, el sol ja se n'anava a la posta i quan passava pel "Mas de les Moreres", quatre quilòmetres més lluny de Cormudella, es pot dir que ja era fosc. Vaig començar a pujar la costa que condueix al Coll d'Alforja i un quilòmetre més lluny, passava pel mig del bosc, pel costat d'una font, que feia una gran bassa, d'una aigua tant ferrosa i fresca que era bona fins i tot per a fer revifar les flors a punt de secar-se. Vaig asseurem al costat del raig de la font i em vaig disposar a menjar-me el sanwitx que portava. De sobte, se'm presentaren dues visites inesperades: una parella de guineus les quals és molt probable que vinguessin a beure després d'una també probable batalla d'amor. Veure l'element foraster, que per al cas era jo, i marxar les dues bèsties amb la cua alta, tot fou u. Val a dir que una tal sorpresa, al primer moment, a mi tampoc no em va fer cap gràcia. Es ben probable que influís en que jo escurcés el meu poc repòs que volia prendre. Aquest és un fenòmen que es produeix de tant en tant: dos desconeguts que es troben per sorpresa en mig d'un camí, poden fer-se por l'un a l'altre, i ambdos miren de desaparèixer, l'un de la vista de l'altre com més aviat millor.

Vaig, doncs, reprendre el camí i uns tres quarts d'hora després ja travessava el "Coll d'Alforja", ja em trobava a les envistes de l'immens i magnífic Camp de Reus i de Tarragona, i de la mar.

Quan ja havia caminat uns dos cents metres costa avall per l'altre costat del Coll, em va prendre una crisi de son que m'impedia d'aixecar els peus. Com he dit ja, feia quatre dies que gairebé no dormia. Em va venir un tal estat de cansament i un tal avorriment, que vaig decidir ajeure'm al costat de la carretera i si podia, posar-me a dormir. Vaig dir-me a mi mateix: "si demà faig tard i no puc prendre el tren, a Reus, tant em fot". El jutge m'haurà de prendre quan hi arribarè. I si em torna a tancar, m'és igual. Aixi ho vaig fer, doncs.

En efecte, em vaig endormir. No sé quant de temps. El que sí recordo es que quan em vaig despertar em vaig trobar dessota d'una immensa volta, tota feta d'estels, els quals fins i tot havien atenuat llur "brillantor" per tal que no m'impedissin de dormir.

No sabia pas l'hora que era. Vaig aixecar-me i desseguida, tant depressa com m'ho permetien les cames, vaig emprendre el camí cap a Reus on entrava a les quatre del matí. El tren de Barcelona sortia a les cinc. Vaig anar a casa de Ramona abans d'anar a l'estació. Tota la família encara estava dormint. Vaig canviar-me de roba i amb Ramona ens vam intercanviar mitja dotzena de petons. No obstant, a les

cinc, ja havia pujat al tren i a dos quarts de nou ja en baixava a l'Estació de França. A les Nou, hora de la convocatòria, ja em trobava al despatx del jutge, Farnandez Valdés, on, el seu secretari, Perez Garberi, es va limitar a fer-me signar un full. Avui no recordo pas el què era. I fins i tot em sembla que no vaig posar massa interés a veure el què era. Això fou tot.

Després, vaig anarme'n a casa d'oncle Celesti on vaig dinar, i a les tres de la tarda, ja prenia el tren altra vegada en direcció de Reus, on devia arribar vers les 7 de la tarda. Vaig sopar a casa de Ramona, Després varem anar els dos al Cinema. Després d'acompanyar Ramona a casa seva, vaig anar a dormir a casa d'un cosi del meu pare, un tal Josep Massip, que tenia un Bar i al mateix temps, feia una mica de restaurant i una altra mica d'hotel. L'endemà al mati, després d'acompanyar Ramona al seu treball, vaig emprendre el cami cap a Ulldemolins.

X X X X X

El nostre Consell de Guerra fou decidit per a finals del mes d'agost. Amb aqueix motiu vaig ésser novament convocat pel jutge; i per viatge la meva mare em va voler acompanyar. L'"acte" va tenir lloc a la "Sala de Sesiones" de la propia Presó Model i allà ens vam trobar tots els companys encartats. Em sembla recordar que erem dotze en el mateix procés. El que sí recordo bé, és que quan ens van invitar a entrar a la Sala, un dels companys, Oscar Perez Solís, es va refusar a acompanyar-nos, amb el pretext segons el qual "ja estaba harto de consejos". Més tard, vaig saber que aqueix personatge va morir frare en un convent on s'havia "retirat".

A l'hora anunciada va començar l'espectacle. Val la pena de veure el "decorat" que hi aporten els seus actors, els oficials militars, vull dir. Amb el fons Kaki de llurs uniformes, poseu-hi tot una col.lecció d'estrelles de vuit puntes, de 6 puntes, cordons blancs i vermells a les espatlles, donen un conjunt de colors que en certa manera recompensen la buidor intel.lectual d'uns tals personatges. Cadascun ja es porta après el paper que ha de "jugar": el ministeri fiscal fa un discurs segons el qual dóna la impressió que quan acabarà anirem tots dret de cara a la paret i que l'escamot d'execució acabarà de passar-nos comptes. Feliçment, quan aquest acaba, entra en acció la defensa segons la qual tots els que estavem asseguts al "banc dels acusats" erem un conjunt d'angelets que només ens mancava vestir-nos amb camisa blanca per a manifestar millor la nostra "innocència" i anar dret al Cel.

Entre tots, teniem quatre advocats defensors un dels quals era el propi Degà del Col.legi d'Advocats de Barcelona, Emili Dualde. En el seu discurs i referint-se a mi, bé que no era pas el meu defensor, digué, més o menys: "jo invito el tribunal a considerar aquests homes que estem "jutjant" si poden ésser ~~delinqüents~~ delinqüents quan tenen entre ells un home com Evarist Massip, d'un comportament tant clar i d'un front tant serè com el que té davant nostre. Tots els defensors van demanar l'absolució. La conclusió d'aquell dia dia fou que vuit dels companys, entre els quals jo, forem absolts i els altres quatre entre els quals Maurin, foren condemnats a quatre i a sis anys de presó.

~~Un procediment de tipus repressiu~~

El Vocal Ponent no va estar d'acord amb el fall del Consell de Guerra i la causa fou portada al Tribunal Suprem de Guerra i Marina. Tots els processats, vam nomenar D. Angel Ossorio y Gallardo, potser l'advocat espanyol de més prestigi, per a defensar-nos.

L'endemà, puix que aquell dia ens vam quedar a dormir a casa d'oncle Celesti, la meva mare i jo ens en vam entornar cap al poble i jo, ja no vaig saber mai més, res més que es referís a un tal procés.

Els que foren condemnats, van continuar a la presó fins a extinció de la condemna, bé que accel.lerada per les reduccions de pena produides per diverses amnisties.

Jo, ja no vaig tenir més l'obligació automàtica d'anar cada més a Barcelona la qual cosa ens alleugeria substancialment l'esforç físic i financer que ens exigia una tal situació.

A finals de setembre, vaig anar a Reus. Feia ja un mes que no havia vist Ramona i ho trobava molt llarg. Encara durava l'istiu, circumstància que vam aprofitar per anar a la platja de Salou. Vam anar-hi tota la família de Ramona i unes altres parelles amigues. Vam passar un dia a l'aigua i sota els pins fent "Pic-Nik". Feliços i tothom content per la diada passada, vam tornar a Reus ja al tard. Aquell vespre, el vam passar en família a casa de Ramona i potser, vers les 11, vaig anar a dormir a casa del cosi del meu pare. L'endemà, era dia de treball i vers les vuit del mati ja em trobava a casa de Ramona per poguer acompanyar-la al treball. Vaig fer-ho i després, quan em vaig trobar sol, vaig anar a comprar un rellotge de pulsera per a Ramona. Vaig voler donar-li una sorpresa i vaig esperar a fer-ho després de la sortida del treball, per la tarda.

Voldria poguer expressar l'efecte que em sembla que la tal "sorpresa" va fer a Ramona. No sabia com, ni on posar-se'l. A cada segon li semblava que li havia de caure o bé que li havia caigut a terra. A cada moment li semblava que li havien de robar. No tenia prou temps per a ensenyar-lo als seus pares, a la seva germana, a una cosina que tenien a casa com a dispesera, en fi, per a ella, un veritable esdeveniment.

En el curs d'aqueixa visita, amb Ramona vam decidir que el nostre casament el celebrariem a primers de novembre, el tres o bé el quatre. Es, doncs, inevitable que ens plantegessim la fórmula que aplicariem: la de casament civil, o bé de l'eclesiàstic. Ramona persistia a dir que la seva família mai no accederia a autoritzar el casament civil; ni els seus pares, ni el seu avi, als quals tampoc no volia mancar-los al "respecte". I pel coneixement que jo tenia de la formació dels seus membres, més que religiosa, eclesiàstica, bé que potser Ramona hgués arribat a dir SI, era molt improbable que de la part de l'avi i dels parés és produís el mateix resultat. La perspectiva, doncs, que a mi se'm presentava, era que havia de fer front a una forta batalla amb totes les probabilitats de perdre-la.

Fou aleshores que em vaig preguntar si, en efecte, valia o bé no valia la pena, per una qüestió d'una simple formalitat, d'obrir una tal batalla de front, o bé si, en el fons, al cap i a la fi podia resultar més útil emprendre aqueixa batalla de Biaix. Fins i tot, em vai fer la reflexió si en efecte, per a una satisfacció personalment i políticament meva, jo tenia el dret d'exigir de Ramona l'esforç moral que constituïa l'accedir a practicar una fórmula de casament contrària a les seves creences, a oposar-se a la seva família o bé, en el cas contrari, donar per trencades les nostres relacions ? En plena consciència em vaig contestar que jo no tenia aqueix dret.

Aleshores, vaig decidir anar a trobar el capellà del poble per a fer-li una proposició; puix que, vaig pensar, quan a ell li va convenir, bé ho va fer de proposar-me d'anar unes setmanes a un seminari. Ara, doncs, és el meu torn.

Un dia al tard vaig anar a trucar a la seva porta. Em va rebre molt afable, em va invitar a entrar al seu pis i després de les paraules protocolàries de salutació, vaig anar "dret al grà: "vos em coneixeu, vaig començar per dir-li. Vos sabeu que no soc creient. A la vegada, us asseguro que per a mi els creients mereixen tot el meu respecte. Em semblaria, doncs, un mancament de part meva si mirés d'ocultar-vos-ho i acceptés hipòcritament la pràctica de tanseval la formalitat que eventualment se'm pogués imposar.

Vaig a casar-me i com sigui que la meva futura muller i la seva família són religiosos, no deixaria d'ésser un obstacle serios si no poguessim trobar la fórmula entre vos i jo que ens permetés de "conjugar" les nostres diferents creences. Vaig recordar-li l'advertiment que ens feu el tinent de la meva Companyia segons el qual seria castigat el soldat que confessés i combregués hipòcritament i que després fes escarni de l'acció que hauria acabat de fer. Que el soldat que no confessés ni combregués i que per aquest motiu renunciés a un tal acte, estava per endavant disculpat. El tinent ens digué: "jo soc creient. Reconec, però, el dret a tothom a pensar diferentment i a no voler practicar el que jo practico sempre que puc. Jo, doncs, amb vuit o deu soldats més, no vaig combregar ni confessar i val a dir que el Tinent fou just.

Aquesta conversa vam sostenir-la a peu dret, al costat de la taula del seu menjador. Quan vaig acabar el meu relat, em va posar la seva mà damunt l'espatlla i em va invitar a asseure'm. Em va oferir unes pastes i un got de vi dolç i em digué, preguntant-me: què és el que vos proteneu ? Simplement -- vaig contestar-li--; "jo m'imagino que la meva futura muller, que és creient; que tota la seva família és creient, es troba a l'interior d'una església on jo, si la vull, estic obligat d'entrar-hi per tal d'emportar-me-la. Doncs bé, jo estic disposat a fer-ho a condició de no estar obligat a res més. I jo crec que vos podeu donar una "sortida" a una situació que podria correr el perill d'arribar a un punt mort. Jo no estic disposat a executar cap dels rites religiosos que es practiquen en aquests casos, puix que jo vull ésser sincer amb mi mateix...i amb vos també. Vos sabeu que no és pas aquesta la primera vegada que parlem d'aquestes qüestions. Per consegüent, permeteu-me d'insistir, jo crec que vos taniu la solució a la mà, aquesta: donar al capellà de Reus per complimentades totes les formalitats que el cas demana...i en paus amb Deu i amb les nostres consciències: la vostra i la meva. Car, no no em sento pas anticatolic, ni tampoc anti-altra religió. Simplement, no soc creient, però en canvi soc tolerant; més aviat indiferent a l'existència i la pràctica de tot culte religios. Si us parlés diferent us enganyaria i no ho vull fer.

L'home em va escoltar molt atentament i després d'un moment de reflexió em digué: aneu-vos-en tranquil. D'aci vuit dies vindreu a signar uns papers i el dia que us voldreu casar, ja ho trobareu a Reus, tot en regla.

X X X

El mes d'octubre, a Ulldemolins és el mes de les veremes. Des del punt de vista pagès, potser és el mes més simpàtic de l'any. Tot el terme s'omplena de gent jove; xicots i xicotes d'entre quinze i vint anys; homes i dones d'edat superior tots els quals, alhora que treballen, canten les mil i una cançons de moda sense negligir cap de les cançons antigues.

El treball de veremar està mesurat segons la distància que separa el poble, de la vinya. Aqueixa distància és la base del càlcul de la jornada que s'expressa pels viatges que el traginer pot fer de casa a la vinya i viceversa. Cada vinya, doncs, té fixats els viatges que ha de fer el traginer, acabats els quals, traginer, veremadors i veremadores, tothom plega. En interés de no "perdre temps" l'endemà, els veremadors i veremadores, quan el traginer surt de la vinya per al darrer viatge, es queden per a deixar "llesta" la primera carrega per a "demà al matí". L'important és que el traginer no "perdi temps". Així, els viatges del dia acaben més aviat. Doncs, més aviat tothom està "llest" per tal d'emprendre el camí de la vinya cap el poble. Car, l'"honor" de veremadors i traginers vol que no sigui mai més tard de les quatre de la tarda. Després, les noies es pentinen i els nois es renten la cara i s'acaba el dia ananat al ball -- i a ballar --; un ball animat, la major part de les vegades, per un "piano manubri" fins vers les set o les vuit del vespre. Car, s'ha d'anar aviat a dormir per tal que, l'endemà, hom pugui ésser més matiner, puix que, com ja he dit, com més aviat es començarà, més aviat s'acabarà la jornada.

Un dels aspectes més simpàtics del treball de veremar, és el "paper" que es fa jugar als animals de càrrega. Se'ls posa uns guarniments tot brillants, gràcies a que uns dies abans de començar les veremes, el "vell" de la casa -- si n'hi ha, i si no, el "jove" que condueix les bésties --, hi ha donat una "repassada" amb llustre per als cuirs i amb una pasta per a fer brillar les aplicacions de coure incrustats en els guarniments. A més, formant part, en forma de collar penjat al coll de la bèstia, dels propis guarniments, se'ls penjen un joc de cascabells o bé d'esquelletes cadascuna de les quals produeix una música que es distingeix de totes les altres, al compàs del caminar de la bèstia. Amb el so d'aqueixa música, tothom sap quin és el traginer que entra o bé que surt del poble. Breu: ni que podrà semblar

el que se'n diu "un orgue de gats",entre cançons,esquelletes i cascabells,donen un conjunt de vitalitat i de bon humor que es respira pels "quatre costats"del terme.

En canvi,entorn meu i en mig d'un ambient que fins i tot el qualificariem de festos,s'anava carregant una atmosfera que esdevenia precursora d'una crisi que amenaçava d'esdevenir greu. Car,no passava dia sense que algú de la meva família no fos objecte de burla i d'insults. Es clar,no eren,no era,millor dit,el responsable principal el que ho feia públicament. Era més aviat l'"obra" d'homes i de dones fanatitzats els quals,incitats pel minúscul Cagliostro,confiaven que amb una tal acció guanyarien la "gloria del Cel" que el"Cisquet" els prometia.

El dia 26 d'octubre,nosaltres veremavem al "Quadrell",boci de terra de la meva àvia. Boci de terra que es troba al costat del "Cami vell de Lleida",a menys d'un quilòmetre del poble. Els raïms els portavem venuts a Cal Marian,hostal i magatzem que es troba on para el cotxe de línia que vé de Reus,al peu de la carretera,davant per davant de la fàbrica de teules i de rajoles de Cal Blanc. Per consegüent,el trajecte que haviem de fer consistia a pujar Cami vell de Lleida amunt fins el lloc anomenat la "creueta";sense entra al pobla,girar en direcció de Cal Peret i de Cal Queralet;baixar fins a prendre el que se'n diu la "Carretera Nova" fins arribar a Cal Mingo i totseguit,a Cal Marian.

Ca'n Mingo es troba que fa cantonada entre la carretera que ve de Reus i el carrer molt costarut que baixa tot dret del poble a unir-se amb la carretera. Al davant d'aqueixa cantonada hi arriba la "carretera nova" la qual,sigui dit de passada,fou construïda com a començament de la construcció de la carretera de Vilanova de Prades.

Doncs bé;en un dels meus viatges de traginer veremador,em vaig trobar en que en arribar a l'encreuament que es produeix a la cantonada de Cal Mingo,em vaig trobar,potser a deu metres de distància,amb què pel carrer costarut que baixa del poble,venia en direcció de la carretera,el Cisquet. Vam coincidir a la mateixa cantonada. Vam plantar-nos cara a cara. Ell em preguntà: "Què mires"? Jo vaig contestar-li: "I tu,què mires"? En adonar-me que ell anava a replicar-me,ja no em vaig poguer retenir. Amb el bastó que portava per "ajudar-me" a caminar i per a "tocar" de tant en tant el"ruc",vaig descarregar-li un cop al cap;després uh altres i encara un altre fins a perdre el compte; Vaig intentar agafar-lo pel clatell per a escanyar-lo i se'm va escorrer de tal manera que la bata llarga que sempre portava, se'm va quedar a les mans,com si jo hagués espetllat un conill. Vaig tornar a envestir-lo,quan un tal "Pacaliu" que estava a mossos a Cal Blanc i que es trobava al davant de l'anomenat "Pati del Blanc" i al costat de la fàbrica de teules i de rajoles de la mateixa Casa em va agafar i em va subjectar. Al mateix temps,va venir el vell Marian,que era el Jutge de Pau del poble i altres homes més. El que en podriem dir la "batalla" es va acabar aqui.

Segons es va dir després,d'aquesta pegada el Cisquet en va perdre un ull. He de confessar ben sincerament que no en vaig sentir cap pena.

En canvi va tenir un bon resultat: després,el "clima" entorn meu i de la meva familia a Ulldemolins ,clima que el tipus havia creat,va suavitzar-se sensiblement.

x x x x x → llapis d'afeçit
X X X X X

Amb Ramona,amb els seus pares i els meus,haviem decidit casar-nos els primers de novembre,no recordo el dia exacte. Dos o tres dies abans del fixat,jo ja em vaig trasl.ladar a Reus. En arribar aqui,em vaig trobar amb una sorpresa molt desagradable: Ramona estava molt malalta de l'orella i era urgent el seu trasl.lat a Barcelona per tal d'operar-la. Vam passar encara un o dos dies a Reus i finalment, Ramona,la seva mare i jo,totes tres,vam emprendre el viatge cap a Barcelona. Ells

natitzats els quals,incitats pel mimúscul Cagliostro,confiaven que amb una tal acció guanyarien la "gloria del Cel" que el"Cisquet" els prometia.

El dia 26 d'octubre,nosaltres veremavem al "Quadrell",boci de terra de la meva àvia. Boci de terra que es troba al costat del "Cami vell de Lleida", a menys d'un quilòmetre del poble. Els raïms els portavem venuts a Cal Marian,hostal i magatzem que es troba on para el cotxe de línia que vé de Reus,al peu de la carretera,davant per davant de la fàbrica de teules i de rajoles de Cal Blanc. Per consegüent,el trajecte que haviem de fer consistia a pujar Cami vell de Lleida amunt [illegible] "ermeta",sense entra al pobla.girar en direcció de Cal

(Afegit a la pàgina 78,entre les creus vermelles i les creus negres)

xxxxx Esta demostrat que en el curs de la vida,un hom es troba amb coïncidències, plènament filles de l'atzar,les quals poden fer-nos témer la pitjor de les nostres desventures. Aixi em va arribar a mi el dia de la meva baralla amb el Cisquet.

Bé que,al cap d'uns dies,vaig poguer notar,com he dit fa un moment,que els fanàtics del mimúscul i ridícul "Cagliostro" havien evolucionat per aesdevenir més calmes respecte la meva família i respecte a mi mateix,sempre fou després del patit trastorn moral que vaig sofrir quan vaig arribar a casa aqueix dia. Em vaig trobar amb la sorpresa que,venint de Reus,havia arribat la mare de Ramona. Havia vingut a casa,cosa que,en altres circumstàncies m'hauria produit un gran plaer,ara, més aviat em va produir disgust. La mare de Ramona,com també els meus pares,com tota la gent del poble,ben entès,ja s'havia assabentat de la "pegada" que havia rebut l'"home" que havia esdevingut l'"intocable". Els meus pares,força apenats; tenien por que em pogués arribar una gran desgràcia. La mare de Ramona,en canvi, es desfeia donant-me "consells" els quals,com es pot suposar,per una orella m'entraven i per l'altra em sortien.

Es pot dir que jo apenes la coneixia la mare de Ramona. Després,però, amb el temps vaig anar "descobrint" que la pobra dona tenia una forta inclinació per a la "missió" d'aconselladora. Cal reconèixer,tanmateix,que com a sentiments era sinceramment elogiable.

D'una banda,em va fer plaer perquè a més de la seva visita em portava una camisa molt maca,feta d'una tela que havia teixit la Maria,l'altra filla,i uns "gemelos" (botons de bocamànegues)de part de Ramona.

D'altra banda,però,em va produir disgust,puix que em va fer témer que l'"escàndol",com en deia ella,-- la mare de Ramona --,que jo havia donat,tinguésconseqüències negatives prop dels nostres projectes de casament de Ramona i meus.

Car,per a mi,i en aquell moment,l'amor de Ramona,amb el qual créia de debo,era la més viva esperança lluminosa que em restava davant de la meva vida.

Tanmateix,no es va produir res i la vida va continuar a transcorre normalment sense que cap "continent" arribés a caure dins d'un Oceà.

xxxxx

dues van instal.lar-se/a casa de tia Trini i jo a casa d'oncle Celesti.

Ramona es trobava molt malalta i l'operació de l'orella esdevenia urgent.

Tot i admetent la indubtable afecció familiar de tia Trini envers Ramona, la seva neboda, jo encara no em puc explicar altrament que per la ignoràcia del perill que corria, el per què, tia Trini, enlloc d'acompanyar-la a casa de l'especialista que la visitava a Reus, puix que tenia el seu consultori a Barcelona, va cridar el metge generalista de casa de Tia Trini el qual, a més, era amic, però que, quant a la malaltia de la qual Ramona patia, no en sabia res. Per consegüent, aquest metge — l'Aureli, com li dèia familiarment—, ens va presentar a un altre metge que era director de la Clínica de Chirurgia Santa Madrona; de Chirurgia general, però: el doctor Josep Soler Dopff. Ramona, doncs, va ingressar a aqueixa Clínica el 5, el 6, el 7 o bé el 8 de novembre, no pas més tard. El dia 10 ja estava operada. Pel moment, ens va marxar del cap el pesombre que ens va dominar els tres o quatre dies anteriors, que els vam passar pels carrers de Barcelona, anant d'un metge a l'altre amb Ramona que, es pot dir que no sabia on posava els peus; A cada moment ens semblava que havia de caure per a no aixecar-se mai més. Tant senzill que hauria estat, dins de la gravetat, que en arribar a Barcelona haguessim anat a posar Ramona a disposició del Doctor Bosch, puix que ell sabia bé de què es tractava i de què se les havia. Tia Trini va decidir una altra cosa. La mare de Ramona, mancada de caràcter com era, va obeir a tia Trini i jo, confesso que potser no vaig ésser prou enèrgic. Potser, però, se'm pot disculpar degut al fet, real, que per a aqueixa família jo no era gairebé res més que un simple desconegut el que, sigui dit de passada, no inspirava pas molta simpatia i encara menys, confiança. Vaig tenir desseguida la convicció de que ningú no me n'hauria fet cas del que jo hagués pogut dir per a fer-los canviar de parer.

L'important, però, era que Ramona va poguer ésser operada i que, al menys, en aparença, havia acabat amb el seu sofriment. El doctor ens digué que la guardaria a la Clínica uns 15 dies; que, després, hi aniria cada dia per a aplicar-li el tractament adequat fins a un mes després de l'operació.

Jo vaig passar vuit dies a Barcelona i, no cal dir, vuit dies que gairebé els vaig passar a la Clínica acompanyant Ramona. D'aquests dies, en recordo dues anècdotes: la primera, és que la primera nit després de l'operació i que jo em trobava al costat del seu llit, ella, Ramona, s'abrasava de set. Dona'm aigüa, em demanava. Jo em ressistia, però m'adonava que ella es trobava assedegada en major grau. Vaig demanar-ho a una infermera i em va respondre que estava prohibit donar aigua als malalts. Els meus sentiments, però, es rebel.laven i quan em vaig creure que podiem estar tranquils, jo em vaig omplenar la boca d'aigua i, per comunicació directa, la vaig traspassar a la boca de Ramona. Al cap d'un moment, es tornava a queixar de set. Aleshores, que ja havia començat a indisciplinar-me, vaig agafar la tovallola que hi havia a l'habitació, que era esponjosa, la vaig posar ben xopa d'aigua, la vaig escorrer una mica per tal que no deixés rastre d'humitat per l'habitació, i en vaig posar una punta a la boca de Ramona per tal que pogués "xupar-la". Al cap d'un moment, Ramona em digué que l'havia retornat de l'altre món.

Un altre dia, — i aquesta és la segona anècdota —, de bona hora al mati vaig comprar a les Rambles un pom de flors de la temporada. Molt maco. Més content i més tivat que l'Hereu Pruna, vaig anar a la Clínica per a donar-lo a la meva promesa i per a passar-hi tot el mati, puix que per la tarda jo havia disposat retornar cap el poble. Vaig arribar a la Clínica i encara estava tancada. Ple d'impaciència, vetaqui que m'embranco reixa amunt i en un tres i no res, ja em vaig trobar plantat a l'altre costat i al mig del jardi. Algú em va veure i ho va "xivatar" al doctor, el qual m'ho va criticar molt dur i en veient el pom de flors, em digué que quan portariem 50 de casament, deixaria les flors par a un altre. —

--Que jo deixaria les flors per a un altre,volia dir el doctor --,pero vull creure que s'equivocava,puix que,ja gairebé els fa cinquanta anys que portem de casament i avui encara confesso que el portar flors a Ramona em fa tanta il.lusió com aquell dia.

En veure,doncs,Ramona,ja més tranquil.la i ben instal.lada,la seva mare i jo vam decidir retornar,ella a Reus i jo a Ulldemolins.

Sense res que valgui la pena d'ésser esmentat,excepte la correspondència diària amb Ramona,vam arribar a primers de desembre,quan vam rebre una carta anunciant-nos la necessitat d'una segona operació per a Ramona. Tant la seva família, com jo,vam caure en una mar de desolació. Vam tornar,doncs,a Barcelona i el dia 8 de desembre,Ramona fou novament operada. Altra vegada,el doctor ens va dir que la guardaria vuit dies. Que després, continuaria anant cada dia a la Clínica per al tractament,etc.etc.

En aparença,Ramona es trobava bé i nosaltres,jo inclòs,estavem confiats en que,ara si!,posariem de costat tots els mals.

Com sigui que en aquesta època,a casa no teniem cap treball que tingués pressa,vaig decidir passar uns dies a Barcelona de manera a poguer-me permetre anar tots els dies a la Clínica a visitar Ramona,puix que ara la trobava més maca que mai.

Dos o tres dies després,vaig entornar-me'n cap al poble i com sigui que a Juncosa ja havien començat la recollida de les olives -- a Ulldemolins sempre començavem més tard -- d'acord amb els meus pares me'n vaig anar a Juncosa per ajudar als meus futurs sogres.

Es,doncs,aqui on,al cap de /deu/ dies,vaig rebre un telegrama dient-me que el dia 17 al mati,Ramona arribaria a Reus. El Doctor Soler Dopff l'havia autoritzat a fer el viatge,a casar-se,i fou el propi doctor el que la va conduir a Reus amb el seu cotxe propi.

El telegrama el vaig rebre el dia 16 al vespre,vers les sis; al mes de desembre ja es fosc,ja ens trobavem a casa després de la jornada. Vaig sopar, i després d'haver convingut amb els sogres que l'endemà ens trobariem a Reus,vaig emprendre el cami,a peu,vers Ulldemolins. Recordo que aquella nit feia una lluna plena que semblava un molt potent fanal penjat al sostre d'un gran saló,d'un clarfosc,com si volgués enllumenar la meva arribada al lloc on jo havia de trobar la felicitat. Car,la lluna i els estels que l'acompanyaven em semblaven fins i tot més lluents que mai. Com sigui que per a fer drecera vaig prendre el cami que travessa les valls i els serrats de les garrigues la major part del qual passa per mig d'arbustes i de pinedes,de tant en tant sortia'm al pas una merla,o bé una griva -- la nit no em permetia distingir --,per a venir a desitjar-me un bon viatge,bé que després,potser fins i tot sufocats,se n'entornaven esferreïts per anar a amagar-se i a dormir en un altre lloc.

Amb aquest estat d'ànim,vaig venir a aguaitar a la mateixa"Cresta"de la Serra la Llena des d'on ja es veslluma el poble d'Ulldemolins i,no cal dir,per la nit,els llumets que donen claror a la vila. Com sigui que des d'allà tot vé costa avall fins al riu de "Les Vegues",en un tancar i obrir d'ulls vaig fer els tres o quatre quilòmetres de cami que mancaven per arribar al poble i a casa meva.

Es clar,vaig trobar els meus pares i el meu germà que dormien. Ja es pot endevinar l'enrenou que els vaig ocasionar. Van llevar-se. La mare em va fer beure un got de llet abans de posar-me al llit. Devien ésser entorn de dos quarts d'onze. El meu germà dormia el son dels nens de 10 anys. Ni tan sols no es va despertar. El vam deixar dormir.

L'endemà,a les sis del mati,vestit dels diumenges i amb la roba de nu

vi a la maleta, vaig agafar el cotxe de línia i cap a Reus falta gent, on vaig arribar entorn de les nou.

Vers les 11, vaig anar a la Plaça de Prim, lloc on em va dir que Ramona arribaria. En efecte, Ramona va arribar acompanyada del Doctor.

Pobra Ramona! Encara va arribar amb el cabell tallat a ras i amb el cap completament embenat; amb la cara tota esllanguida i esgrogueïda. Ambtot i que em feia molta tristesa, també em semblava molt maca i que encara l'estimava més. Convents, doncs, com uns "nuvis", ens en vam anar a casa seva — de Reus, ben entès —, on vam trobar la seva germana. La tarda la vam passar fent visites d'amistats i de parents. Vam sopar, ella a casa seva, jo a casa dels meu oncle, cosi del meu pare. Després ens vam retrobar una estona i ens en vam anar a dormir molt aviat perquè, en primer lloc, Ramona es trobava molt cansada i després, perquè l'endemà haviem de matinar per anar a casar-nos.

L'endemà vaig llevar-me a les set del mati i "mudat" com un fadri que va a casar-se, vaig anar de casa dels meus parents, a casa de Ramona.

Poc temps després de la meva arribada vam sortir per a anar-nos-en a l'Església d'aquella església estava al corrent de tot i per consegüent, tot plegat fou "joc de poques taules". Un sacristà que rodava per allà va venir a trobar-nos, ens va acompanyar a l'altar on haviem de dir — si voliem — "si pare" i sense altra formalitat que el contestar SI a la pregunta si ens voliem, per marit, a Ramona, i per essa, a mi; paraula que jo vaig dir de ben bona-gana. Quant a Ramona, em sembla que el mot se li va anusar al coll i per això el SI que va dir li va sortir un si és no és ofegat. Jo ho vaig interpretar que era a causa de l'emoció que la tenia envaïda. El capellà, després de signar l'acta, ens va declarar molt solemnement units davant de Deu i dels Homes, per al millor i per al pitjor, pel "sacrament" del Matrimoni.

Ja ens teniu, doncs, casats, com aquell que no ha fet res.

Vam anar, després, amb els amics testimonis a casa de Ramona, on vam menjar unes pastes i uns confits i la "festa" es va acabar aixi.

El meu pare havia baixat d'Ulldemolins a Reus i va arribar quan ja estavem "llestos". En dir-li que ja estavem casats, va contestar: "millor; feina feta no té destorb". Després, va arribar el marit de la meva germana, el meu cunyat Pere. Vam dinar a casa mateix tota la familia de la manera més simple que hi pot haver i per la tarda, cadascú se'n va anar on va voler. El meu pare va tornar a prendre el cotxe de línia a les tres per a entornar-se'n a Ulldemolins. Ramona i jo no ens vam moure de casa fins al vespre que vam anar a sopar a l'Hostal del Bou. Ens hi va acompanyar el meu conyat Pere. En aqueix mateix Hostal fou on vam passar la nostra "nit de nuvis".

L'endemà, nosaltres dos i en Pere, el marit de la meva germana, vam sortir plegats per anar aprendre el tren de Lleida, per a deturar-nos a La Floresta i d'aqui anar-nos-en a Espluga Calva, vila en la qual vivien Pere i Assumpcio amb el seu fill de quatre anys, en Fructidor. A La Floresta ens esperava amb una tartana un amic dels nostres germans, anomenat David. Vetaqui que en aquesta Estació, per poc em prenen la dona. El Pere i jo, vam baixar a terra, per la sortida del darrera del vagó, per on el cami era més curt. Ramona, en canvi, a la qual després li he descobert certes aficions a fer descobertes de nous mediterranis, va anar a baixar per la porta del davant, que era més lluny. En el curs del temps necessari per a travessar el passadís, el tren va començar a marxar; de tal manera que quan Ramona va arribar a punt de baixar, el tren ja havia près una seriosa embranzida. Jo vaig correr per agafar-la i vaig deir-li que saltés. Ho va fer i va caure, potser seria millor dir, es va deixar caure als meus braços, la qual cosa em sembla que a un i a altres ens va fer força plaer. L'incident va quedar clos. La qual cosa ens va permetre sense cap més maldecap, emprendre el viatge amb la tartana vers Espluga Calva.

El camp estava nevat amb un gruix, almenys, de 30 centímetres i no vulgueu saber quin fou el nostre calvari en el curs del viatge de La Floresta a Espluga Calva. El camí estava sense engravar i s'havien fet unes roderes en les quals les rodes de la Tartana s'enfonzaven fins al "botó". I com sigui que molt ràrament la profunditat era la mateixa en un i altre costat, vetaquí que el desnivell, afegit a la profunditat, produïa unes sotragades que ens feien anar els caps i els cossos d'un a l'altre costat del vehícle.

Finalment vam arribar, amb gran alegria de part de la meva germana la qual ja ens tenia un bon berenar preparat.

Aquí hi vam passar dos dies a plaer de tots. Després, amb la mateixa tartana i pel mateix camí vam sortir vers La Floresta per a prendre-hi el tren cap a Lleida. Aquí hi vam passar tres dies més, visitant amics i familiars de Ramona. Feia molt fret i Ramona, feble com estava a causa de les operacions, el sentia molt més que jo. Vam comprar per a ella una "gorra" de llana que li protegís les orelles i una mena de bufanda per a protegir-li el pit.

I no vull deixar d'explicar una petita anècdota que fins avui, encara no he pogut "explicar-me-la" mai: una de les famílies que vam visitar, vivia a l'horta de Lleida. Estava composta del matrimoni "Cap de Casa", d'uns fills i de l'àvia. Ens van convidar a dinar, o bé a sopar, no ho recordo bé; per al cas, però, no té cap importància. Fos, doncs, al migdia, o bé al vespre, el cas és que mentre esperavem anar a taula, esperavem a la vora del foc, foc de pagés, a terra plana i dessota d'una gran xemeneia, foc de llenya d'oliver o bé d'ametller que havia fet brases molt grosses per tot el voltant. Quan potser va arribar un moment en que la "conversa" s'havia ben animat i fins i tot potser ens havia submergit la nostra atenció, em vaig adonar per la meva cua d'ull que l'àvia, amb els "molls del foc" va agafar la brasa més grossa i la més vivament encesa i la va apagar dins de la "tupina" on bullia l'escudella que ens haviem de menjar deu minuts més tard. Jo m'he inclinat sempre a suposar que un tal "gest" devia ser fill d'una certa superstició, que probablement havia de fer un "gran bé" als "casats de nou".

Tres dies després vam emprendre el viatge cap a Juncosa. La carretera que sortia de Lleida encara no arribava al poble la qual cosa volia dir que tampoc no hi arribaven els mitjans col.lectius de transport. Només arribaven, els transports col.lectius, fins a El Soleràs. Aquí vam trobar un amic de casa de Ramona, el Cisco del Farrer de Gomis, que ens esperava amb una mula, a cavall de la qual ens portaria a ambdós fins a casa. Ja ens teniu, doncs, a Ramona i a mi "encavallats" com les més maques "parelles" de les que assisteixen a les més tradicionals romeries de Catalunya.

Vam arribar bé a casa i...ja ens hi teniu instal.lats i disposats a fer la vida sossegada de casats plens de seny i de felicitat..

Ens deviem trobar vers el 22 de desembre del 1927.

X X X X X

Es clar, el 24 de desembre ens en vam anar a Ulldemolins. Era absolutament normal i necessari que fessim la "presentació oficial" de la meva muller als meus pares, a la meva família i a les meves amistats. Aquí ens hi vam estar tota la semana que separa Nadal de Cap d'Any. Vam aprofitar per ajudar els meus pares a recollir olives bé que a casa meva aquesta collita és petita. Passat el Cap d'Any, ens en vam entornar cap a Juncosa on la collita es trobava en el seu "plè", i on havia feina per a prendre i per a donar a tots. Els meus pares també van venir a Juncosa i ens van ajudar potser un parell de setmanes en el curs de les quals vam poguer avançar força la recollida de les olives de casa.

dre junts, ell, un veí de casa -l'oncle Ventura-, el meu sogre i jo, un treball a "preu-fet" d'esporgar olivers: tota la Garriga del Llurba. Una finca que es troba a mig cami entre Ulldemolins i Juncosa. Vam acceptar la proposició del meu pare. Vam treballar-hi un mes en el curs del qual ens vam poguer repartir 500 pessetes cadaseú. Entre el meu sogre i jo, doncs, a casa, a Juncosa, vam portar-hi 1,000 pessetes que, en aquella època era una quantitat estimable.

Després, amb el meu sogre ens vam distribuir el treball. Ell es posaria a treballar permanentment a jornal per compte de la mateixa casa que de solter havia treballat a mosso, i jo em posaria a treballar les terres de casa; terres les quals, després de cinc o sis anys de tenir-se gairebé abandonades, hom es pot imaginar l'estat en que es trobaven. Cap dels olivers no havia estat esporgat. I quant al llaurar, els arrendataris, o bé els mitjers, no ho sé pas, no havien fet més que "fer-ho veure" que ho llauraven. En diversos llocs, els esbarzers arribaven fins al mig del bancal.

El meu sogre va comprar una mula a un amic seu — a l'amic a la casa del qual he dit que ens convidaren a fer-hi una menjada i que l'àvia havia ofegat una brasa a la tupina de l'escudella —, de Lleida. Una mula que el seu propietari ja la tenia més per copassió que no pas per utilitat. No sé quant en va pagar. El cas és que la pobra bèstia era gairebé cega i es pot dir que només s'aguantava i caminava amb "tres potes". Ambtot, bé que una tal ~~mula~~ ~~de~~ força de tracció no era per a encoratjar ningu, ni al "més pintat", vaig plantar cara a la feina amb voluntat d'arribar al "capdamunt".

Bé que a casa hi havia encara l'àvia de Ramona, era un home, bona persona, això si; un home, però, "fet a la seva". No mancava mai al treball, però havia de treballar en allò que ell volia. Car, Bé que treballessim a la mateixa finca, ben poques vegades menjavem o bé "feiem beguda" plegats". El cas era que, ni ell pel seu canto, ni jo pel meu, no feiem mai "beguda". Mai no vam marxar plegats al mati, ni mai no vam tornar plegats a casa al vespre.

Heus aqui una anècdota que vaig viure amb ell: un dia s'em va escaure haver de llaurar molt a la vora d'on ell arrencava pedra, la seva feina predil.lecta. Ens trobavem al troç conegut per "La Parada Gran" i treballavem força allunyats de la "pallissa" on guardavem l'utillatge i on ens aixoplugavem els dies de pluja. Aqueix dia, jo havia anat amb la mula a un altre troç, a "Les Planes", a carregar feixos de rama d'oliver per a portar-los a "La Parada Gran". Vaig arribar, doncs, aqui, molt després que el "padri". Vaig posar la mula a l'arada i, com he dit, em vaig posar a llaurar al costat mateix d'on ell arrencava pedra. Als pocs moments, vaig veure que va deixar el lloc i sense dir-me res se'n va anar dret a "La Pallissa". Va passar-hi una bona estona. D'on jo em trobava estava veient que treia moltes coses al "carrer" i que les va tornar a entrar. Va retornar al lloc que havia deixat tot capficat i en veure'l aixi, i en veure que no em deia res, vaig ésser jo el que vaig preguntar-li: "què us passa, padri" ? Heu perdut, potser, quelcom ? Umm ! em va contestar, massa que he perdut ! I amb el to de la resposta je en vaig concloure que no estava disposat, el padri, a allargar més la "conversa" Aixi, doncs, malgrat que vam passar tot el dia plegats, no ens vam canviar cap més paraula. Aixi vam arribar al vespre i aixi vam tornar a casa.

Tal i com la rutina mana i després d'aplicar el diari tractament a l'orella de Ramona, després de sopar ens en vam anar al llit. Abans d'adormir-nos, Ramona em digué: "Avui he trobat els rosaris del padri al terrat". Això, per a mi, fou una revelació. Ja no vaig tenir cap dubte. Es que "el padri creu que els ha perdut a "La Parada Gran", que jo els he trobat, els rosaris, i que els hi he ocultat". Mira, Ramona, el primer que faràs, demà -- puix que l'endemà era diumenge --, serà donar-los-hi i dir-li que els has trobat tu i el lloc on els has trobat. Ramona va fer-ho aixi, al meu davant, i el pobre home va quedar força avergonyit. Jo vaig

preguntar-li: oi que pensaveu que els havia trobat jo els vostres rosaris ? Ves... Ves...;No va dir SI...;pero tampoc no va dir NO!

"Mireu,vaig dir-li;ja heu vist que no soc jo qui els ha trobat. Ambtot,si hagués estat jo,us els hauria donat desseguida; estigueu-ne segur. Tinc tot el respecte per les vostres creences. I aixi es va cloure aquell diem-ne incident,ben artificialment produit.

Aquell any i degut a que les terres es trobaven exhaurides,vaig proposar al sogre de posar adobs químics als olivers. Vaig dirli que podriem comprar les substàncies necessàries i que nosaltres mateixos ens fariem la composició. El sogre va estar-hi d'acord i en vam "fabricar" una tona i mitja. La qual cosa va implicar,per a mi tot sol,que l'aplicació d'aqueix adob m'esdevindria un treball suplementari.

Vaig començar,doncs,a esporgar olivers,a arreplegar la rama mentre hauria pogut"fer beguda"; a llaurar després i a cavar les soques,etc.etc. De tal manera que quan vaig "fer la Garriga",lluny del poble,diversos dies "plegava" quan els estels dominaven la foscor de la nit. Volia acabar el més aviat millor per poguer anar a passar les nits a casa. Total,que,arribat el mes de maig,quan per tradició tots les primeres feines del camp han d'haver acabat,jo també ja ho tenia tot fet. La mula ja no donava "per més" i la vam vendre per al "muladar". El sogre en va comprar una de jove que va resultar falsa. Als quinze dies vam retornar-la al "rambler" el qual ens en va "proposar" una altra de més"madura" la qual la teniem a casa (encara) quan va esclatar la guerra. Per cert que,aqueixa mula,fou robada als sogres,junt amb el carro que haviem baixat d'Ulldemolins,per uns incontrolats.

X X X X X

Políticament,bé que a Juncosa em coneixia molta gent i jo també en coneixia molta,em trobava en una etapa d'incertitut. Ja freqüentava sovint el"Centro Republicano",a Cal Pota,el qual estava decorat amb les fotografies dels homes de major relleu republicà de la Primera República Espanyola. Ja conversavem amb aquell nucli d'homes republicans que només eren que un trist record del clàssic "republicanisme". Amb tot,i no era pas d'ells la culpa,les nostres converses no podien anar més lluny que l'inevitable comentari sobre les eleccions passades o bé futures,a diputats,o bé a consellers municipals; sobre abusos de Poder del Governador de Lleida,o bé d'algun cacic del poble. Aquells homes estaven contents de conversar,però aqui s'acabava tot.

Val a dir que com sigui que ja arribava,o bé que ja ens trobevem en el "bon temps",la major part de les tardes dels diumenges les ocupava anant a passeig amb Ramona,o bé,acompanyat de Ramona,cultivant uns ensiams,o bé unes plèdes a "Les Feixetes",on teniem un pou que donava una mica d'aigua a deu metres de profunditat, bé que l'haviem de pujar a galledes i a braç-partit. La conclusió meva ,en aquella època,potser abusiva,era que políticament aquell poble era un desert,idea la qual no vol pas dir,que fos un desert estèril. No ho crec pas,ni ho he dit mai!

El meu pare anava empitjorant i bé que d'una o bé d'una altra manera, mai no passaven dues setmanes sense anar a Ulldemolins,a visitar el pare i la mare, jo m'adonava que ells necessitaven quelcom més. Bé que en èpoques de "gros treball" també anava a ajudar-los uns dies,jo comprovava que el que ells necessitaven,i desitjaven,era tenir-nos a Ramona i a mi a llur costat. Tinc la satisfacció de deixar constància,de que per part dels sogres mai van oposar cap obstacle a que jo pogués complir amb el que considerava el meu deure moral i familiar.

En mig d'aqueix contexte,no puc deixar de dir que vers a finals del mes de març del 1928,un colomet mensatger,blanc com la més pura blancor,va venir a trucar a la porta per a anunciar-nos que per tot el mes de setembre,el dia menys pensat,trobariem a la finestra un angelet. No podia dir-nos si seria femení i bé masculí,puix que ja és sabut que els angelets no tenen sexe.

No cal dir com ens va commoure, a Ramona i a mi un tal anunci. I com ens vem sentir més aprop, més "lligats" l'un a l'altre i amb la freqüència que, a partir d'aquell moment, ens preguntavem què fariem quan tindriem el fillet -- o bé la filleta -- al costat nostre!

Mentrestant, sense grans alts ni grans baixos, vam anar passant els mesos d'istiu alternant el treball amb la vida casolana; sossegada, no cal dir, però potser excessivament sossegada. Vaig anar uns dies a ajudar el meu pare al treball de segar i a fer la batuda, però cada vegada m'adonava més que una tal situació anava fent-se més difícil en la perspectiva d'esdevenir insostenible; sobretot per la manca de salut del meu pare.

Jo l'estimava molt al meu pare, entre altres motius, pel grau d'afecció que sempre m'havia demostrat i pel grau de comprensió que tenia de les meves coses. Mai no li vaig sentir una protesta; mai no li vaig sentir una queixa; mai no li vaig sentir un gemec.

Pobre pare ! Quant va treballar! Quant va patir! Quant va sofrir! Quant va estimar els seus fills i la nostra mare !

X X X X X

Ulldemolins fa la Festa Major el segon diumenge de setembre. No sé pas ben bé per què i ignoro del tot per quina raó la festa major del meu poble s'ha de fer el segon diumenge de setembre, i no pas en ocasió d'un Sant o bé d'una Santa, com fan la major part de les altres viles de la contrada. Com sigui, doncs, que va arribar el diumenge de la Festa Major, després de dinar a Juncosa vaig emprendre el camí d'Ulldemolins a peu per a passar aquella tarda, la nit i l'endemà amb els meus pares i el meu germà que a l'època tenia 11 anys. El xocant fou que fins i tot vaig arribar a casa amb el sopar a la butxaca; puix que, en travessar "Les Crestes" em vaig trobar amb una perdiu la qual, malferida pel tret d'un caçador, s'arrossegava entre els arbustes i la brossa que obstrueixen la drecera per la qual passava per tal d'escurçar el camí que m'havia de portar a casa. No em fou molt difícil agafar-la, la qual cosa va ajudar a donar més calor a la "festa", bé que en ocasions com aquella, a casa meva, com en totes les cases del meu poble, com en totes les cases de la rodalia i de tot Catalunya, per la Festa Major no manca mai de què posar a l'olla un bon boci de carn d'anyell o bé de moltó. En aquest cas, però, el tenir una perdiu sortia de l'habitual: era una perdiu i agafada per mi; jo que em sembla que no havia agafat mai un pollet sortit de l'ou.

Aquesta vegada, Ramona no va poguer acompanyar-me, atesa l'incertitut que vivíem sobre el dia de l'arribada del "petit" o bé de la "petita" que esperavem.

En aquella ocasió, el meu pare va proposar-me formalment el trasl.lador-nos Ramona i jo a viure a Ulldemolins. "Jo em faig vell" -- em digué, tenia 57 anys -- i em sento molt malalt", bé que encara puc treballar. El que no podrè aguantar molt temps més, és el pes de la direcció del treball damunt meu. Em digué que si nosaltres, Ramona i jo ens hi aveníem, que ell parlaria amb un propietari del poble el qual volia cedir les seves terres en contracte, per a proposar-li de cedir-nos-les a nosaltres. Em digué, a més, que confiava que el propietari diria que SI i en aquest cas tindríem prou terra per a treballar pel nostre propi compte sense que mai ens hagués de "manar ningú". Aquest era el seu somni que sempre tenia present. Esser independent de manera a poguer defensar sense por de no tenir feina les idees que ell sentia i sostenia en tots els llocs on es trobava. Republicà com Nicolau Salmeron. Federal com Pi i Margall. Treballador de terra pròpia, com defensava Joaquim Costa.

Vaig contestar-li que en parlaria a Ramona i als sogres i que vuit o bé quinze dies després li en donaria una resposta. Dia dalt, dia baix, ens trobavem a mig setembre, perquè la Festa Major d'Ulldemolins no té dia fixe, del mes; per conseqüent, oscil.lava entre el 9 i el 15. El dia 28 de setembre ens fou confirmat l'anun-

cè que uns mesos abans ens havia fet el "colomet mensatger".

Doncs,vers les 11 de la nit ens va rribar la nena que avui és la nostra Hortènsia,la filla que és ja mare de tres fills:Claudi,Jordi i Marina,tots tres, podriem dir casadors,al gener del 1974. Tres fills que espero que seran garantia de continuïtat de la familia i d'honestedat que estimo com el major tresor.

A partir d'aquell moment,Ramona i jo vam sentir que la nostra vida de família,dins de les nostres respectives famílies i dins de la societat en general,ja prenia tot un altre sentit. I a fer-hi front dedicariem els nostres esforços i el nostre sentit de responsabilitat.

El 30 de setembre vaig anar a Ulldemolins a comunicar als meus pares el neixament de la nena i a dir-los que,d'acord amb Ramona i els meus sogres,en acabar-se l'any agrícola ens trasl.ladariem a Ulldemolins definitivament.

El "Cisco Xavo",el propietari de les terres de les quals ja he parlat, ens les va cedir i ens n'haviem de fer càrrec l'endemà de Tots Sants,el 2 de novembre. Vam passar,doncs,entre anades i vingudes de Juncosa a Ulldemolins i viceversa,puix que ens feia por posar la nena en cami els primers mesos,fins a finals de desembre i el dia 2 de gener del 1929,Ramona,Hortènsia i jo,vam efectuar el trasl.lat a Ulldemolins. Vam fer el trajecte en el carro i la mula que haviem comprat al propi Cisco Xavo,el propietari que per a mi,va esdevenir,fins i tot políticament, un dels meus millors amics. Tot ho feiem contents,gosaria dir fins i tot cantant, amb la satisfacció que dóna la convicció del deure acomplert.

Evidentment,era un nou capítol que començava en el curs de la nostra vida. Tanmateix,aqueix nou capítol va començar enfosquint el nostre horitzó per culpa d'un nou núvol que hi va aparèixer: Precisament aqueix dia,Ramona va tornar a queixar-se de l'orella operada,per bé que jo no havia deixat ni un sol dia de tractar-li. Va reproduir-se-li la supuració. Vam estar obligats de tornar a Barcelona. Vam tornar a visitar el Dr.Soler Dopff el qual va confirmar la necessitat d'una nova opreació. Vam accedir,és clar,i al cap de tres dies,Ramona ja tornava a estar a la Clínica. Als vuit dies ja estava operada i a disposició del metge, per a tractament,per dos mesos més.

.....

Ramona va tornar a casa a primers d'abril. I com sigui que tenia la nena amb ella,els meus pares la van trobar desconeguda. Jo l'havia vist de tant en tant puix que de tant en tant havia anat a Barcelona. Tots,a més de contents,ens vam considerar amb dret a tenir confiança en que ara,Ramona,ja hauria acabat amb la seva tortura que li produïa l'orella malalta.

Vam passar el mes d'abril i a mig maig,altra vegada l'orella de Ramona va començar a fer-li mal i supurar. Altra vegada a Barcelona i a visitar Soler Dopff. Aquesta vegada,però,jo vaig anar-hi decidit a <u>cantar-li les quaranta</u> a aqueix Doctor. A dir-li que jo no podia creure que tantes repeticions fossin degudes a l'atzar. Que mes aviat creïa que es devien a la seva incompetència. Em sembla que ho va endevinar i abans que jo li digués res,fou ell que va prendre la iniciativa d'adreçar-nos al Dr.Fernando Casadessus,especialista a l'Hospital Clínic de Barcelona. Aquest Doctor va acceptar i vuit dies després,dedicats a una preparació per a evitar una hemorràgia,va practicar una "Radical de Oïdo".

Ramona va tornar a casa a finals de juliol.

No cal dir que el nostre horitzó familiar i el meu personal no acabava d'aclararir-se. Els núvols no acabaven de dissipar-se. Uns interrogants eren reemplaçats per altres interrogants. Com els podriem donar la resposta ? !!!

El que avui compta,però,és que Ramona no s'ha queixat mai més de l'orella !!!

I...per avui prou !!!

Capitol Vè

No cal dir que,veient que Ramona continuava bé,entre nosaltres pensavem: "dia passat,dia guanyat". Ja havia durat massa la nostra angoixa. Només la seva presència a casa,havia donat un nou esclat de jòia a la nostra vida familiar. I la d'Hortènsia,la nena,que anava cap els dos anys i era molt enjogassada. Ens era la il.lusió de tots...

Poc a poc,la confiança ens va anar reneixent i amb ella,va anar instal.-lant-se la nostra estabilitat. I volguós,no volguós,en mi van anar sorgint i afermant-se renovades preocupacions. D'ordre politic,és clar.

M'havia subscrit al diari madrileny "Libertad"; periòdic fet per escriptors i artistes de la més alta categoria intel.lectual,progressistes,entre ells em plau recordar Antonio Zozaya,Luis de Zulueta,Alvaro de Albornoz,Antonio Giral,Luis de Tapia,etc. Simultàniament,rebía "La Nau,periòdic català i catalanista que dirigia Rovira i Virgili amb el qual em sentia cada dia més identificat, amb la forma que tenia d'explicar la seva teoria sobre el problema nacional de Catalunya. I, de tant en tant,ignorant del tot qui m'ho feia,rebia una publicació molt documentada en marxisme-leninisme titulada "Correspondencia Internacional",que venía de França.

En els anàlisis politics que jo em feia,tan elementals com es voldrà, poques vegades em trobava en contradicció entre el que llegia a la premsa madrilenya i a les publicacions catalanes. Avui,l'any 1975,em sembla que devia ser una paradoxa que em permeto explicàr-me-la,pel fet,més que probable,que per la majoria dels tals escriptors,el problema de les nacionalitats a Espanya era inexistent. I amb major motiu "ignoraven" l'existència del problema nacional de Catalunya; les seves dimensions,la seva profunditat i les seves projeccions dins de la politica espanyola.

X X X

Quant als meus antics companys de "Lucha Social" i de procés la conclusió del qual ja he explicat,despres del Consell de Guerra l'any 1927,no ens vaig saber res mai més. Mentre que de'n Rodriguez Salas,sí. Puix que després d'havernos separat al Castell de Pilats de Tarragona,a ell el trasl.ladaren al "Reformatorio de Adultos" d'Alacant. Ell continuà escrivint-me de tant en tant. Sempre vaig contestar-li. Fins i tot recordo que em feu transmetre a Ulldemolins on "lot" de coses (pantalles de fil perler,cistelles de bova,etc.) teixides pels presoners d'aquell "Establiment". Rodriguez Salas m'havia demanat de mirar de vendre-ho i aixi obtenir una manera d'ajudar a "viure" els fabricants que es trobaven darrera les reixes del "Reformatorio de Adultos".

Les nostres relacions van continuar després del seu alliberament fins que va morir a Mèxic vers el 1955.

Em sembla que és fàcil d'endevinar que ens vam trobar en el mateix Partit,el P.S.U.de C. Abans,però,i després del seu alliberament,va instal.lar-se a Barcelona on va trobar treball en una de les Comissions de l'Ajuntament,al Districte Vè. En el curs dels mesos que van seguir i fins i tot dels anys,ens vegerem diverses vegades al seu pis que habitava amb la seva companya i una filla d'aquesta,precisament al Districte Vè. Fou gràcies a aquesta circumstància que em va poguer facilitar un servei d'un valor moral i material inestimable i del qual em proposo parlar-ne més endavant.

X X X

A Catalunya,l'any 1929 es respirava ja la proximitat d'un canvi politic capital. A cada vila s'hi trobaven dues o tres tendències polítiques expressades per altres tants grups: republicans clàssics,federals,lerrouxistes,catalanistes d'Acció Catalana o bé d'Estat Català,etc. Els primers,els republicans clàssics,es trobaven ja en franca decadència,amb l'inclusió dels federals i els lerrouxistes; mentre que les tendències catalanistes cada dia es trobaven més arrelades. Jo em sentia republicà convençut,com primera condició per a veure

realitzades les meves conviccions sobre el problema nacional de Catalunya, com a part indissolublement complementària del nostre problema social.

La personalitat de Macià pesava positivament en l'opinió democràtica catalana. I a Ulldemolins existia un nucli jove de vilatans que políticament vivia sota l'orientació i la disciplina d'Estat Català que dirigia Macià. Un nucli de composició social molt heterogènia; Uns, com, per exemple el "Senyor Josep Monlleó, originaris de la Lliga Regionalista que va dirigir i animar Francesc Cambó, participant a la reunió que "promulgà" les conegudes "Bases de Manresa" que tenien la pretensió d'estructurar nacionalment la vida de Catalunya; gros terratinent, per bé que arruïnat. Un altre, provinent i adscrit a "Acció Catalana", partit que es deia més liberal, més d'esquerra que la Lliga; terratinent també i més a mes comerciant d'olives i fabricant d'oli.; catòlic practicant tot l'any a l'excepció de la temporada d'hivern durant la qual deia que havia demanat excuses al capellà per les "mentides que pogués dir als pagesos" durant les transaccions quan aquests li portaven a vendre llurs respectives collites. Uns altres, més joves, més combatius, és clar, políticament més avançats. Aquests, havien declarat la guerra a tot vestigi de castellanització que es pogués trobar a la vila d'Ulldemolins.

Que a mi em recordi, a la Vila n'hi havia sis d'aquests vestigis. Dos que indicaven els locals en els quals funcionaven les escoles; l'una dels nois i l'altra de les nòies, és clar. A l'una es llegia "Escuela Pública de Niñas" a l'altra "Escuela Pública de Niños". Els altres quatre, quant al que expressaven, dóna a pensar que potser tenien un origen militar. Deixalles de les guerres carlines en el curs de les quals a Ulldemolins es van cometre veritables estralls. Era, podriem dir inevitable atès que el meu poble sempre s'ha expressat políticament per l'existència de dos bandols ben definits. A l'època els bàndols estaven separats entre "carlins" i "liberals". Jo recordo bé les histories de les guerres carlines que es contaven entre ells, els homes que ja tenien setanta anys quan jo encara només en tenia cinc o sis, d'anys. S'entussiasmaven tant en llurs respectives contalles, que esdevenien vermells i tot. Aleshores, jo no sabia pas perquè, però sempre em semblava que els liberals tenien raó.

Tornant als quatre vestigis de castellanització restants, estaven distribuits entre els quatre punts cardinals de la Vila; que, a la vegada, eren quatre sortides del poble: al Nord, un cartell que deia "Cuartel del Norte", al Sud un cartell que deia "Cuartel del Sur"; a l'Est un cartell que deia "Cuartel del Este" i a l'Oest un cartell que deia "Cuartel del Oeste". Tots aquestes cartells estaven fabricats amb terra cuita, mes o menys ben envernissats, amb les lletres negres.

Ja he explicat que el meu avi matern havia estat el mestre de nois d'Ulldemolins. Durant molts anys, doncs, mancada com estava la vila de tot local dedicat a Escola, el meu Avi oferí a l'Ajuntament per a fer-hi les classes, la Sala de la casa que ell mateix habitava amb la meva Avia i dos fills de cadascú, puix que ja he explicat també que fou casat en segones neces. L'Ajuntament acceptà l'ofériment, li prometé pagar-li un lloguer; promesa que a hores d'ara encara no ha complert. Per herència, aquella casa pertanyia als quatre germans fills de la meve Avia primera: oncle Miquel; la mare, Carme; oncle Pepito i tia Elisa. Arribà un moment que la mare i oncle Pepito en tingueuren necessitat, el meu Avi els hi cedí la casa i es traslladà amb la familia i l'escola a un altre lloc. El cartell, però, de l'"Escuale Pública de Niños", continuà clavat a la paret de casa nostra.

Un bon dia, o bé, si es vol, una "bona nit", Ramona i jo forem desvetllats per uns cops molt forts tocant a la paret que donava a la nostra Cambra. Vaig guaitar per la finestra i vaig poguer veure que els autors d'aquells cops n'eren el grup de joves catalanistes els quals destruïen tots els cartells fets en castellà amb escarpre i martell com instruments per a llur acció: els Arnald Aran, Ramon Xumac, Eudald Valencià, els germans Pereloi i no recordo qui més. No en deixaren ni un de sencer d'aquests cartells. Es clar, l'Alcalde, el Domingo Aran, era el primer còmplice d'aqueixa obra.

Ben entès, aquests quants joves no eren pas sols. Entorn d'ells s'hi trobaven homes ja madurs, més o menys "visibles". Suficients, però, i prou actius per a fer sentir llur influència de "grup" en el marc d'una vila com Ulldemolins. I sobretot, perquè feien "sentir" en els nostres medis politics la "presència" de Macià que es sentia a tot Catalunya.

Divorciat com jo em trobava, per les raons que ja he explicat en pàgines anteriors, del nucli sectari, "ultrarevolucionari", de composició ~~encara~~ molt heterogènia també (republicans clàssics, ex-anarquistes, anarcosindicalistes, vegatarians i naturistes) em sentia cada dia més atret pel nucli en general catalanista. Potser va ajudar-me en aquesta evolució el fet que el "Cisco Xavo", el Francesc Segrià, -- el propietari de les terres que conreavem a "contracte", formava part del nucli "macianista" i si ens trobavem sols a la "Garriga", cosa que arribava sovint, m'assabentava de moltes intimitats d'aquell "moviment" el qual, si al començament no em desplaïa, en el curs dels dies va anar guanyant la meva simpatia.

Primo de Rivera tocava a la fi de la seva Dictadura. La continuà el general Berenguer, vingut a Madrid deixant el càrrec d'Alt Comissari d'Espanya al Marroc. Si Primo de Rivera, però, durà sis anys al Poder, el seu successor només en durà un, d'any. Berenguer fou reemplaçat per l'Almirall Aznar el qual ja es proposà el que en deia "restablecer la democracia", mitjançant unes eleccions municipals. "Administratives, deien, no pas "polítiques".

Aquests canvis tant sovintejats d'homes eren el producte de l'evolució politica que s'operava a Espanya, determinada per l'acció d'un moviment obrer potent i pel fort Moviment nacional a Catalunya. La monarquia no podia assolir l'estabilitat que hauria volgut, que necessitava, com necessita el got d'aigua fresca l'assedegat en mig del desert.

A Catalunya es refeien els vells Centres Republicans. Ni que fos caminant a les palpentes, cada dia neixien nous grups de tendència marxista. Mentre que uns responien a les directives personificades per Stalin, unes altres acollien les idees divulgades per Trotzki. La polèmica entre uns i altres no tenia treva. I encara, pel que a Catalunya bés refereix, tot es feia més complex gràcies a la presència dels corrents d'opinió afectes a la qüestió nacional. Per bé que, quant als Stalinistes i els Trotzkistes davant del problema nacional, no es manifestaven pas més "comprensius" els uns que els altres. Llur respectiva propaganda feta en castellà, com llur respectiva organització d'estructura centralista. Pel que a mi es refereix, ja he explicat també com vaig acollir-me a la tendència marxista. No vaig entretenir-me molt a "descobrir" matisos, potser fins i tot massa fins de la filosofia de Marx i de Lenin. Ben mirat, potser hauria d'arribar a la conclusió que la meva adopció ideològica del marxisme, fou més aviat fruit d'un "accident" que no pas d'una reflexió madurada. En tot cas, un "accident" la cuasa del qual existeix en el meu diem-ne instint revolucionari.

De totes maneres, jo em sentia bé entre els meus "nous companys", els "macianistes". Puix que, es voldrà o no es voldrà, Macià havia esdevingut, per la seva integritat patriòtica, el símbol de la Catalunya recobrada. Potser per sentiment, rebel a l'opressió i a la persecucio dels homes i dels pobles, jo em sentia identificat amb el Moviment en el qual recolzava els seus postulats. Es clar, em sembla que sobraria dir que jo no em limitava p pas a acceptar les opinions dels meus amics. També els exposava les meves, d'opinions, i m'adonava que cada dia eren mes desitjades de conèixer. I puc dir que sense adonar-me'n, ni desitjar-ho, em vaig trobar que jo havia esdevingut el "Centre" d'atracció politica d'aquest important sector d'opinió local, catalana i socialment progressista.

Tanmateix, vaig creure que havia arribat el moment de donar, en el marc local d'Ulldemolins, forma orgànica a la nostra posició que cada dia tenia més adherents. Vaig proposar als amics mes rellevants de reunir-nos i examinar l'eventualitat de presentar-nos, amb candidatura pròpia, a les properes eleccions municipals. Varem acordar fer-ho i a la vegada convocar una Assemblea pública per tal informar a tots els adherents, als simpatitzants i,

a tot el veïnat. Vàrem anunciar la nostra presentació de candidats, vàrem fer publica la llista dels noms, tot el qual fou rebut pels assistents a la reunió, amb aplaudiments d'un entussiasme mai igualat.

Vàrem fer publica igualment la nostra plataforma politica.

"No ens presentem pas contra ningu". "Ens presentem en defensa de la justicia social envers els nostres pagesos treballadors i de llurs respectives families". "Aspirem a instaurar a Ulldemolins, un clima de respecte i de fraternitat entre els seus fills".

La candidatura proposada constava dels noms següents:

"Josep Franc i Abelló, el "Josep Petit"; Ramon Espasa Blanc, el "Ramon Xumac"; Jaume Belart Segrià, el "Jaume Belart"; Frances Segrià Monlleó, el "Cisco Xavo"; els germans Silví i Leonci Monlleó Anglès, els "Pereloi".

Aquesta decisió nostra provocà un revulsiu en la vida politica local. Puix que fins aleshores, l'opinió estava estructurada a base, d'una part, de l'anomenada "Societat Agrícola" — entengui's "Centre de Dretes" i d'altra part del "Centre d'Esquerres", — entenguis el conglomerat format pels republicans clàssics, federals, lerrouxistes tots els quals submergits pels que despres de l'anarquisme, de cop i volta havien adoptat l'etiqueta de comunistes.

Nosaltres vàrem presentar-nos sota l'etiqueta següent:

"<u>Candidatura Republicana i Catalanista</u>".

Val a dir, sense el qual potser no es comprendrien certes activitats nostres, que l'anomenat "Centre d'Esquerres" tenia davant la qüestió nacional una posició tant sectària i centralista, que podia comparar-se a la del lerrouxista més recalcitrant. Mentre que en la composició de la "Societat Agricola", s'hi trobaven diverses tendències que comprenien un ventall de monàrquics centralistes i de catalanistes de Prat de la Riba un dels quals, el "Senyor Josep Monlleó", que havia assistit a l'Assemblea que promulgà les famoses Bases de Manresa, una mena d'embrió del que després, anys més tard, fou l'Estatut de Catalunya.

La nostra candidatura, doncs, "capgirà" tota la <u>relació de forces</u> local". Tingué l'efecte que en general es produeix a l'arribada d'un nou "convidat" a una "taula" els plats de la qual ja es consideren per endavanrt "repartits". La nostra participació independent a les eleccions municipals, — val a dir-ho —, però, va imprimir una nota de dinamisme i de joventut a la competició electoral que fins aleshores estava impresa d'un rutinarisme sectari i burocràtic caracteritzant les lluites politiques anteriors.

I el bo del cas fou que la nostra candidatura va guanyar les "majories" i que les "minories" foren guanyades per l'anomenat "Centre d'Esquerres". La dreta, doncs, quedà arreconada de la nostra vida "administrativa" en el pla local d'Ulldemolins.

I encara el més bo fou que sense la nostra candidatura, sense la nostra participació independent, aquelles eleccions locals haurien estat guanyades per les "dretes" amb llur candidatura titulada "Independent i Agrària". Amb el triomf de la nostra etiqueta "Republicana i Catalana" vàrem venir a sumar-nos al gran esclat republicà que va determinar l'esfondrament de la Monarquia d'Alfons XIIIè. i a la proclamació, precisament per Macià, de la Republica Catalana el 14 d'Abril del 1931. I encara més, perquè a la proclamacio de la República Catalana, va seguir la proclamació de la Republica a Espanya.

Certament, la Republica vingué sense violència. No obstant, el llarg procés que la va portar, la República, n'havia costat molta, de sang. Uns dels treta més remarcables d'aqueix "pròleg" tràgic foren els assassinats de Francesc Lairet i de Salvador Segui, veritables "cervells" dels moviments nacional i obrer de Catalunya. Les guarres colonials i les repressions sistemàtiques contra els pobles hispànics, en primer lloc dels quals es troba Catalunya.

X X X

Tornem, per un moment, a Ulldemolins respecte a aqueixes eleccions municipals.

Al meu poble no ens hem estat mai de res en politica. No en teniem prou amb les nostres respectives reunions de propaganda i d'informació de cada grup.

El Centre d'Esquerres va intentar "esclafar-nos" politicament i per això fins i tot va fer us de "males arts".

Els dirigents d'aqueix Centre estaven relacionats amb la "Casa del Pueblo", de Reus. Era el "Centro Radical", lerrouxista i per afegidura anticatalà. Un dels seus dirigents era un tal Joan Loperena Romà, advocat de relleu dels terratinents de la "provincia", el que feia més soroll a l'"Audiencia Provincial de Tarragona" contra els pagesos treballadors que presentaven reivindicacions als propietaris.

Loperena havia estat "criat" a Ulldemolins. La seva dida havia estat la Maria Blàia, veïna de casa; fanàtica religiosa, en tal alt grau que si hagués cregut que per salvar l'anima d'un fill l'havia de llançar al foc, ho hauria fet. Es clar, d'això no en tenia cap culpa Loperena. Però, en aquella època que el catolicisme s'equiparava amb la reacció i contra la Republica, és un aspecte que té la seva importància, atesa la situació politica local i els lligams que Loperena sostenia amb aquella dona;. Tot i que era dels "radicals" dels que deien, com deia Lerroux, que les monjes s'havien de violar.

Doncs bé; fou aquest advocat precisament l'elegit pel Centre d'Esquerperquè vingués a Ulldemolins a denunciar la "politica divisionista i separatista del grup macianista del meu poble. Loperena va venir. I les seves primeres passes pels nostres carrers s'adreçaren a visitar la seva dida on va passar més de dues hores. Com un detall, cal saber que tota aquella familia, com a bons catòlics practicants, pertanyien a la Societat Agricola, (a les dretes).

Vingué l'hora del míting i el cafè del Belart -- el Centre d'Esquerres-- es va omplir com una "pinya". Uns companys nostres també van assistir-hi. No cal dir que els "presentadors" i l'"orador de força" van estar a to amb l'objectiu que perseguien:

> "Presentar el grup "macianista" d'Ulldemolins, idèntics als macianistes de tot Catalunya, com que veniem a ser una mena d'epidèmia que pretenien corsecar la unitat espanyola; que només era una minoria de la qual no se'n podia esperar més que mal. Per consegüent, ningú que s'estimés i que estimés la pàtria, no podia votar la nostra candidatura". No cal dir, ni per als organitzadors d'aquell acte, ni per a l'advocat Loperena, la candidatura de les dretes no existia.

El públic escoltà en silenci el discurs "acusador". En acabar, es pogueren escoltar uns aplaudiments escadussers. Les cares ferrenyes dels nostres pagesos prengueren una expressió pròpia de la que se'ls produeix davant dels més greves esdeveniments. A la sortida, tothom se n'anà a dormir; en silenci també. Semblava com si damunt del nostre poble, de temperament tant rialler, hagués caigut un núvol pressagient les pitjors calamitats. Pel carrer no es sentí ni un sol comentari referent a l'acte que s'acabava de celebrar.

Nosaltres també estavem relacionats amb Reus. Amb el "Foment catalanista i Republicà. La nostra Entitat també la batejàrem amb el titol de "Foment" i més tard "Foment d'Esquerra Republicana de Catalunya". El "Foment", de Reus, també en tenia d'advocats. I nosaltres en vam triar, o bé Joan Sentis, o bé Josep Andreu i Abelló. En aquella ocasió vingué Sentis. Jove, comprès dins de la nostra edat. Al miting vam "convidar" tot el poble. La Sala de cal Marino s'omplenà de gom a gom, d'homes, de dones, de criatures i tot plegat li donava un esclat de joventut i de bon humor que ja era vaticini de victòria. El Sentís, molt sobri, es limità a enunciar els nostres "postulats programàtics": honestedat administrativa local; justa contribució local dels habitants; per la Republica i per Catalunya.

Es va concloure l'acte amb nombrosos aplaudiments

X X X

L'acabament del 1930 fou de fortes commocions familiars. Ramona m'anuncià l'arribada del segon fill. No cal dir,fou un nou motiu de jòia a casa. Puix que apart d'aquesta noticia,ja haviem passat més d'un any sense que Ramona es queixés de l'orella. Ja començavem a sentir-nos consolidats en la nostra confiança. Doncs, per aquest costat,l'horitzó el veiem ja més clar; fins i tot l'esguardavem amb optimisme.

En canvi,el meu pare anava empitjorant,afeblint-se visiblement de dia ~~dia~~ en dia. Un dia,vaig ésser jo que el vaig acompanyar a veure el metge. Habitualment l'acompanyava Ramona. El metge,apart,em declarà que el meu pare estava "acabat". Ens trobavem a mitjan del mes d'octubre. Menjava molt poc. En entrar al mes de novembre ja no deixà el llit. I el dia 7 morí. Tenia 60 anys que havia complert el 10 de juny.

Per bé que ja ens haviem acollit a la idea de la inel.luctabilitat d'aqueix moment,sempre ens semblava que encara "trigaria" molt a arribar. El pare s'extingí sense cap contorsió,dolçament; potser també degut al seu temperament d'home "tranquil",que sempre havia estat;d'home de bon humor en tot moment i envers tothom,familiars i amics; d'home plènament conscient de la seva responsabilitat davant la familia i la societat. La seva mort deixà un buit profund a casa. I amb tot,sempre ens semblava que encara havia d'ocupar el racó del foc que d'ençà de molts anys havia estat el "seu". I pel que a mi es refereix,no acabava de resignar-me a la seva"absència". Al matí,a l'hora de marxar al camp; ni en el transcurs del dia per a intercanviar idees sobre la feina a fer i la manera de fer-la. A cada moment em "venia" la pregunta: "què diria el pare ? Què faria el pare ?

Al tard,a l'hora d'arribar a casa,tant la mare,com Ramona,no acabaven d'avenir-se a veure'm arribar tot sol. Sense dir-ho,d'esma,sempre guaitaven al carrer com si encara el pare anés a arribar...

El pare morí poc abans de la instauració de la República a Catalunya, a Espanya... La Republica per l'advenimment de la qual ell havia lluitat tant !!!

X X X

La proclamació de la República,a Espanya,fou un esdeveniment de transcendència històrica.

A casa,però,també ens encaminavem vers un altre esdeveniment: vers la naixença del segon fill. Quant a salut,tots estavem bé la qual cosa ens creava un clima familiar de jòia; i fins i tot de frisança,de desig que la nostra espera es vegés satisfeta amb l'arribada d'un noi. Ja teniem l'Hortènsia,i si fa no fa,aquest és el sentiment que es produeix a la immensa majoria de les families: el desig de tenir parella. I així fou. El dia 14 de juny del 1931 ens va nèixer l'Albert. I,en certa manera,gairebé podria dir que ens prengué per sorpresa. Era un diumenge. I com sigui que ens trobavem a l'època de sulfatar les vinyes,i el dia abans m'havien quedat unes camades per acabar a l'"Aubaga",aqueix diumenge vaig matinar,potser una mica més que de costum per anar a fer-ho i aixi arribar a casa al migdia; i millor si abans del migdia.

Vers les 11 ja entrava al poble on vaig trobar un vell amic de casa, el vell "Arsons",el qual em digué: "ja pots fer via:us han arribat forasters". Havia nascut l'Albert. Es clar,vaig fer que la mula accelerés el seu pas i en arribar a casa,d'un salt em vaig plantar al costat de Ramona que la vaig trobar amb un nen als braços més xamós que un raig de sol.

X X X

Després de la proclamació de la Republica Catalana i de la Republica Espanyola a continuació,Catalunya vivia en plena efervescència politica. Macià, capdavanter nacional,tenia al seu costat i si es vol al seu darrera,el poble de Catalunya unànime per a acollir com a cosa pròpia la nova Institució,el nou Sistema. Es reféren velles organitzacions republicanes i en neixeren de noves. Totes, més ben dit,la immensa majoria,adoptaren el signe catalanista. I el fet més important en aquest sentit,fou la fundació per Macia i Companys d'Esquerra Republicana de Catalunya.

Amb el neixement d'aqueix Partit, es pot dir que s'havien eclipsat gairebé tots els altres. Almenys, en tant que peces amb capacitat d'intervenir i d'influir en el mosaic politic de Catalunya. L'"Esquerra", com se li deia, s'ho emportà tot. No solament els altres partits de la petita burgesia catalana, com per exemple "Unió Democràtica de Catalunya", o bé "Acció Catalana" essencialment; ans bé s'havien eclipsat també, com elements influents, els partits de rel obrera, marxistes, com per exemple el "Partit Comunista Català", el "Partit Comunista de Catalunya", Secció Catalana del Partit Comunista d'Espanya; la "Federació Comunista Catalano-Balear", la Secció Catalana del "Partit Socialista Obrer Espanyol", el "Partit Català Proletari". No sé pas si me n'oblido algun dels que van corre aquesta sort. Ah, sí: m'oblidava el "Bloc Obrer i Camperol", partit també marxista, de tendència trotskista. Justament, aquest era el partit que fou fundat pels que m'iniciaren a mí en el corrent marxista a Catalunya: Joaquim Maurin, Victor Colomer, Pere Bonet i d'altres tots els quals els vaig "perdre" del meu "horitzó" politic l'endemà d'haver-se acabat el meu procés l'any 1928. Uns van continuar a la presó; uns altres prengueren altres orientacions... Total, que el Bloc Obrer i Camperol es disolgué i alguns dels seus membres, amb altres que es deien "L'"Esquerra Comunista", varen fundar el Partit trotzkista amb el titol de "Partit Obrer d'Unificació Marxista", — el P.O.U.M. —. Dels partits que es deien marxistes, només se'n salvà un dins del "joc" politic de Catalunya: la "Unio Socialista de Catalunya". Em permeto pensar, però, que una tal "distincio" fou més deguda a una condescendència dels més alts dirigents de l'"Esquerra", de Macià i de Companys, per exemple, que no pas al "pes" numèric dels militants que la U.S.C. podia tenir. Val a dir, no obstant, que la majoria dels seus membres eren tots tècnics formats a l'Escola del Treball de Barcelona; institució que va iniciar bon nombre dels seus alumnes, en la teoria científica del marxisme, amb professors com per exemple Rafel Campalans, Ruiz i Ponseti i altres engalzats a la U.S.C. sota la direcció de Manuel Sermocràcia més rància d'Europa, al "fabianisme" i que tenia com un punt de la seva glòria declarar en converses i en conferències, que ell es sentia de <u>formació anglesa i americana</u>. Es molt probable, doncs, que fos aquesta "condició" la que li donés el "privilegi" d'ésser "comptat" en el moment de distribuir càrrecs pels guanyadors de les eleccions del 14 d' abril del 1931;

La Unió Socialista de Catalunya editava, és clar, un periòdic setmanal: "Justicia Social". Sota la inspiracio politica de Serra i Moret, amb articles literàriament perfectes, divulgava la teoria segons la qual la "justicia social" podria assolir-se <u>a condició que el capitalisme fos més bon minyó i que la classe obrera no fos tan exigent</u>. D'aquesta manera, el "paradís" somniat per tothom vindria sobre la terra <u>com per art d'encantament</u>. De fet, Catalunya no tenia cap partit obrer que pogués comptar, que pogués influir en el curs de la seva vida politica nacional. I com a complement d'una situació politica catastrofica, era Catalunya la part de l'Estat espanyol que estava més corsecada per l'acció anarco-sindicalista. En mig, doncs d'aquest context, amb la petita burgesia al capdamunt, sense una base obrera en la qual recolzar per a prosseguir endavant la construcció d'una democràcia avançada, Catalunya inicià el camí vers el seu reconbrament nacional.

X X X

En mig d'aqueixa situació politica a Catalunya es produí un fet el qual, si en un principi pogué passar desapercebut per la immensa majoria de la gent, a la llarga havia de tenir incalculables conseqüències:

Fou el retorn de Joan Comorera i Soler del seu exili a l'Argentina, exili obligat per la dictadura de Primo de Rivera per a salvar-se d'anar a la presó. Comorera, a l'Argentina s'havia adherit al Partit Socialista d'aquell pais. Havia exercit les funcions de Director del seu portantveu, "La Vanguardia". En proclamar-se la República a Espanya, Comorera decidí el seu retorn al pais. En arribar a Barcelona s'adherí a la Unió Socialista de Catalunya i al poc temps, en mèrit de les seves concepcions del socialisme científic i de la seva combativitat, fou elegit per a Director de "Justicia Social" que li dónà tot un altre contingut revolucionari. Al primer Congrés que es celebrà; Comorera fou elegit secretari general de la Unió Socialista de Catalunya. Amb aquest fet, el propi mosaic politic de Catalunya prengué tot un altre i més nou contingut.

Vingueren les eleccions del 1933,i Comorera,amb en representació de la Unió Socialista de Catalunya coaligada amb l'Esquerra, sortí diputat per la Circunscripció de Barcelona al Parlament Català.

Francesc Macià morí el 23 de desembre d'aqueix mateix any i en assumir Companys la Presidència de la Generalitat i constituir reglamentàriament el nou Govern de Catalunya,Comorera fou nomenat Conseller. Fou una nova nota que donà al Govern de la Generalitat,d'una major ambició de portar endavant la democratitzacio de Catalunya tant en l'aspecte social,com en l'aspecte nacional. Puix que no es pot oblidar que a l'època, viviem el temps més "calent" de la lluita per al Traspàs de Serveis del Govern de la Republica,al Govern de la Generalitat, que,val a dir,no fou "cosa fàcil" tot i que l'Estatut és ben precis.

Comorera jugà un gran paper en aqueix Govern de Catalunya i en aqueix Parlament Català. Fou l'època en que s'encetà la confecció de l'anomeneda Llei de Contractes de Conreu que trasformava en profunditat tota l'estructura i tot el concepte de la propietat privada de la terra a Catalunya. Es pot endevinar fàcilment l'efervescència que aqueix fet produïa,no solament als "grossos" propietaris de terres,ans bé fins i tot als mitjans propietaris que tenien les terres donades "a tractes". I no cal explicar tampoc,l'efervescència d'entussiasme que produïa en els pagesos "rabassaires","mitjers","tercers","arrendataris", etc. en vesllumar que una nova vida de treball i de benestar apareixia en llur horitzó politic i social.

Personalment,a l'època,jo no em trobava adscrit a cap partit politic. Al poble,però,a Ulldemolins,veiem que el nostre "Foment" creixia de dia en dia. I amb els companys,seguiem "fil per randa" el curs politic que es produïa al nostre pais,essencialment,a Catalunya. I dins del que les possibilitats ens permetien i sense massa "passatemps",anavem aplicant la legislació de la Generalitat, en particular la legislació agrària enfront de l'inevitable malhumor,per bé que no molt descarat,dels que consideraven el dret de propietat intocable,com prescrit de Dret Diví. Casa meva es convertí en un veritable despatx,al qual acudien cada dia en augment,els pagesos que conreaven terres a "contracte" per a presentar la "demanda de revisió". Consistia en uns formularis que s'havien d'omplir i enviar-los a Falset,Cap de la nostra Comarca,on funcionava un organisme oficial paritari que es titulava "Comissió Arbitral" facultada per a "fallar" "sense apel" tots els litigis que se li presentaven. Val a dir que els seus "falls",en un noranta per cent eren sempre favorables al treballador de la terra.

Val a dir que a Ulldemolins no es produí una situació politica explossiva com a altres indrets de Catalunya. D'una part ja sabem que hi havia els del "Centre d'Esquerres" que miraven amb indiferència aqueix esdeveniment social que jo no vacil.lo a quelificar-lo de profundamenr revolucionari. Ells el qualificaven d'una"llei de la burgesia". D'altra part hi havia l'anomenada "Societat Agricola",les dretes,els més importants propietaris de terres del poble,els quals, amb "gemecs" més o menys fortament pronunciats,s'anaven adaptant a la nova situació,a la nova legislació.

Fins i tot,crec que cal que parli d'un fet molt especial que es produí: A l'època,a Espanya i per consegüent,a Catalunya,no existia cap legislació sobre accidents del treball a l'Agricultura. Largo Caballero,ministre socialista del "Treball",decretà l'extensió a l'Agricultura de les Lleis sobre accidents del treball. Poc temps després vaig rebre tota una documentació sobre aqueix nou Decret,acompanyada d'una carta d'un amic,Joaquim Llorens,de Falset,que havia pres al seu càrrec l'organitzar una Mútua Comarcal del Priorat per als accidents del treball de l'agricultura. Em semblà un fet positiu. Vaig comunicar-ho als meus companys del "Foment",ens posàrem d'acord i l'endemà vaig trametre invitacions a les "Esquerres" i a les "dretes" per a reunir-nos i eventualment iniciar la constitució d'una Mútua Local per a més tard adherir-la a la Mutua Comarcal. Les "esquerres" no responguereu. Les "dretes",sí i disposades a reunir-nos per tal d'estudiar en comú el que podriem fer. La reunió tingué lloc al Centre de les "dretes". Es pot dir que va acudir "tot el poble". I la conclusió fou,després d'un exposició que se m'encarregà,favorable per unanimitat,a la constitució d'una Mútua Local d'Accidents del Treballa a l'Agricultura. Vaig comunicar-ho

a Falset i uns quinze dies després vàrem rebre una convocatòria de Joaquim Llorens, com a Secretari de la Federació Comarcal provisional per acudir a una reunió per tal de donar forma i estructura definitiva a aqueixa Institució mutualista.

Vam convocar novament tot el poble per a "informació" i per a demanar l'acord per acudir a Falset i, eventualment, per a contreure tots els compromisos que es poguessin derivar de la reunió... Per aclamació, vaig ésser designat delegat i amb mí, ho foren el Xamon i el Josep Ma. del Peret. Acudirem, doncs, a Falset i val a dir que totes les delegacions, de tots els pobles de la Comarca ens pronunciarem favorables a la constitució de la Federacio Comarcal de Mútues per als Accidents del Treball de l'Agricultura. El diumenge següent, vàrem convocar altra vegada els pagesos propietaris i treballadors d'Ulldemolins per tal d'informar-los dels acords de Falset i dels compromisos que en nom de tots, els delegats havíem contret. La nostra gestió fou aprovada per unanimitat i a continuació vàrem explicar l'"escala" de cotitzacions que calia estatuïr en mires de fer front a la responsabilitat col.lectiva de la Caixa Comarcal i també a les necessitats de la Caixa Local. Tot fou acceptat. Tot fou aprovat i a partir d'aqueix dia la Mutua d'Ulldemolins començà a funcionar.

Vetaquí que poc temps després vam tenir el primer accident del treball. Es tractà d'un company nostre. Un tal Casanova. Un home de potser setanta anys el qual fou trobat carbonitzat pel foc a la seva "Garriga". Puix que la Mútua cobria també els accidents que es produissen treballant per compte propi. Els fills, doncs, de Casanova, foren degudament indemnitzats per l'accident que havia costat la vida allur pare. Em sembla recordar que es produïren un o dos accidents més i tots obtingueren la indemnització corresponent segons els Estatuts. Val a dir, que, estatutàriament i administrativament, la Mútua funcionava bé.

De vegades, jo em preguntava per la raó que m'expliqués el per què els grossos propietaris —"les dretes" — acceptaven amb tanta docilitat la nova legislació, política i social de la República. I la resposta que em donava era la següent:

Tots ells, tots els principals propietaris, havien decidit, ja de molts anys ençà, cedir llurs terres en arrendament pagat en diners o bé en parts de fruits. d'acord amb els "preus" vigents en aquell moment i a la nostra regió.

Aquesta circumstància havia permès a cadascun, una major llibertat de moviment, una certa "independència", podria dir, que els permetia dedicar-se a altres activitats lucratives; per exemple, al comerç: uns compraven olives i fabricaven oli; uns altres compraven ametlles i avellanes per a vendre-les al mercat de Reus; uns altres compraven raïms i "fabricaven" vi; uns altres es dedicaven a la fabricació de rajoles, de maons, de teules, etc.; uns altres a la fabricació de guix i a vendre ciment...etc. Tots ells havien adoptat una activitat comercial la qual si al començament era una activitat per a ells secundària, molt aviat els esdevingué llur respectiva activitat essencial.

De vegades, fins i tot en "converssa" de taula de cafè declaraven que d'ençà que havien "donat" les terres, ja no es capficaven massa pel grau de rendiment que n'obtenien.

Potser sí, doncs, que era degut a aqueix "estat d'esperit", diriem col.lectiu, que a Ulldemolins no es produí cap "explossió" d'ordre social, comparable a les que es produiren a altres viles i ciutats de Catalunya, degudes a l'aplicació de la Llei de Contractes de Conreu. I tanmateix, totes les sol.licituts de "revisió" que foren presentades a la Comissió Arbitral Paritària, foren resoltes d'acord amb la sol.licitut del cultivador.

No obstant, potser cal considerar un altre aspecte de la veritable composició social pagesa d'Ulldemolins. I és que un contingent importantíssim dels adherents a la "Societat Agricola", eren pagesos que treballaven els uns tot l'any per compte propi, i d'altres que alternaven aqueix treball amb algun contracte ocasional, o bé especialitzat, socialment indefinible. Tot plegat feia que a l'"Agrícola", com se li dèia, es respirés un "clima" un si és no és d'una certa comprensió, o tolerància envers els que "reclamaven". No hi ha cap dubte que aqueix contingent, "neutralitzava" els elements reaccionaris que tenien a llur costat.

No obstant, els grossos terratinents catalans es rebel.laven contra l'activitat del Parlament Català. Organitzats en l'Institut Agricola Català de San Isidre, fillol i anexe "espiritual" de La Lliga Catalana, tot i que es "proclamaven" aliens a "tota" activitat politica, van començar a parlar d'acudir a Madrid per a demanar l'"amul.lació" de la Llei de Contractes de Conreu. I no solament els grans propietaris, si no que invitaren a acompanyar-los als mitjans i als petits posseïdors de terra. Catalunya, doncs, es trobava, degut a aqueix procés revolucionari, partida en dos bocins. No fou pas per atzar que Lenin pogués dir que "el problema nacional és, essencialment, el problema agrari".

L'Institut Agricola Català de San Isidre prengué la capdavantera a Catalunya d'un moviment subversiu. Per bé que fins aleshores s'havia mantingut, en politica, a l'ombra de la Lliga, en aquell moment la burgesia catalana, la agrària i la industrial, secundadada, "com és de Llei", pel clergat, va permetre d'"invertir" els papers. Públicament, fou la Lliga la que donà la seva "adhessió" a l'acció que havia emprès l'Institut. I sota l'slogan de la "defensa dels pagesos", emprengué una campanya d'agitació per tot l'àmbit català contra la Llei de Contractes de Conreu. que el Parlament Català havia promulgat. I aixi podia semblar que ens trobavem en plena paradoxa; puix que fins aleshores semblava que els elements que ara es rebel.laven havien tingut en "llurs mans" el monopoli de la catalanitat i del patriotisme català. El propi Cap de la burgesia catalana, Cambó, havia pronunciat una frase que esdevingué històrica: quan ja es respirava la proximitat de la proclamació de la República, ell digué, adreçant-se als catalans: "Monarquia ? República ? Catalunya "!

Es clar, aqueixa doctrina, per a ell i els que el seguien fou vàlida mentre els seus interessos agraris i industrials no estaven amenaçats. Quan, però, Catalunya els fugí de les mans, es llançaren a combàtre-la; Puix que combatre Catalunya era combatre l'acció del President i del Govern de la Generalitat, del parlament Català i la legislació que havia promulgat; les estructures jurídiques i administratives instituïdes d'acord amb l'Estatut de Catalunya i la Constitució de la República. Els nostàlgics del sistema monàrquic i de les situacions reaccionàries no podien haver somniat prova més eloqüent de l'aliança implícita que existia entre els que des de Catalunya havien servit la dinastia borbònica i els que la "reclamaven" per a restaurar-la des de Madrid i de totes les terres d'Espanya.

A Catalunya viviem un "clima" politic que podriem qualificar-lo de pre-insurreccional. Els mitings de les "dretes" i els de les "esquerres" s'enganxaven els uns despres dels altres. No solament a les grans ciutats, ans bé i de prferència, a les mitjanes i a les petites viles de Catalunya. No hi havia repos per a ningú. O bé eren els oradors que venien al poble, o bé eren els veins que organitzaven camions per a assistir al miting del poble veí. Quan, però, a demostracions d'activitat, les "esquerres" ocupaven un nivell superior en intensitat i combativitat al de les "dretes". La Llei de Contractes de Conreu havia cristalitzat, s'havia arrelat en les consciències dels catalans com una Llei Nacional. No solament dels parcers, dels arrendataris o dels pagesos que treballaven la terra amb tanseval el sistema de contracte, ans bé s'havia arrelat en la consciencia de tots els catalans patriotes que veien en aquella Llei la "porta oberta" vers noves conquestes de justicia social, vers la futura vida plènament nacional de la Catalunya a l'avanguarda de l'Europa democràtica.

El nostre "Foment" havia esdevingut el centre politic "sensible" d'esquerra d'Ulldemolins. I el centre "catalitzador" de les esquerres. A la nostra Sala del café cada dia veiem cares noves. Homes que acabaven de "respirar" el nou alè democràtic i social que ja envaïa Catalunya; homes que venien amb el delit de "saber coses", a veure de "saber" el què "passava". Quan, en canvi, l'anomenat "Centre d'Esquerres" cada dia es veia més esllanguit, cada dia es trobava més isolat. Hi havia dies que ni tan sols es trobaven prou per a fer la "manilla".

Llegir l'"Anexe" Pag. 96 bis →

L'Institut Agrícola Català de San Isidre es llançà a provocar una gran mobilitzacio per tot Catalunya amb l'objectiu d'organitzar un tren especial per anar a Madrid per a portar al Tribunal de Garanties Constitucionals

Una prova ben eloqüent,moral i politica,de la situació en que es trobaven els del "Centre d'Esquerres" que havien pretès esclafar-nos,es produí amb el fet següent:

El fill del meu amic Joaquim Llorens,de Falset,igual que el seu pare, era també amic dels del "Centre d'Esquerres". El seu pare era el Cobrador de Contribucions del Districte i el noi el reemplaçava sovint en les seves funcions. Per consegüent,era regular en la visita als pobles i a Ulldemolins,ben entès. Sempre s'arranjava un moment per a poguer-me saludar. Una d'aquestes vegades em proposà de "parlar-me en secret". En acceptar jo,em demanà una hora i un lloc per l'endemà,que s'esqueia en diumenge.

Com sigui que ell coneixia força bé el terme d'Ulldemolins,vaig indicar-li una vinya veïna del "Collet de l'Arsons". Un lloc que es troba al mateix angle que fan els dos camins: l'un que condueix als "Aubacs" i l'altre el que baixa tot dret vers el "Riuet del Montsant" i condueix a l'Ermita de Sant Antoni. Al Floreal,aquest era el nom de l'amic missatger,li havia precisat que em trobaria a la"tercera camada" d'aquella vinya tant exhuberant que ens protegiria de la vista d'un eventual tafaner. Ell fou puntual. Venia l'encàrrec,de part del "Paxon",de proposar-me una conversa de "reconciliació". Amb el Floreal només venia que dir-li,SI o bé NO. Vaig acceptar. I al mateix temps vaig dir-li el lloc,el dia i l'hora en que podriem trobar-nos amb el "Paxon".

Fou un dimarts,a les deu del vespre i a casa meva.

Com sigui que ell no volia ésser"vist",vaig indicar-li que entrés a casa per la "porta falsa" del costat,que dóna a l'estable i d'aqui a l'escala que condueix al pis. Tanmateix,vaig prometre-li que jo estaria amatent.

Tot es produí com previst.

El "Paxon"arribà i despres de vencuda la forta emoció,que jo crec que era compartida;emoció deguda a l'injusticia que s'havia comès en contra meu i que feia set anys que ens tenia "divorciats",em confessà la raó de la seva iniciativa convinguda amb quatre o sis companys més del "Centre d'Esquerres". Val a dir que el "Paxon" havia estat sempre amb el qual ens haviem trobat més afins.

Total,que despres d'haver-se excusat per tot el que havia "passat", d'haver reconegut l'injustos que havien estat amb mi despres de la meva sortida del "Castell de Pilats" i de reconèixer que la politica que practicaven no conduïa en lloc,em proposà la reconciliació. No cal dir que vaig allargar-li la mà i que vaig prometre-li que per a mi ja estava tot oblidat. Ell declarà que a partir d'aquell dia,ell i els seus companys de "conspiració",freqüentarien el nostre "cafè",el "Foment".

Aquest fou el "cop mortal" de l'anomenat "Centre d'Esquerres". Puix que,en realitat,el Paxon i els seus amics eren els d'un nivell politic superior al de tots els altres i per això,eren els companys que més em dolien d'haver d'estar separats.

Els més "durs",els més "recalcitrants",continuaren a "vegetar" i a "autoconsumir-se" entre les parets del "Centre d'Esquerres". Fins que arribà el Sis d'Octubre del 1934 en que s'integraren a la situació que,almenys en el pla local,havia esdevingut irreversible i que ja he descrit convenientment en el moment oportú.

---

la (demanda de) derogació de la Llei de Contractes de Conreu, promulgada pel Parlament Català.

En fecte, el tren s'organitzà i el viatge d'uns dos milers de pagesos que "comprenien" tots els estaments socials es va efectuar. Els uns, prou "potentats", pagant-se el viatge. Els altres, menys afavorits per la "sort", amb viatge pagat. I Madrid es veié "climatitzat" amb l'olor "agropecuari" que li havia arribat precisament des de Catalunya.

Es produí, però, un fet molt alliçonador que no dec deixar d'explicar: el Sindicat de la F.O.S.I.G., de la U.G.T. (cambrers d'hotels i restaurants), donà la consigna als seus adherents de boicotejar llurs eventuals clients arribats de Catalunya que no poguessin justificar que llur presència a Madrid tenia un "altre motiu" que no fos el protestar contra l'esmentada Llei catalana. La qual cosa va fer que molts dels "turistes" tant originals se'n vegessin més de mil per a poguer "menjar i dormir a Madrid". En trista compensació, havien adquirit un títol que els ha consagrat a Catalunya com els dipositaris de l'esperit reaccionari més recalcitrant: "ELS ISIDRISTES".

No obstant, els capdavanters de l'organització d'aquell viatge van complir amb el "comés" que s'havien proposat. Van presentar al Tribunal de Garanties Constitucionals el recurs d'inconstitucionalitat de la Llei de Contractes de Conreu. Ells comptaven amb que per aquest costat tenien la partida guanyada. S'havien anunciat noves eleccions i comptaven guanyar-les. I per bé que a Catalunya les ~~perderen~~ guanyaren les esquerres, al reste d'Espanya, Madrid comprès, varen guanyar les dretes. Ja tenim, doncs, dins de l'Estat espanyols, dos Parlaments, amb dues fesomies politiques diferents; amb dues concepcions i dues substancies politiques diferents que no trigarien a enfrontar-se.

El parlament català constava també d'uns quants diputats de les dretes, de la Lliga. En veure la contradicció en que es trobaven respecte del Parlament espanyol, renunciaren l'acta de diputat al Parlament Catala . Era tant com optar per una hostilitat resolta vis a vis de les nostres Institucions, vis a a vis de la nostra estructura democràtica nacional.

Mentrestant, mentre el recurs contra la nostra Llei seguia el seu "camí", dins de les normals formalitats imposades per l'"Alt Tribunal" de la Republica, el Parlament espanyols es constituí d'acord amb el triomf electoral de les dretes; d'acord amb la nova composició del Parlament espanyol, es constituí un Govern a imatge del nou Parlament. El Tribunal de Garanties Constitucionals, per consegüent, de causa a efecte, declarà inconstitucional la llei de Contractes de Conreu. I el nou President del Govern espanyol, José Ma. Gil Robles, emplaçà el President de la Generalitat, Lluis Companys, a que reclamés del Parlament Català la revisió d'aquella Llei.

L'endemà, Lluis Companys respongué públicament per ràdio, el següent:

"Hem revisat la Llei impugnada per l'Alt Tribunal de la República i no n'hem tret ni un punt ni una coma". "Ara mateix la posem en aplicació"!

"I com sigui que la República ha estat segrestada pel nou Govern reaccionari, en aquest mateix instant proclamo l'Estat Català dins la República Federal Espanyola".

Aquest fet es produí el dia 6 d'octubre del 1934.

I més clar, vingué el conflicte.

Catalunya, no cal dir, estava electritzada. I Ulldemolins, també.

Aquell dia, amb Ramona i una nòia amiga, la Pura de l'Eugenio, com se li deia, ens trobavem a l'Aubaga recollint ametlles. Vers les quatre de la tarda, la intranquil.litat em va vèncer. Sentia necessitat de saber el què passava. Vaig deixar Ramona i la nòia al troç, totes soles, i vaig anar-me'n al poble per a "saber noticies". Vaig anar a trobar el company "Xumac". Ell no sabie res. Vam telefonejar a Reus i ens vam trobar amb el telèfon "tallat". Qui sap a on i qui sap per qui. Aleshores decidirem trasl.ladar-nos a Cormudella. Prenguerem el cotxe del mateix Xumac i allà vam reeixir. Cridàrem a Reus, al Foment. Ens contestaren: "Avui escolteu la ràdio a les vuit del vespre". S'esperen grans esdeveni-

ments. Ens n'entornarem a Ulldemolins on arribàrem a les set de la tarda. En efecte, a les vuit, el President Companyas feu la memorable proclamació en nom del Govern de la Generalitat que ja he fet constar més amunt.

El Govern de Madrid declarà l'Estat de Guerra a Catalunya i el President Companys exaltà els catalans a recolzar per tots els mitjans la nova situació.

Al cap de deu minuts després de l'al.locució del President, el "nostre" cafè, el "Cafè del Marino", com li deiem, ja es trobava ple de pagesos disposats a tot, amb les escopetes de caça al coll, per anar a on calgués.

El Conseller de Governació de la Generalitat, Josep Dencàs, cridava els pagesos de les comarques a traslladar-se a Barcelona a sostenir el Govern i el seu President. La nostra "Junta", doncs, després d'una ~~extensa~~ al.locució pronunciada per mí es declarà solidària del President i en conseqüència proposà ocupar l'Ajuntament i prendre, podriem dir "militarment", el poble. I a continuació, proclamar a Ulldemolins l'Estat Català dins la República Federal Espanyola.

X X X

La nostra "Junta" va fer un "pla" d'ocupació de la vila. Em designà a mi per a que em fes carrec de la direcció del moviment, responsabilitat que vaig acceptar com un alt honor. Entre els companys n'hi havia de l'opinió d'anar a assaltar el Centre de les dretes on es trobaven reunits tots els jerarques amb llurs "esclaus" servidors. Jo vaig creure que el més encertat seria el "prendre" el carrer, ocupar els llocs estratègics del poble, com són les entrades i les sortides i aixi tenir el Centre "neutralitzat". Puix que, altrament, d'haver-se aplicat la primera opinió, ens exposavem al perill, més que probable, que en arribar a la Sala on es trobaven reunits, nosaltres fossim rebuts a trets. Jo vaig creure que una tal tàctica ens hauria posat davant d'una situació imutil i de greus conseqüències. Finalment s'acceptà la meva proposició. Fou cosa de deu minuts. Ocupat que fou el carrer i el "Centre" isolat, esdevenia inevitable que, tard o d'hora sortirien els que s'hi trobaven reunits, impossibilitats de poder fer mal. Donàrem instruccions de detenir i empresonar els principals jerarques i simultàniament la nostra "Junta" es disposà a efectuar un passeig d'inspecció per tota la vila. Les "coses" van produir-se tal com haviem previst. Sortirem del nostre "Centre" i emprenguerem el "Carrer Major" en direcció del Sol de la Vila fins a la cantonada de cal Queralet i de Cal Peret. Emprenguerem els endarreres del poble, fins arribar al capdavall del Carrer del Bals. Per aquí pujàrem fins a arribar al "Plà de l'Església". En arribar a la cantonada de Cal Queralto (avui del meu cosí Faust) i de cal Roig, vàrem veure la mitja dotzena dels principals jerarques els quals, finalment sortits de llur "Centre", venien pel carrer, a l'època de Ventura Gassol, abans de "La Saltadora", en direcció oposada a la nostra. En arribar ells, a la Plaça, a la cantonada del "Blanc", giràren en direcció del Carrer Major. Nosaltres accel.leràrem el pas en mires d'acoseguir-los i demanar-los la "capitulació". Al capdavant d'aquest grup hi anava el seu capdavanter, diriem "vitalici": el tal Joan Massip, fill de Cal "Trucafort de la Bisbal", casat amb la pubilla de Cal Nebot, d'Ulldemolins; l'individu que des de les 24 hores despres de la seva entrada al poble, i feia ja vint anys, sempre havia estat, o bé el batlle, o bé el jutge del nostre Municipi. Un tal personatge havia esdevingut el veritable inspirador politic dels més durs reaccionaris d'Ulldemolins. Cal dir, doncs aquesta és la realitat, que si al poble hi havia elements susceptibles d'esdevenir ferments del feixisme, aquest personatge, en Joan Massip, els resumia tots.

Tot caminant i abans d'acoseguir-los pel carrer, convinguerem en que haviem de demanar-los la "capitulació" i que els exigiriem que ens donessin les claus de la Casa de la Vila. Aconseguirem el Grup al mateix davant de la casa d'En Joan Massip. Haviem designat el nostre company, Josep Franc, de renom "el Josep Petit, per a demanar-li la rendició i que ens donés les claus de l'Ajuntament. Ambdos "grups", doncs, palplantats al mig del carrer, iniciarem una conversa de les més banals del món: de "la pluja i del bon temps", dels "esdeveniments que es produïen", com si tots no fossim altra cosa que simples espectadors, etc. El company "Petit" no es decidia... Aleshores vaig ésser jo mateix que vaig "trencar el gel".

Davant d'aqueixa feblesa i encara més de l"intent" del "batlle" de "comentar" la situació creada, el vaig emplaçar a que ens lliurés les claus de l'Ajuntament i que ens hi acompanyés on, oficialment, declinaria les seves funcions de Batlle. Ell s'excusà dient que ell no les tenia les claus, si no que era el secretari el que les guardava. Aqueix funcionari habitava gairebé davant per davant d'on ens trobavem. Circumstància que ens permeté demanar-les-hi, les claus, després de trucar-li a la porta sense haver abandonat l'Alcalde al qual ja l'haviem declarat "presoner". El Secretari guaità a la finestra i en dir-li que voliem les claus de l'Ajuntament, ens respongué que era el Batlle el que les tenia. En emplaçar-los a que es desmentissin l'un a l'altre, resultà que era el Secretari el que les tenia. Ens les lliurà i acte seguit ens trasl.ladàrem a l'Ajuntament. Aqui redactàrem un "acta d'abdicació", cosa que obtinguerem sense haver hagut de vèncer major ressitència. Li preguntàrem si portava arma i contestà que NO. Malfiants, l'escorcollàrem i el trobàrem en, possessió d'una pistola automàtica del 9,35, carregada i en disposició de disparar. Es clar li confiscàrem, la pistola, i a ell el conduïrem a la presó.

X X X

La vila, no cal dir, continuava ocupada "militarment" per la nostra gent. En aquest moment va venir a trobar-nos una "comissió" de l'anomenat "Centre d'Esquerres" per a proposar-nos la "unitat". Vam contestar-li, a la Comissió, que la unitat ja estava feta i que ja funcionava. Que no tenien més que sumar-se a l'acció que nosaltres haviem emprès. La "comissió" accedí i aixi, sense altra "formalitat", quedà format el que en podriem dir el Front Unic de les Esquerres d'Ull-demolins.

A partir d'aquell moment, tots els meus companys, i jo en particular, donàrem per prescrits tots els ressentiments que haviem rebut d'ells, ens sentirem reconciliats i ens disposàrem a emprendre una acció que ens havia esdevingut comuna a tots.

Es produïren set o vuit detencions d'altres tants individus que s'oposaven a la crida del President Companys. I simultàniament, el que en podriem dir el Comitè Revolucionari, en funcions ja d'Ajuntament, es disposà a redactar la nostra pròpia Proclamació de l'Estat Català dins de la República Federal Espanyola.

Com sigui que els detinguts havien estat conduits als baixos de Casa de la Vila on vivien les rates, les teranyines i el tot, ple de pols, decidirem de trasl.ladar-los a un indret més net, més higiènic. El lloc que escollirem fou l'Ermita de Loreto. El trasl.lat dels presoners s'efectuà conduint-los de dos en dos, en mig d'una parella de companya nostres; amb el consegüent i inevitable terror dels que restaven esperant el trasl.lat; doncs els havia "nascut" la idea de que ja no es veurien mai més.

Redactàrem, doncs, la nostra pròpia Proclamació i vers les set del matí, sortirem al carrer per a llegir-la a cada cantonada del poble. Un company, Anselm Mestrich, (assassinat a cops de pedra, pels feixistes del poble durant la guerra 1936-1939) músic, ens acompanyava per a tocar la trompeta a cada cantonada, manera la millor per a invitar els habitants a sortir a la finestra a escoltar la nostra Proclamació, cosa que molts feien des de les finestres amb els ulls encara inflats per la son degut a l'hora prematura en la qual eren desvetllats.

Donàrem, doncs, el tomb per tot el poble, sense el més petit incident. Els nostres amics i simpatitzants ens aplaudien i els adversaris, callaven. I quan, ja de retorn, ens retiravem vers l'Ajuntament, una bona dona, la mare d'un company, del Ramon Xumac, m'invità a entrar a la seva "entrada" on m'advertí amb aquests mots, més o menys: "no us confieu. El Govern de la Generalitat ha capitulat i ja està detingut. Dencàs ha abandonat i s'ha fet escàpol per la claveguera de "Governació". El general Batet ha proclamat l'Estat de Guerra i ha fet emplaçar una peça d'artilleria davant del Palau de la Generalitat. La lluita, doncs, ha acabat".

Amb tot, despres d'agrair l'advertiment a la bona dona, en arribar a l'Ajuntament, vaig reunir els companys més responsables i els vaig comunicar el que se m'acabava de dir. El famós "Cisquet", covard com sempre, per naturalesa, ja volia fugir. El vaig retenir. "D'aqui no es mou ningú", vaig dir. Va obeir, tanmateix.

Despres,vaig proposar un "pla d'exploració"en els pobles veins. Puix que sense admetre d'aprop ni de lluny que la bona dona que ens adverti mentis conscientment, ningu no ens podia garantir que el que ens digué respongués a la realitat. El company Xumac,amb dos companys més sortiren amb el cotxe vers Juncosa. Potser pel costat de Lleida podriem saber quelcom de nou. A Juncosa no es sabia res de res. A Juncosa no havia passat res. A Juncosa no passava mai res. Jo no em vaig donar per satisfet. Vaig proposar de fer un viatge a Reus per saber o per veure el que passava en aqueixa vila. El Xumac marxà vers a Reus amb els mateixos dos companys i en arribar es trobà amb que a Reus, les "forces de l'ordre" ja tancaven el "Foment", la nostra Entitat d'adhessió. Algú el va advertir al company Xumac: en aquest moment, li digueren,acaba de sortir un gran camion carregat de "Gardia Civil" en direcció d'Ulldemolins.El Xumac i els altres dos companys,donàren en aquell moment una prova insuperable de fidelitat,puix que malgrat l'advertència que acabaven de rebre, ells s'encaminaren vers el poble puix que sabien que nosaltres estavem pendents del resultat del seu viatge.

En aquell cas,sembla que l'atzar es decantà a favor nostre. El camion amb la guardia civil s'equivocà de camí. En arribar a Borjes del Camp,en lloc de prendre la direcció vers Alforja,Cornudella-Ulldemolins,trajecte normal i que fa drecera,emprengué la carretera vers Marsà que l'obligà travessar Falset i tot el Priorat abans d'arribar a Cornudella i a Ulldemolins. El company Xumac,coneixedor del camí,feu el primer trajecte que li permeté arribar amb avantatge al nostre poble. Ens informà de la situació,i fou aleshores que prenguerem la decisió d'abandonar la resistència i de deixar el poble. Guiats per un sentiment d'humanitat,un company el nom del qual no recordo anà a deixar les claus del Loreto al pany de la porta,amb la convicció que, qui sap qui, se n'adonaria i aniria a obrir els presoners. Mentrestant,nosaltres ens disposavem a fugir. Vaig anar a casa,vaig fer un petó ben fort a Ramona sense tenir cap idea de quan ens podriem tornar a trobar. Vaig retornar a l'Ajuntament on m'esperaven els companys. Varem sortir del poble tots en Grup en direcció de les Garrigues. Quan ja ens trobavem a mitja costa pel camí de les Solanes,abans d'emprendre l'empinat de la Serra de La Llena,ens vàrem deturar i en un cop d'ull endarrera ,varem poguer veure en mig de la "cinta" que fa la carretera,que estava "poblada,tota negra,de Guardia Civil". i dels homes de l'anomenada "Acció Ciutadana" que venien en persecució nostra. Una vegada més vaig haver de cridar apel.lant al sentit de la prudència de tots; puix que entenia que era suïcida el continuar reunits en un grup de 25,28 o 30 homes. Vaig recomanar de "dislocar-nos"en petites fraccions com el millor mitjà de desorientar i de confondre els que poguessin venir a perseguir-nos.

El mateix cim de la Serra de la Llena ens vàrem fraccionar ben amicalment i cadascu,o bé cada fracció,endintzant-nos a Les Garrigues,prengué la direcció del lloc que considerà el millor per a ell. L'Angel,el meu cosí i jo,ens adreçarem vers Juncosa on arribàrem a la caiguda del dia. Anàrem a sopar a casa dels sogres i a passar la nit,a casa dels cunyats Maria i Josep.

A mi,pero,m'inquietava molt el què havia pogut passar al poble i a casa meva amb l'arribada de la Guardia Civil i secundada pels elements d'Acció Ciutadana. Vaig trobar un estratagema. Vaig proposar al meu cunyat,Josep,que l'endemà agafes la mula i dues quarteres de blat i se n'anés a Ulldemolins. Home innocent en politica,no oferiria cap sospita de complicitat. Ja suposava jo que es trobaria amb quelcom d'estrany. Com sigui,però,que ens trobavem a l'època de sembrar,els sacs de blat s'esqueien com anell al dit. Això em donava confiança de que per bé que el poble estigués "pres militarment",a ell,no li arribaria res de greu.

El meu cunyat acceptà i l'endemà,a cavall de la mula i amb els dos sacs de blat,emprengué el camí en direccio d'Ulldemolins. En efecte,la guardia civil el detingué. li preguntà "on anava" i en contestar que anava a casa meva,ja no el deixaren arribar. "Ud.,li digueren,es el cuñado del cabecilla. Vuélvase a su pueblo i no venga mas por aqui". El pobre Josep se n'entornà i al migdia ja tornava a arribar a Juncosa i jo ja havia pogut saber que Ulldemolins estava ocupat per 60 Guardies i per tota l'"Acció Ciutadana" del Poble. Ja havia pogut saber també, que la nit abans s'havien presentat a casa la "gent de l'ordre" i ho havien posat tot damunt davall. Per tot volien trobar armes. I això a casa meva que no n'hem tingut mai ni per a matar un conill. Ja en vaig tenir prou per arribar a la conclusió que la "cosa"anava per llarg i que calia adaptar-me a la nova situació.

X X X

La situació dels "fora la Llei".

La situació que ens obligà, a Angel i a mi, a començar a anar d'Herodes a Pilats, pels amagatalls d'aquelles Garrigues. Era aquesta la perspectiva que teniem al davant. Per començar, l'endemà del viatge del cunyat a Ulldemolins, aviat al mati, Angel i jo sortirem de casa dels cunyats en direcció del "Salt", on sabiem que hi trobariem uns amics, de Juncosa també: els "campaners". En efecte, els hi vàrem trobar. Ens feren dinar amb ells i a mitja tarda ens donaren les claus d'una pallissa que es troba al costat de la carretera que condueix a Lleida. Teòricament, era aqui que haviem de dormir. Ni l'Angel, ni jo, però, no ens sentiem estables. Per motius diferents, ben entès. Ell es trobava dominat per la por. Jo sentia una necessitat irressistible d'informació que en les condicions que ens trobavem no podria tenir mai. Arribàrem, doncs, a l'esmentada pallissa, ja fosc, i sense ni tan sols entrar-hi, vaig proposar a Angel d'anar-nos-en a dormir a Juncosa, al mateix poble, i a la mateixa casa dels "campaners". Una retirada falsa que gairebé sempre dóna bon resultat. La pallissa es troba a uns tres o quatre quilòmetres del poble. Això feu que arribessim la nit ja caiguda, vers les vuit. La bona gent sorpresa i no obstant ens reberen bé. Ens feren sopar i ens donaren habitació. Jo em vaig endormir desseguida. L'Angel vivía en "sobressalt" permanent. A cada soroll de cotxe -- i això arribava sovint, puix que la casa es troba al costat del carrer de més trànsit del poble -- ja el tenia assegut damunt del llit, terroritzat. Per a ell, ja ens venien a detenir. Dorm i estigue't tranquil ! li deia. No hi havia manera de subjectar-lo.

"Els campaners" anaren a casa dels sogres, uns vint metres carrer amunt, i després d'explicar-los que ens tenien a casa seva i que no hi podiem continuar, cosa justa, els sogres obtingueren d'un molt amic seu que els deixés les claus d'una cabana. L'amic era el "Miquel de l'Espardenyer" i les claus eren de la cabana de les "Figueretes". Certament, ja era important poguer dormir sota teulada. Però, i menjar? L'endemà molt aviat, sortirem de casa dels "campaners" i ens adreçàrem vers les esmentades "Figueretes". Distants d'uns quatre quilòmetres, sempre camps a través. En arribar aqui, en efecte, ja hi poguerem entrar, ja ens trobavem "protegits". Però, i l'estómac, no té dret a la "paraula" ?

Durant el dia no recordo si menjarem res més que unes figues, o bé uns raims. Realitzant, però, tant bé com vam poguer, la situació en que ens trobavem, no era gens "convincent" esperar l'arribada del vespre amb el ventre buit. A mitja tarda, doncs, decidirem emprendre el camí, en direcció de la nostra "Parada Gran". Teniem gairebé la certitut que aqui hi trobariem, almenys el sogre. En efecte, vàrem trobar-li, el sogre, i això ens permetè que ens compensessim del dèjuni que ja portavem. Cap al tard i deixant sempre de costat "camins i dreceres" ens orientàrem vers el "Pressegueret", dels sogres, també. El sogre ens prometé que l'endemà ens hi portaria menjar. El sogre estava disposat a fer-ho tot per ajudar-me. Passarem, doncs, la nit al "maset" del "Pressegueret" i l'endemà, al sortir al ras, l'Angel s'adonà que uns dos o tres quilòmetres lluny s'hi trobava un home amb una escopeta. Entrà al "maset" precipitadament i em digué: "ja podem marxar", ja ens estan buscant. Vaig sortir i en indicar-me on es trobava l'home en qüestió vaig veure desseguida que es tractava d'un cacador, indiferent a tota altra preocupació que el gos que rodava al seu voltant li fes aixecar la llebre o la perdiu. Vaig fer-li, certament, aqueixes reflexiions, a l'Angel, però no hi havia remei, la por el tenia guanyat.

Vers les 11 deixàrem el "maset" i sense saber on adreçar-nos i trobar millor lloc, emprenguerem la direcció vers el "Fragrau", vers les seves raconades on es deuen passar anys sense trepitjar-les peus humans. A uns metres abans de travessar la carretera que condueix a La Pobleta, de darrera d'un "coscoll" sortí una veu que ens preguntà, d'una veu ronca: "on aneu vosaltres" ? L'Angel donà un salt que atravessà la carretera, mentre que jo vaig restar "palplantat". Era un amic. Era l'Enric del "Xana". Per ell saberem que el Govern de la Generalitat estava detingut i que eren molts centenars els homes que ja es trobaven a la presó. Aqui, l'Angel em digué que se'n volia entornar a casa seva. En les condicions que es trobava, i per consegüent, ens trobavem, vaig pensar fins i tot que potser feia bé i aixi vaig dir-li-ho. Ens separàrem, doncs, ben amicalment.

Ens trobavem, en aqueix moment en el lloc que haviem de travessar la

carretera de La Pobleta. Ell, doncs, l'Angel, emprengué la direccio que condueix a Ulldemolins, i jo vaig entrar a la "raconada de Coll de Monics" que desemboca al Riu del Montsant, a Fregrau. Tot sol, doncs, vaig emprendre raconada avall fins a arribar a una cova de cinglera que feia de "dormidor" de la propietat que era de "L'Alejandro". Vaig disposar-me a reposar i a menjar quelcom. Tocant a aqueixa cova s'hi trobaven unes figueres carregades de figues, ja madures. I uns ceps carregats de raïms, madurs també. Pel moment, vaig pensar, no puc patir. Aquí m'estarè mentre em semblarà, o bé mentre podrò.

De sobte, vaig adonar-me que al capdamunt del racó arribava el propietari, "L'alejandro". Era dels nostres. Ell arribava per a treballar-hi i en aquests llocs sempre s'hi anava per diversos dies. Ell portarà quelcom per a menjar i no em deixarà patir, vaig pensar. Això em reforçà la moral. No tenia més que esperar, doncs, la seva arribada a la cova. Jo l'observava, de lluny, és clar, com descarregava el carro de tots els atuells, com els tornava a carregar a la mula, puix que el carro no podia baixar fins a la cova, i després, de giravolt en giravolt del costarut camí, arribà a uns metres d'on jo em trobava. Vaig esperar a descobrir-me que acabés de descarregar i d'ordenar les seves coses i quan em semblà oportú, em vaig presentar amb un "bon dia". Veure'm aquell bon home i penjar-se'm al coll tot fou un. Com sigui que entre les "coses" que portava hi havia una caixa amb gallines, en n'agafà desseguida una pel coll, la plomà i als deu minuts ja bullia al foc. "Farem escudella", em digué i ja veuràs com ens sortirem bé de tots aquests "bandarres". Jo volia anar-m'en aquella tarda mateix i ell no ho volgué. Vaig passar la nit i ell s'encarregà de fer arribar als sogres la noticia del dia que jo em trobaria a una altra Garriga. A la Garriga dels "Ningades", prop de "La Venta". L'endemà, el sogre m'hi portà menjar i vaig dir-li que jo havia decidit traslladar-me a "Arbeca" on vivien els meus germans, Pere i Assumpció. Així vaig fer-ho i vaig arribar a Arbeca l'endemà a la caiguda del dia.

No cal dir, tant l'Assumpció, com el Pere m'acolliren amb tota l'afecció i la solidaritat de germans. Vaig sopar amb ells i després de les converses protocolàries i inevitables sobre els fets que havien determinat la meva arribada fins aquí, ens posàrem a dormir, cosa que vaig aprofitar fins l'endemà al migdia. L'endemà, convinguerem en que no era gens prudent romandre massa dies a casa. I el Pere em proposà d'anar a "instal.lar-me" al tros que ells tenien uns tres o quatre quilometres lluny del poble. Un troç de terra que l'anomenen el "Puig Gros". Certament, jo vaig accedir i allà que ens vàrem trasl.ladar. Com a tranquil ja ho era aquell lloc. Gairebé diria que s'assemblava a un desert. El Pere m'hi deixà sol, amb provisions per a menjar, ben entès. Jo, però, no m'hi trobava bé. Sentia veritable neguit per a saber el què passava pel món.

I al mateix temps, em cal dir que feia ja uns tres mesos que Ramona m'havia anunciat el nostre tercer fill. Amb tot el trasbals que haviem viscut, aquesta qüestió tant important m'havia marxat del cap. I per bé que fins a l'hora de separar-me'n, ella continuava sentint-se bé, no podia deixar de preocupar-me'n. Per conseqüent, fos pel problema familiar, fos pel problema politic, o bé per tot plegat, vaig concloure amb la necessitat d'aproparme a casa, d'apropar-me a Ulldemolins. I una altra conclusió: a partir d'aqueix moment, planificar la meva anada a Barcelona. Un pla l'execució del qual vaig començar immediatament. Escriuria a oncle Celestí proposant-li la meva anada a Barcelona i si podia comptar amb el seu suport. Mentre esperaria la resposta, que li diria d'enviar-la a Juncosa, miraria de fer un estat d'opinió en la familia. Doble motiu, doncs, d'apropar-me a Ulldemolins i a Juncosa. Tanmateix, ara ja havien passat uns quinze dies, la ofensiva repressiva ja s'havia calmat; els companys —llevat del "Cisquet" i de l'Aleix ja eren a la presó, una vintena — i el "clima" creat entorn meu, era que "qui sap on em trobava". "Puix que — deien — l'Angel amb el qual marxaren junts ja està tancat; amb "l'Avaristo" les coses no es passaran tant fàcilment".

Amb tots aquests elements de judici concordants, vaig escriure un mot adreçat als meus germans, vaig deixar-lo en lloc visible dins de la "cabana" per tal que els fos fàcil trobar-lo i així assabentar-se de la meva decisió de marxar.

X X X

No puc pas dir en quin dia ens trobavem del mes d'octubre. No les retenia pas les dates, ni me'n recordo. Tot compte fet, però, calculo que ens deviem trobar vers el vint d'aqueix mes.

Ben convençut, doncs, i ben resolt, vaig emprendre el viatge vers Ulldemolins. Camps a través, vaig apropar-me de Vinaixa, d'aquí vaig adreçar-me vers Vimbodí, aquí vaig prendre el camí que porta a Vallclara i pujant, per l'extrem Est de la Serra "La Llena", per un "torrent", més que no pas per un camí, vaig arribar a Vilanova de Prades.

Certament, em sentia cansat i amb la confiança de poguer reposar una estona, vaig adreçar-me a casa d'un matrimoni amic. En veure'm, aqueix matrimoni, es terroritzà. El marit exercia de Mestre d'Escola en aqueixa vila. Era fill d'Ulldemolins i el seu pare havia exercit de Secretari del poble durant molts anys. A ell, al Mestre de Vilanova, l'anomenavem el "Joanet Secretari". Sempre, en política, havia estat del nostre costat; ~~sempre~~, en les eleccions, havia votat pels candidats republicans. Es clar, ell no es trobava a Ulldemolins quan es produí el Sis d'Octubre i per consegüent, jo ignorava com ell havia vist l'esdeveniment. Ni tan sols vaig reflexionar-hi. Vaig, però, adonar-me del terror que els produí la meva arribada a casa seva. Ni el marit ni la seva muller no atinaven a dir-me res. Finalment, varen poguer articular unes paraules per a dir-me que "potser no era prudent que jo estigués massa temps amb ells." El poble és petit i una indiscreció aviat es pot produir," etc. M'oferiren un bocí de pa, de potser mig quilo... etc. Vaig refusar el pa, vaig allargar-los la mà a l'un i a l'altre i vaig sortir en direcció ja d'Ulldemolins. Els carrers estaven deserts i el camí veïnal també.

Ens trobavem ja en plena nit. Tranquil.la, serena, amb una Lluna que potser d'enveja havia fet amagar el Sol. Només els grills i les granotes amb llurs "Cric-Cric" i "Crac-Crac" respectius s'havien posat d'acord per acompanyar-me en aqueix viatge que ningú no podia preveure com podria acabar.

Vers, poc més o menys, a mig camí, a proximitat del "Mas del Moliner", de sobte vaig sentir un soroll de "ferros" arrossegant-se per terra. He de confessar que vaig sentir un "calfret" en el meu cos. Em vaig aturar i el soroll de "ferro" s'acabà també. No sé pas perquè, però em vingué la idea que aquell soroll podia ésser ~~[illegible]~~ dels "esperons" de la Guardia Civil i ja gairebé em disposava a rebre una descàrrega dels maüsers" que em deixaria estès. No veia, però, ningú al meu voltant. Passats uns segons així, vaig iniciar de donar noves passes, que iniciaren de nou el conegut soroll de "ferros". ~~[illegible]~~ A la fi, la impressió d'esglai se'm dissipà i vaig voler anar en direcció del lloc d'on venia el soroll. Quina no fou la meva sorpresa ! El culpable era una pobre guineu enganxada a una ratera que es trobava enganxada a un romer i allà devia trobar-la el pagès, o bé el "trampista", que es dedica a un tal sistema de caça. La pobra guineu em mirà amb els ulls encesos i ensenyant-me les dents. Potser arribà a pensar que jo era el culpable de la tragèdia que estava vivint, l'animal; Vaig estar un moment temptat d'alliberar-lo. No ho vaig fer, perquè al mateix moment vaig pensar que el meu gest "humanitari" podia complicar-me encara més la meva situació, ja prou complicada. Vaig deixar, doncs, la guineu barallant-se amb els "ferros" que li mossegaven la pota i vaig continuar el meu camí, vers Ulldemolins, els llumets dels quals ja els tenia a la vista.

Ja amb la tranquil.litat recobrada, vaig atravessar el "Mas del Pons", el "Mas del Solanes"; vaig emprendre el camí fins al "Molí del Pont", fins al "Cementiri"; vaig atravessar la carretera, pujar per "l'Empedregat" fins a les primeres Eres. Aquí vaig prendre a través els bancals de darrera les cases, atravessar el camí dels "Quadrells", el camí del "Collet de l'Arsons"; Vaig atravessar la "Sort del Roig" fins a arribar al camí de Santa Magdalena, al costat de les primeres Eres. Es aquí ~~per~~ on vaig decidir la meva entrada a la Vila. Des d'aquí ja veia la cantonada de casa meva i no cal dir, els batecs del meu cor accel.leraren estranyament llur ritme. Vaig dominar-me i vaig ésser prudent.

La claror de la Lluna dividia el carer en dues parts iguals. La part on em trobava era la contrària de l'ombra. D'un salt vaig canviar de costat.

Vaig prendre la part de l'ombra en la qual em sentia més protegit. Vaig arribar a la porta de"Cal Arsons",la primera del Carrer. Estava tancada i el carrer estava desert.

Els meus ulls,però,no podia desenganxar-los de les parets de casa meva,que la tenia aqui,gairebé a l'abast de la mà, i que a l'interior s'hi trobava la meva Ramona,potser dormint,potser somniant amb algun "accident" que em pogués arribar; s'hi trobaven també els meus fills,dormint el son de llur innocència; s'hi trobava també la meva mare dormint confiada en que la meva separació no duraria molt. I vetaqui que,precisament pensant en tots ells,jo em privava d'arribar a casa meva.

Amb totes aquestes cavilacions, què fer ? On anar ? Com poguer arribar fins a Ramona,al menys ? Puix que necessitava parlar-l'hi. Necessitava exposar-l'hi el projecte del meu trasl.lat a Barcelona. Com obtenir-ho ?

De sobte i amb veritable il.lusió,vaig adonar-me que per unes escletxes de la porta d'una casa d'enfront — de"Cal Casetes",una familia amiga — sortien uns raigs de llum. Ja estic salvat ! vaig pensar. M'hi adreço i em trobo amb que la porta estava quatre dits oberta. L'empenyo dolçament i la porta cedí. Entro i vaig veure llum a una de les habitacions. M'hi apropo i hom no podria explicar la sorpresa i l'alegria amb la qual em rebé aquella familia. Estaven tots desperts,perquè tenien un nen malalt. Desseguida i com mesura de precaució, apagaren la llum que a m'hsvia guiat per a entrar. Vàrem parlar i parlar llargament. Vàrem cercar un pretext que ens permetés d'advertir Ramona de la meva presència aqui. Un pretext que fins i tot se'n pogués fer us en alta veu,al mig del carrer. El trobàrem aqueix pretext i fou la dona de casa,"La Cinteta",la que s'encarregà de portar el "missatge". Trucaria a la porta de casa meva. Quan Ramona respondria ,li demanaria de prestar-li la mesura dels "tres quartans". Com sigui que per això,Ramona hauria de baixar a la porta,la Cinteta ho aprofitaria per a dir-li que jo em trobava a casa seva. No pas a la casa a la qual jo havia arribat,sino a una altra casa que tenien davant per davant. Tot anà com una seda. I vers les vuit del mati,Ramona ja vingué a trobarme. Despres de vençut el moment inevitable de l'emoció,vaig explicar a Ramona el meu pla de trasl.ladar-me a Barcelona. No teniem altra solució; puix que l'hivern s'apropava i la vida al bosc esdevenia insostenible. Per altra part,tots els companys es trobaven a la presó,el meu cosi comprès. I jo estava disposat à tot abans de deixar-me agafar. Amb l'acord,doncs,de Ramona,vaig escriure a oncle Celesti amunciant-li el meu projecte i demanant-li el seu parer.

L'oncle no es feu esperar. Contestà desseguida dient que em presentés a Barcelona ,doncs ell ja tenia resolt el problema de la meva instal.lació. Tal com vaig recomanar-li,la carta l'adreçà a Juncosa i als tres dies jo ja la tenia. Aqui també em vaig assabentar que el"Cisquet"i l'Aleix ja estaven a Barcelona. Tampoc no s'havien volgut posar a l'abast de la Guardia Civil.

Vaig passar tot el dia aqui i a la caiguda del dia vaig adreçar-me vers la Garriga del Cisco Xavo,propietari i company que també estava a la Presó per haver defensat la crida del President Companys.

Ramona vingué l'endemà amb el meu germà. Vingué també el seu pare des de Juncosa. Aqui progamàrem la manera en que jo em trasl.ladaria a Lleida on prendria el tren de Barcelona.

Ramona i el seu pare,amb l'Albert,anirien a Juncosa i el meu germà se n'entornaria a Ulldemolins. A Juncosa,Ramona parlaria amb el "Mau",un company el qual tenia un camió i que feia el trasport regularment de Juncosa a Lleida i viceversa,per tal que em passés a recollir a l'indret conegut per "La Clota del Xavo", dessota d'un petit pont que es troba ~~[illegible]~~ al costat de la pallissa,dos dies després,vers les nou del mati. Vaig acudir-hi i em vaig trobar que dessota del pont hi havia dos pams d'aigua en raó de les plujes recents. Mitja hora ~~després~~ d'esperar amb els peus i les cames a l'aigua freda,doncs no tenia altre remei. El "Mau" arribà com previst; jo vaig pujar al camion al costat de Ramona. Gràcies a la calor del motor,les meves cames entumides es despertaren i a les 11 ja ens trobavem a Lleida. Vers migdia premiem el tren vers Barcelona on arribàrem vers les quatre de la tarda. L'oncle i la seva familia no em coneixien. Era l'obra de les ventades i de la pluja. Anava a començar una nova etapa de la meva vida.

X X X

Ni que sigui a titol de parèntesi, no vull, ni dec deixar d'explicar una anècdota que pot tenir un cert interés:

Quan Ramona i el seu pare, amb el nen, l'Albert, marxaren de la Garriga cap a Juncosa, jo, és clar, em vaig quedar sol. Durant aquest temps vaig optar per passar tot el dia per dessota de les figueres i dels oliverars de "La Vall". No vaig voler que entorn del "Mas" es pogués veure cap signe de moviment.

Comptant amb la possibilitat d'ésser "descobert" sense adonar-me'n, comptava també amb que els meus eventuals perseguidors vindrien a empaitar-me durant la nit. Amb aquesta convicció, a la caiguda del dia m'instal.lava a tanseval el cim de tanseval el serrat dels que dominen "La Vall", comptant sempre que si venien, jo podria sentir-los de lluny. Doncs per a mi era evident que fins a una certa distància, ells no adoptarien cap precaució en mires d'evitar tota parsula, o bé tot crit, o bé tota riallada els quals, inevitablement, serien precursors anunciss de llur propera arribada entorn meu. Quan calculava que s'havien fet les deu, o bé les onze, entrava al "Mas" i em posava a dormir. Salvant, és clar, tota possible sorpresa, l'hora "normal" de fer el mal ja havia passat. Aixi vaig estar tres dies. Els justos per a permetre que Ramona i el sogre preparessin amb el "Mau" el nostre viatge a Lleida i a Barcelona.

No obstant, abans de deixar "La Garriga", vaig voler deixar una "prova" sobre si podia exercir-se una vigilància entorn meu. Pensat i fet! Abans d'abandonar-lo vaig deixar obertes totes les finestres del "Mas". L'edifici està situat a la vora de "La Vall"; una "Vall" tota voltada de serrats que la dominen. Per cadascuna d'aqueixes altituts hi passa un camí veïnal de carro per a anar i venir del poble a Les Garrigues i viceversa. Es inevitable, vaig pensar; des d'allà dalt, algu s'adonarà de les finestres obertes i serà suficient per a provocar una mobilitzacio de les forces armades per a dur a cap una "expedició" punitiva" contra meu. No va fallar. Aqueix "algu" es produí i en arribar al poble es precipità a "denunciar" que les finestres del nostre "Mas" estaven obertes i la probabilitat de que jo m'hi trobés.

Devien ésser les vuit del vespre i a les nou "les forces expedicionàries" es posaven en camí. Estaven compostes de dos grans camions. L'un, amb vinticinc o trenta guardies civils i l'altre amb altres tants homes de l'"Acció Ciutadana" del poble. Tots armats, ben entès. Els uns amb els maüsers o "mosquetons" i els altres amb escopetes o "rifles". I... cap a "La Garriga" s'ha dit ! L'objectiu no fou pas divulgat fins l'endemà.

En arribar a proximitat, més o menys, d'un quilòmetre del "Mas", els "viatgers" baixaren dels vehicles i executaren un moviment de tipus militar d'encerclament del "Mas". Això assolit, en dos "cercles" les forces, l'un format per la guardia civil i l'altre per l'"Acció Ciutadana", anaren estrenyent-se a mesura que s'apropaven de l'objectiu. Quan estigueren a 25 o 30 metres, començaren a cridar-me pel meu nom. Certament, el silenci absolut fou el que reberen per tota resposta. Els seus càlculs consistien en que els crits em farien sortir a la finestra. I en aquesta eventualitat... qui sap el que s'hauria produit ?

Com indici de les intencions que els guiaven, heus-el aqui: en presència del silenci, prengueren l'escala de collir olives que sempre teniem en el cobert del costat. L'aproparen de la finestra i els dos homes "més valents", protegits pels altres expedicionaris, amb les armes a les mans i a punt de disparar, pujaren i entraren. Es clar, el silenci continuà. La "llebre" (1) havia marxat. Desolats i vexats pel fracàs, els que havien entrat obriren la porta per l'interior a cops de pic i de martell. Entraren tots i produïren la destrucció total dels atuells de cuina, de mantes d'abric, d'útils de treball, de petites reserves d'aliments i de condiments, etc. Es pot dir que "no deixaren Ram per Vert".

Mentrestant, en aquelles hores, "L'"Avaristo" ja es trobava a Barcelona.

(1) "Llebre" fou el terme que emprà el que donà l'avís de les finestres obertes. "Ja sé on geu la llebre", digué. Acte seguit s'organitzà l'expedició.

X X X

Arribats, doncs, a Barcelona, l'oncle Celestí ens acompanyà a casa d'un cosí germà meu, en Miquel, fill de tia Elisa, germana de la meva mare. Un "noi" l'existència del qual estava ignorada pel 95 % de la gent d'Ulldemolins. Vivien amb la seva muller, Julia, una nòia aragonesa, molt bona nòia, al barri de Vallcarca, al carrer d'Argentera, Nº 10, molt pròxim del "Parc Güell", on vaig anar a passar-hi moltes estones per a "matar" l'avorriment del "no fer res". Ramona se n'entornà a Ulldemolins l'endemà mateix. No pas, però, abans de convenir que quan arribaria el moment de la neixença del nou fill, o filla, que esperavem, ella vindria a Barcelona. Mentrestant, jo ja miraria de trobar solució a aqueix problema tant i tant important.

Miquel i Julia es desfeien en atencions. Massa, vaig haver de dir-los un dia. Doncs llur situació era extremadament modesta i em dolia haver-los de ser una càrrega.

Un dia al vespre vaig proposar al meu cosí que em prengués amb ell per a ajudar-lo a fer matalassos — era el seu ofici i el principal mitjà de sostenïment de la seva família —. D'antuvi, em digué que NO. No ho volia. Potser li feia "respecte". Potser li semblava que no "era un treball per a mi". Jo vaig insistir i finalment, accedí. Ja em teniu, doncs, amb el parell de bastons torçats clàssics per a "cardar la llana" a l'espatlla i la bossa del fil i l'agulla penjada als bastons. Es clar, en el primer moment jo no sabia per on començar. Poc a poc, però, anava progressant en "l'ofici" i vaig arribar a fer-ho força bé. El meu cosí estigué a punt d'estendre'm al "Certificat d'Aptitut".

A l'època, a Barcelona funcionava ja la Federació Comarcal de Catalunya amb domicili al Passeig de Gràcia. Una Institució que malgrat el sistema semi-dictatorial instaurat a Catalunya despres del 6 d'octubre, continuà les seves activitats, val a dir, molt progressistes. El meu oncle n'era el President.

Aquesta Federació, d'acord amb els Casals Comarcals que la formaven, organitzà un Festival a l'Estadi de Montjuich. Cadascun dels Casals instal.laria un Stand on serviria begudes i menjars típics de la respectiva Comarca. I simultàniament, cada Casal exhibiria un espectacle folklòric propi de la pròpia Comarca. Per indicació del meu oncle, a mi em contractà el Casal del Baix Camp per a servir al taulell begudes i menjars. Tingué força èxit i a mi em retribuïren amb unes pessetes que em feren força il.lusió.

Aquí mateix em contractaren per a fer de mosso del "billar" a la Sala de joc de la Federació. No cal dir que vaig acceptar la qual cosa em donà ocasió de "matar" el "temps" de les tardes dels dijous i dels dissabtes, els únics dies que funcionava aqueix Sport a la Federació. Jo, doncs, recollia les "boles", plantava les "bitlletes", marcava al comptador els "punts" de cada jugador. Aquests em retribuïen amb els "cèntims" que els semblava, ben "rancis", per cert. L'oncle també obtingué que la Federació em concedís el cobrament d'una part dels rebuts de les "quotes" dels socis, treball per al qual m'assignaven el 15 % del valor de cada rebut. Això està aviat dit. Cal, però, imaginar que els socis estaven escampats per tot Barcelona i la seva rodalia. Que n'hi havia que vivien a "planta baixa", però també que vivien al cinquè o el sisè pis. Doncs, exigia quilòmetres i quilometres de carrers, i metres i metres de pujar pisos i tornar-los a baixar. Aqueix treball tenia ja un "concessionari", un tal Rossich, el qual accedí a repartir-se'l amb mi deixant-me els barris més "flacs". Fos el que fos, entre una cosa i altra, em permetia, en certa mesura, vèncer el meu complexe moral que consistia a voler "compensar la meva dispesa" als meus cosins els quals, sigui dit en favor seu, mai no em donaren cap mostra de cansanci pel servei que em feien. Val a dir que, molt sovint, anava a menjar, sobretot al migdia, a casa d'oncle Celestí, o bé de tia Maria Saramica, o bé de tia Trini, o bé d'un o altre amic, fill d'Ulldemolins, en tots els quals sempre trobava la prova de veritables sentiments de viva afecció. A tot això, cal que afegeixi que tia Maria Saramica em donava cada setmana uns "bonos", el valor dels quals no recordo, que jo donava a la Júlia i que li permetien de comprar sigrons i arròs, pastes, o altres aliments.

X X X

X X X

Actualment, tot donava la impressió segons la qual "les detencions" ja s'havien acabat. Per bé que els empresonaments foren massius, tothom estava d'acord en que "la persecució" no havia anat a fons fins el darrer extrem.

Ara, ja s'havia posat en marxa el mecanisme judicial-militar. Començant pel procés contra el Govern de la Generalitat que instruïa el Tribunal de Garanties Constitucionals de la República, s'anava posant dins l'engranatge del Còdic de Justicia Militar a tots els detinguts. Igualment a tots els que ens trobavem en rebel·lia. Pel que es refereix als "complicats" d'Ulldemolins, per exemple, es trobaven a la Presó, el Josep Petit, el Cisco Xavo, el Ramon Xumac, el fill del Pau Belart, el Paxon, el Jaume Belart, l'Angel, l'Anselmo, (no recordo cap més nom). En rebel;lia ens trobavem "el Cisquet", l'Aleix i jo.

Cap a finals del mes de desembre se'm digué que dels encartats d'Ulldemolins se n'havia fet dos grups als efectes de la "defensa". Per consegüent, de la defensa dels pertanyents a un grup se n'havia encarregat un advocat de Tarragona el nom del qual no recordo; En aquest grup hi pertanyien, amb altres, el "Cisquet" i l'Aleix. En l'altre, és clar, hi estava comprès jo i n'havia pres la defensa l'advocat de Reus en Josep Andreu i Abelló. Tots, però, els d'un i els de l'altre grup, estavem inclosos en la mateixa "Causa", Nº ...que no recordo i que tenia a les seves mans el Jutge Especial , Coronel D. Angel Fernandez Valdés. Tots estavem acusats del "supuesto delito de rebelión militar". Vers a mitjan gener, vaig rebre una carta de l'Andreu i Abelló invitant-me a "conversar" i a anar, per això, a l'Estatge de la Federació Comarcal de Catalunya. Ens trobàrem aquí i la invitació tenia tres objectius:

El Primer, per tal que jo signés el nomenament d'ell, com a defensor meu.

El Segon, per a dir-me les Conclusions Provisionals del Fiscal Auditor, que em declarava en rebel.lia i demanava per a mi una condemna de Vint anys de Reclusió.

I el Tercer era per a proposar-me d'adreçar una carta signada per mi al Jutge, reivindicant per a mi tota la responsabilitat del que havia passat a Ulldemolins el Sis d'Octubre del 1934.

Vaig signar, doncs, el seu nomenament; em vaig donar per assabentat de les Conclusions del Fiscal; i vaig demanar-li a l'Andreu de redactar ell mateix la carta que em demanava per adreçar-la al Jutge i que jo la signaria sense cap inconvenient. Redactà, doncs, ell, l'esmentada carta; jo vaig signar-la i ell mateix se la emportà i en sa qualitat de defensor meu s'encarregà de fer-la a mans del Propi Jutge.

Haviem entrat, per consegüent, en una nova etapa del procés que encara era difícil de "preveure" com podria "acabar.

X X X

Els dies anaven passant i al mateix temps, Ramona anava avançant en la gestació del nostre nou fill, o bé nova filla, que esperavem.

El company Rodriguez Salas ja havia estat alliberat i vivia a Barcelona. No cal dir que el visitava sovint i que a la seva "taula" sempre hi trobava un plat per a mi. Un dia vaig parlar-li de la imminència del neixement que esperavem i del meu desig de fer venir Ramona a Barcelona en el moment oportu. Ell, Rodriguez, expeditiu com sempre, em digué que prenía al seu càrrec la solució del Problema que teniem al davant. Ell parlà amb els Serveis pertinents de l'Ajuntament del Districte Vè., en el qual estava empleat, i per recomanacio d'aquests Serveis, presentà la qüestio a la Maternitat de l'Hospital Clinic. Després em digué que tot estava previst. Només calia que Ramona arribés per tal d'ingressar-hi desseguida. Dos o bé tres dies després Ramona arribà, i amb ella ens instal.làrem a casa de tia Trini, al Carrer de l'Hospital, Nº 87, al Districte Vè., precisament.

Per aquells dies, tia Trini i el seu marit m'havien demanat un servei: si em plauria ocupar-me d'un "quiosco" de diaris que posseïen davant de la porta del Parc i de l'Estació de França. A la mateixa cantonada del Passeig de Colon.

Ells, els oncles, havien de sortir per un viatge de 10 o de dotze dies. Es clar, vaig acceptar. I vetaqui que ja em teniu al quiosc, venedor de diaris. Envoltat, els matins, de pescadors els quals venien a aqueix lloc a fer-se l'esmorzar i menjar-se'l asseguts per terra. Un dia, fins i tot em regalaren tres "musclos" gegants. Cadascun feia un volum més gros del que fan ambdúes mans posades l'una juntada per la "palma" amb l'altra. Aquella era una bona estona de "bon humor". Quan ja es feia gran dia i els pescadors ja s'havien retirat, la clientel.la esdevenia tota una altra. Atès que dins del Parc, molt pròxim, hi estava instal.lada una caserna de "Guardies d'Assalt", eren aquests els que venien al costat del quiosc a "passar l'estona". Aixi podia resultar que jo, el "perseguit", esdevenia el "protegit" per la "força pública". I encara n'hi havia una altra de clientel.la, desapercebuda per molta "gent". Els capellans. Aquests tenien, cadascun, un "dia fixe" de la setmana. Es presentaven molt <u>discrets</u>. Abaixaven el cap per a posar-se dessota i al darrera del "devantal" format per les <u>penjarel.les</u> de revistes que sempre es posen tots els quioscs. A mitja veu preguntaven al venedor que es trobava a l'interior: "Hi ha cap novetat" ? La "novetat", per a ells era la <u>nova producció pornogràfica</u> que hauria arribat aquella setmana. Ben entès, si hi havia "novetat", li feia a mans, la pagava "religiosament" al preu fixat i en paus "amb Deu, amb l'Esperit Sant i potser fins i tot amb el Diable", quí sap!

Un dia d'aquests, el 24 de febrer, vers les cinc del mati, Ramona sentí els primers símptomes del part. Vaig cridar un taxi i mitja hora després ja estava instal.lada a la Maternitat de l'Hospital Clinic de Barcelona. Vaig deixar-la-hi i vaig anar-me'n al quiosc, a vendre diaris. Vers les 11 i per telèfon, em fou comunicada la neixença d'una nena: de Laura. Vaig trasl.ladar-me immediatament a l'Hospital i encara em sembla que la veig al breçol. Dormia, tota somrosadeta i amb una cabellera tant abundant que hauria dit que ja es podia pentinar.

Passat el part, Ramona es trobà sempre bé. Vuit dies després sortí de l'Hospital i ens instal.larem per vuit dies més a casa de tía Trini. Després, decidírem el seu retorn a Ulldemolins. Prèviament, però, anunciarem a la meva mare el dia de l'arribada de Ramona amb la nena.

Sense mesurar-ne les derivacions que podia tenir, la bona dona, amb aire de "festa major" anuncià pel veïnat que "demà arriba la nostra gent, Ramona amb la nena". La noticia s'estengué per tot el poble i fou recollida, és clar, per l'"Acció Ciutadana". La seva conclusió fou fàcil: "<u>amb la seva dona i la nena és segur que vindrà "ell" (jo) també</u>". "Cal que el detinguem"! I... desseguida l'"Acció Ciutadana" es feu el seu pla i posà mans a l'obra ! "O bé ara, o mai"!

El dia fixat prenguerem el tren en direcció de Reus, Ramona amb la nena, ~~Ramona~~ i jo. Ferem un viatge feliç com si haguessim tornat a ésser els nuvis de vuit anys endarrera. En arribar a Reus i en sortir a la porta del vagó, davant per davant i baix a l'"andana", s'hi trobava plantat un dels "gossos" pitjors que la reacció d'Ulldemolins tenia al seu servei: el "Batallon", era el renom d'aqueix individu. Sense que en fessim cas, sortirem de l'Estació davant de la qual ens esperava el company Ramon Xumac amb el seu cotxe. Pujàrem, i desseguida, el "Batallon", anà, com havien convingut, al telèfon des d'on comunicà a Ulldemolins la nostra "propera arribada", amb els mots: "Ja pujen" !

Ja em teniu tota l'"Acció Ciutadana" en peu de guerra. Feu desallotjar el cafè del Marino i prengué "militarment" totes les entrades de la Vila. Només cometeren un petit "error": que nosaltres, en lloc d'emprendre la carretera que condueix a Ulldemolins, férem "reculada falsa". Ens en anàrem vers una "masía" del veïnat de Reus que estava habitada per una familia d'Ulldemolins, molt amiga i <u>correligionària</u>.

Amb en Xumac dinàrem aquí i mentrestant convinguerem que vers les cinc de la tarda sortirien amb Ramona i la nena i la mare del "Josep Domènec" cap a Ulldemolins. Mentrestant, el "missatger", el "Batallon", havia pres el cotxe de "línia" de retorn al poble. Ell ja comptava que "gràcies a ell", quan arribaria ~~al poble~~, l'"Acció Ciutadana" ja hauria fet la "festa". Doncs, ni ell, ni ningu no es pogueren "explicar" la nostra "defeccio".

S'endinsaren a fer mil i una suposicions, l'una més absurda que l'altra. Concloguereu en que ens huriem deturat pel camí, que em "deixarien a mi", i que jo entraria a la vila, i a casa, entrada la nit. Aleshores, la consigna fou "implacable". Calia prendre totes les mesures. Vigilar camins i carreteres que conduïxen al poble i el primer que "topés" amb mi, ho havia de fer "tot" per tal d'evitar de fer-me presoner.

Tanmateix, nosaltres estavem molt tranquils. El "Xumac" arribà al poble sota els ulls esbalaïts dels que l'esperaven. Ramona amb la nena baixà del cotxe a la cantonada del Joan Fusté; o bé, si es vol, del Secretari; al davant de la porta de ~~la~~ casa de la mare del Josep Domènec, viatgera També, que baixà al mateix indret. Distant uns seixanta metres de casa nostra. Ramona amb la nena entrà a casa sense cap inconvenient on la meva mare ja l'esperava. El "Xumac", en canvi, trobà a casa seva qui l'esperava també: diversos elements d'"Acció Ciutadana" li confiscaren el cotxe; li desmuntaren els seients i li obriren la maleta a la recerca de l'"Avarist o". No fos cas que el portés ocult en algun racó, o bé dins d'un pneumàtic de les rodes. Total, més soroll i més moviment que no pas mal.

Aquell dia vaig passar la nit a la Masía dels meus amics, els "Xavets", a ~~Re~~ Reus.

L'endemà, vers les 10 del mati, vaig anar a trobar-me amb l'Andreu i Abelló al seu despatx. Aquest m'informà de com es trobava el curs del meu procés. M'explicà que el Fiscal havia ratificat les seves conclusions i per consegüent, que mantenia la seva qualificació de processat en rebel.lia i la seva petició de condemna a 20 anys de reclusió militar.

Vaig entornar-me'n, doncs, a Barcelona, a deixar transcorre el temps, a cobrar rebuts de la Federació Comarcal de Catalunya i a fer de mosso de "taula de billar". Amb el "Cisquet" i l'Aleix, ens veiem molt poc. Val a dir que llevat dels empresonaments del "primer moment", no hi va haver gran persecució ulterior. Amb el temps, tothom va saber que el "Cisquet", l'Aleix i l'"Avaristo" es trobaven a Bercelona. Ni ells, ni jo, no obstant, mai no vam em observar que ningú ens vingués al darrera.

X X X

El 15 d'agost és la Festa Major d'Arbeca, vila, com ja he dit, on vivia la meva germana amb els seus marit i fill. Llevat d'ells, vaig pensar, a Arbeca no em coneix ningú. Per altra part, ja feia mig any que no havia vist Ramona, ni els fills. Vaig suggerir, doncs, a Ramona d'anar a trobar-nos a Arbeca i passar-hi uns vuit dies. Ramona acceptà. Ella, des de Juncosa per un costat i jo per l'altre des de Barcelona, allà ens trobàrem i ens estàrem com si res no hagués passat. Despres, vaig retornar a Barcelona i Ramona amb el nen i la nena petita, o bé amb les dues, no ho recordo ben bé, cap a Juncosa.

En el curs d'aquests dies de festa, amb el Pere, el meu cunyat, vàrem envissatjar l'eventualitat de trasl.ladar-me a Les Garrigues -- a Cervià, a Albagés, per exemple --, on els dos podriem mirar de trobar treball de recollir olives a preu-fet. Ens posàrem d'acord i ell s'ocupà de "trobar la feina". A finals de novembre, em digué que ja podiem començar. Vaig "liquidar el meu "treball" de Barcelona i em vaig trasl.adar a Arbeca. Dos dies despres, a Albagés on el meu cunyat havia trobat el "preufet" de recollir les olives d'una propietat de dues dones vídues anomenades "Les Caseretes". Calculàrem que tindriem feina els dos, per dos mesos ben bons.

X X X

Mentrestant, Catalunya s'havia reescalfat políticament. S'havia celebrat el Consell de Guerra contra els d'Ulldemolins. Havia imposat condemnes de quatre i de sis anys. No recordo pas a quí corresponien les unes o les altres condemnes. De la meva, sí que me'n recordo: "Veinte años i un dia, ~~pa~~ de reclusión por el delito de rebelión militar". Els Consells de Guerra anaven caient i les condemnes també.

Al mateix temps, el Govern de la Generalitat fou condemnat a 30 anys i "dislocat" entre diversos Establiments penitenciaris d'Espanya. Companys, Comorera i Lluí i Vallescà foren portats al Penal de Santa Maria de Cadi . Per 30 anys !

X X X

El 25 de novembre ens trasl.ladàrem amb el meu cunyat al "tros" que haviem pres a "preufet" per a recollir les olives, d'Albagés. Molt discret. I com sigui que aqui hi passavem els dies i les nits, es pot dir que "no veiem ningu". A més, per tal d'evitar que vingués ningu "estranger" a buscar les olives ja collides, cosa normal, el Pere s'oferí a les dones propietàries per a portar-les ell mateix, amb el seu carro i la mula, al moli o bé al comerciant. Les bones dones acceptaren i això ens permeté d'obtenir un suplement de salari, a més a més.

A Albagés s'hi trobava un grup de companys molt bons. D'entre els quals recordo el "Rosend del Bo", com se li deia de renom. El seu nom propi era el de Rosend Iglesias. Haviem fet junts el servei militar, circumstància que ens permeté lligar una molt sòlida i molt sincera amistat. Acabada la guerra del 1936-1939, aquest amic fou afusellat pels feixistes i un dels càrrecs que li feren, fou la seva amistat amb mi. Aquests companys esdevingueren els meus guardians. Ells observaven tots els moviments de la Reacció d'Albagés que poguessin posar-me en perill. Ells també, m'anaven informant de l'evolució politica a Espanya i a Catalunya.

A Espanya s'estava gestant la formació del "Front Popular". A Catalunya prendria el nom del "Front d'Esquerres".

Largo Caballero apareixia com el lider revolucionari espanyol, socialista, més destacat. "El Lenin espanyol", se li deia; i ell ho acceptava. Les Joventuts Socialistes li regalaren una ploma estilogràfica amb tota solemnitat amb la qual pogués signar els "decrets" de la Revolució Socialista que s'apropava.

Entre Asturies i Catalunya hi havia més de 30,000 presos entre els quals els més alts dirigents. Pel que es refereix a Catalunya, ja he explicat l'esdeveniment que es produí. Tanmateix, a Asturies, quan Gil Robles i Lerroux prengueren el Poder, es considerà que era un Cop d'Estat reaccionari i s'hi posà en contra amb la proclamació de "La Comuna Asturiana". Oviedo es constituí en "Capital" d'aquella Comuna, en baluart de resistència contra les forces de repressió enviades pel Govern Gil Robles-Lerroux comanades per un general el nom del qual no recordo; hi hagué un número important de morts i finalment, mancada de recursos materials i humans, la "Comuna Asturiana" fou vençuda, comportant la consegüent repressió. Els esdeveniments a Asturies i a Catalunya, per bé que amb fesomia politica diferent, foren coincidents i es produïren de manera simultània.

En la situació en que jo em trobava, tenia necessitat d'aqueix grup de companys a Albagés. El meu isolament, amb ells no era tant absolut. Ho prova, si més no, un fet força eloqüent. Puix que, un dia, vers mitja nit, vingueren dos d'aquests companys a "retirar-me" d'aquell lloc, puix que "a Albagés, digueren, havia arribat una esquadra de la Guardia Civil. Penssàren desseguida que arribaven en recerca meva. M'acompanyàren a un altre lloc. L'endemà s'adonaren que fou una falsa alarma i dos dies després vaig tornar a reunir-me amb el meu cunyat i a collir olives com l'home més inofensiu del món.

Des d'Albagés, doncs i aprofitant les nits, de tant en tant em trasl.ladava a casa, a Juncosa, on tenia Ramona i els fills. Sempre em venia arribar vers les 10. Quan guaitava al "Coll de la Cometa", ja veia les pampallugues dels llumets del poble silenciós. Puix que, llevat dels tardans "culs de cafè", ja tothom era a dormir. Sortosament, la meva entrada a casa podia fer-la per un indret de molt poc tragí; pel "Cantó del Pean". Despres d'un moment d'"observació", amb un salt em posava davant la porta de casa els "golfos" de la qual havien estat prèviament untats d'oli per tal d'evitar llurs "xiscles" en obrir-la i tornar-la a tancar.

En un d'aquests viatges -- ja ens trobavem a mitjan del mes de gener -- vaig trobar la casa buida. Sabia que els sogres havien d'anar a la seva Garriga a recollir les olives. No havia sabut, però, quan hi anirien. En trobar la casa buida, vaig pensar que ja havien marxat i també que Ramona amb el nen i la nena hauria anat amb ells. Vaig guaitar a la nostra habitació. Vaig trobar l'habitació dels sogres tancada, i desolat, vaig mirar l'armari per si hi havia quelcom a menjar; vaig trobar ous, me'n vaig menjar un i un boci de botifarra amb pa i vaig sortir.

Jo no em sentia, però, satisfet amb "l'explicació" que jo mateix m'havia donat. Vaig decidir "investigar" prop de la Maria, la cunyada. Amb la precaucio del cas, vaig anar a trucar a la seva porta. Ella sortí i despres d'esvaïr-li la sorpresa, vaig preguntar-li per Ramona. Ella no en sabia res. Me'n vaig entornar, doncs, i abans de "renunciar del tot", vaig optar per un darrer intent: vaig trucar a casa del meu cosi, el "Josep Baster", amb idèntic resultat. Me'n vaig entornar a casa que vaig trobar mes buida que mai. Més desolat que mai no m'havia sentit, no em quedà altra opció que reemprendre el camí vers el tros un recolliem olives. Doncs ja ens trobavem prop de les quatre de la matinada i a aquella hora ja hi ha pagesos que es comencen a "bellugar". I jo, "no podia jugar".

(Llegeix l'"Annex" Pag III bis.)

Arribavem ja a finals de gener i ja s'havien anunciat eleccions per al 16 de febrer, amb el vaticini mes que probable de la victòria del Front Popular a Espanya i del Front d'Esquerres a Catalunya.

Vers el 6 de febrer, el cunyat i jo acabàrem el "preufet". Ens repartirem 1,000 pessetes cadascú. Ell se n'entornà cap a Arbeca i jo, què havia de fer ? Què podia fer ? Vaig decidir anar-me'n a Juncosa i "introduir-me" a casa en "espera" de les eleccions i del seu resultat.

Mentrestant, havia consultat la meva situació amb oncle Celestí. Ell m'havia contestat que el meu eventual retorn a Barcelona no oferia cap inconvenient. Si decidía, però, restar a Juncosa, ell em tindria diàriament al corrent de l'evolució politica. Per carta també vaig anunciar-li que el dia de les eleccions em trasl.ladaria a Lleida, que des d'allà el cridaria per telèfon per tal de demanar-li el resultat electoral a Barcelona, puix que aqueix resultat sempre és determinant per tot Catalunya.

Vaig introduir-me, doncs, a casa, i ara... SILENCI i a esperar !

Cal dir que aqui, el meu guardià fidel era Albert. No podia tolerar a casa cap persona forastera; ni que fossin els seus cosins. Ramona i la seva mare penjàren una borrassa al terrat per tal d'evitar la vista dels veïns i permetre, a la vegada, que jo em pogués passejar de davant al darrera de casa. Val a dir que, a l'època, la gent encara no es malfiava ultramesura de res. Encara no havia arribat el feixisme al Poder.

Arribà el dia de les eleccions i com sigui que Ramona estava també inscrita a les llistes electorals d'Ulldemolins, sortí molt aviat de mati de Juncosa i hi anà a votar. Al migdia ja tornava a estar a casa i per la tarda anà a votar igualment a Juncosa. Penso que avui ningú no prendrà malament el "revelar aqueixa "trampa"; puix que tinc perfecta consciència que en fer-ho no poso en perill l'"estabilitat de l'Estat". Penso, tanmateix, que no sorprendrà a ningu si dic que segons el que seria el resultat de les eleccions, la meva perspectiva es presentava aixi: o bé la llibertat, o bé tornar a deixar esposa i fills per a entornar-me'n a Barcelona amb tots els riscs d'ésser descobert i empresonat.

Arribada l'hora anunciada de donar el resultat electoral, doncs, em vaig disposar de vestimenta per a anar a escoltar la ràdio a casa d'un company: a cal "Tonet de la Dolores del Mestre". La Sala estava plena de gent i ningu no es fixà en mi. Només el "Tonet", el meu cosi i el Mau, sabien qui era aquell home tant estranyament vestit.

Comencen, doncs, a "donar" els "resultats" amb força imprecisions. Al cap d'una bona estona, l'informador sortí amb la noticia segons la qual "el primer resultado, muy parcial, da el triunfo a la tendencia "Centro-Derecha". No m'ho vaig creure. Amb tot, ja en vaig tenir prou per a prendre una decisió. Vaig parlar, a part, amb en "Mau" per a proposar-li marxar immediatament cap a Lleida. Amb el temps que invertiriem pel trajecte, ens permetria veure-hi més clar. Si ens era desfavorable, jo ja no tornaria a Juncosa. Doncs, dit i fet. Deu minuts despres ja corriem "Valleta" avall. En arribar als "Campos" de Lleida, tot ho trobàrem desert. Per a mi fou tot una "revelació". "Expressa la victòria de les Esquerres", vaig dir als companys. "Si guanyessin les dretes, aquest lloc estaria ple de gent", vaig afegir.

Anexe

El bo del cas fou que "la casa" no estava buida. Ramona hi era. Amb eks fills, ben entès. El que havia passat fou que en lloc de posar-se a dormir a la "nostra" habitació, absents com es trobaven els seus pares, es posà a l'habitació d'ells i s'hi tancà amb "trenta claus". Certament, jo vaig provar d'empenyer la porta i en no "cedir", se'm reformà més la idea segons la qual havien marxat tots cap a la Garriga.

Fou l'endemà que "tot" es posà en clar. La Maria, la cunyada, anà molt aviat al mati a saber el què havia passat. Ramona i els nens encara estaven al llit. Quan li explicà les meves peripècies de la nit, Ramona no s'ho creia. Se n'anà al "nostre" quarto i en veure el llit un si és no és "rebregat", doncs jo m'hi havia estirat una mitja hora, es convencé. Ara fou ella, Ramona, la desolada. No se'n podia avenir. Com podia ser que jo hagués ~~estat~~ estat a casa i que ni tan sols no ens haguessim vist?

Per a mi, la resposta és simple: "Una peripècia més de tota situació de clandestinitat". "La obsessió de no fer "soroll", de no fer "moviment", d'evitar, fins i tot, que les rajoles on posava ~~els~~ els peus poguessin "cruixir", etc. etc. Una peripècia més que, despres, quan n'hem parlat, ha servit per a fer-hi broma unes vegades; i altres, per a dir-me, recriminant-me, que jo no vaig tenir "prou" interés per a trobar-la. Tinc la convicció de que això no és veritat.

Potser si ella no hagues tancat la porta tant fort, la "cosa" hauria anat altrament.

La conclusió, per consegüent, segons el meu parer, és que l'ocorregut s'ha de carregar al "compte" de les peripècies inevitables en situacions semblants.

Doncs, UNA PERIPECIA MES !

Ens adreçàrem al "Centre Joventut Republicana" el qual trobàrem en plena efervescència. S'anaven llegint resultats que anaven arribant dels pobles de la Circumscripció i en gairebé tots es donava la victòria a les Esquerres.

Com teniem convingut, vaig anar a telèfons per a parlar amb oncle Cetestí. Vaig trobar que ell ja m'esperava i em digué, més o menys: " a hores d'ara, a Barcelona Ciutat, la candidatura d'Esquerres va al davant de més de 150,000 vots". Ja en tinguerem prou. Ens n'entornàrem cap a Juncosa; jo, ara a "cos descobert" i tots, els companys amb els quals haviem baixat i uns altres que se'ns afegiren, amb les banderes catalana i la republicana "al vent", donant crits de "Visca la República", "Visca Catalunya", "Visca la llibertat". Arribavem al poble vers les set del mati del dia 17 de febrer del 1936.

La gent del poble, en general, en veure'm al carrer quedava astorada. No s'explicava la promptitut de la meva "aparició" a Juncosa. L'endemà, el 18, vaig trasl.ladar-me a Ulldemolins i el 19 emprenia el viatge cap a Barcelona. Preveient que els companys serien alliberats sense retard, jo volia estar-hi present.

Amb tot, la "mesura" d'alliberament dels presos trigava a executar-se. Sense que ara em recordi com es produí, el cas és que em recorda que cap al tard d'aqueix dia, em trobava integrat a una Comissió que anà a trobar el Senyor Molas, el qual exercia les funcions de "Gobernador Civil", per a "exigir-li" l'alliberament que tot ho justificava. En Molas ens assegurà que era una "formalitat" que ja estava en curs, i que era molt probable que serien alliberats l'endemà al mati. No pas de massa "bona gana", ens retiràrem i esperàrem que arribés el dia 20.

Aqueix dia i a primera hora ja em trobava al Carrer d'Entenza, davant de "La Model". Els presoners d'Ulldemolins foren dels primers de sortir. Jo no donava abast per a abraçar-los a tots. Ara a l'un, ara a l'altre... Foren moments veritablement commovedors.

La premsa de Barcelona també es trobava present. Els gràfics d'aqueix dia 20 de març, tots publicaven les escenes de l'alliberament dels detinguts a rel dels fets del 6 d'Octubre, i molt particularment s'esqueia amb la sortida dels presos d'Ulldemolins. Ara el Josep Petit, ara el Cisco Xavo...

Els fills d'Ulldemolins residents a Barcelona prengueren la iniciativa venturosa de "contractar" tants autocars com serien necessaris per a conduir al poble els "alliberats" i tots els ulldemolinencs i simpatitzants amb la nostra causa. Aquell mateix dia ens retrobàrem amb l'Aleix el qual em presentà al company Miquel Valdés, del Partit Comunista de Catalunya, candidat triomfant del Front d'Esquerres, que també estava inscrit per a acompanyar-nos al poble.

L'endemà, el 21, a les set del mati ens trobarem a la Plaça de la Universitat per tal d'emprendre el viatge. Omplenàrem tres grans autocars amb una bona cinquantena de viatgers cada un.

Tot el trajecte estigué acompanyat de Cançons victorioses i d'"històries" de fer riure.

En arribar a Tarragona, un bon home que no sé pas qui era, però que respirava optimisme pels quatre costats, ens pregà de baixar dels cotxes i ens acompanyà a un establiment per tal que mengessim i beguessim el que voldriem. Ho fèrem, potser tots, de molt bona gana i aquest "petit repos" contribuí a augmentar l'ambient festívol que semblava destinat a impregnar tot Catalunya de la jòia de la victòria que acabavem d'obtenir. Mitja hora després emprenem el viatge en direcció de Reus i aquí es repetí la invitació. S'organitzaren dos autocars més en els quals, amb els ulldemolincs i amics que hi viuen, vàren voler acompanyar-nos els dos diputats que havien sortit victoriosos: en Joan Sentis, de l'Esquerra Republicana de Catalunya i Miquel Valdés, del Partit Comunista de Catalunya.

Ja ens teniu, doncs, els cinc autocars en direcció d'Ulldemolins. A cada poble dels que passàrem, es produiren manifestacions de sincera simpatia: Borjes del Camp, Alforja, Cormudella; fins i tot a l'engalzament de la carretera que condueix a Prades des del Coll d'Albarca, hi trobàrem un cinquantena d'homes, dones i infants..

Tots ells havien fet els sis quilòmetres que separen Prades del Coll, per veure arribar els fills d'Ulldemolins alliberats.

A cada lloc d'aquests vam deturar-nos un moment per tal d'adreçar uns mots d'agraïment per la demostració de simpatia i de solidaritat que ens estaven donant.

El "Coll d'Albarca" i Ulldemolins estan separats per ~~vint~~ quatre quilòmetres. Doncs bé, aquell trajecte ja estava "guarnit", ara d'un parell, ara de quatre, de convilatans afins que venien a rebre'ns.

Ulldemolins, aquell dia s'omplenà de gom a gom. No solament dels que hi arribàrem amb els autocars. Ans bé d'amics i de simpatitzants dels pobles veins: De Juncosa, de Cervià, d'Albagés, de Pobla de Cervols, de Prades, de Cornudella... I casa meva també. La meva mare no sabia on fer seure tanta gent, per bé que tota ella, gent amiga, entre la qual no em puc estar d'esmentar i de recordar dolorosament el Rossend d'Albagés, com familiarment li deiem. La meva mare, però, trobà la manera de fer-nos dinar per a tots.

Potser cal precisar que la nostra entrada al poble es feu de manera organitzada. Baixàrem dels autocars al lloc conegut pels "quatre camins", a l'encreuament de la carretera amb el camí de Prades. Organitzàrem la marxa en "manifestació" compacta. Així que passàrem la cantonada de l'Ermita de Loreto, vingué a "trobar-me" el "Xamon", que feia d'Alcalde, "isidrista" per naturalesa. Em digué que "esperava" de mi que l'ordre no seria alterat... poques coses més. La meva resposta fou simple: "que es posés tranquil; puix que, precisament, amb la nostra arribada, era l'ordre el que arribava." Continuàrem carrer endins, fins a la Plaça, amb "Visques" i cançons, on ens dislocàrem per a anar a dinar cadascu on va voler.

Els companys que ens sentiem responsables, davant la manca d'un local on poder encabir tanta gent, convinguérem en distribuir-nos entre ambdues Entitats d'Esquerres i que tots els que haguessim d'intervenir en l'us de la paraula, intervendriem a ambdos llocs. Quan vàrem comunicar, des del balcó del nostre "Foment" aquesta decisió, fou rebuda amb una torrentada d'aplaudiments i de veus de "Visca la unitat"...

Ambdues Sales s'omplenàren a més no poguer. I ambdos diputats, com també ambdos responsables de la pròpia vila, ens adreçarem al públic que estava daleros de veure'ns i d'escoltar-nos.

La diada, doncs, trascorregué en mig de la jòia general, democràtica i antifeixista, republicana i catalana; i arribada l'hora, la "gentada" es disposà a dispersar-se amb el desig i la promesa de veure'ns sovint i tan aviat com calgués.

Aquell mateix dia, vaig dir a reveure a la meva mare i vaig traslladar-me a Juncosa on m'esperaven Ramona i els fills. Donc no havien pogut venir a Ulldemolins.

A Juncosa, per a reintegrar-me a la vida casolana, de pagés treballador. A mes, de cara als sogres, es feia sentir la necessitat d'un altre home; mentre que a casa meva, després d'haver deixat les terres del Cisco Xavo, el meu germà ja podia fer-hi front.

L'endemà retornà a Barcelona el Govern de la Generalitat, amb el President Companys al davant. Immediatament, el Govern es feu càrrec de les seves funcions, com si res no hagués passat. Restablí tota la legislació que el Parlament Català havia promulgat, i en primer lloc les lleis promulgades en matèria agrària.

Tot Catalunya respirà l'aire de victòria que en aquesta ocasió respirava Barcelona. I a la vegada, tot Catalunya es disposà a portar endavant amb decisió veritablement democràtica, l'obra que, en l'exercici del sistema autònom havia emprès.

RONDALLA DE LA VORA DEL FOC

Memories

Quarta Part: (Febrer del 1926 - Juliol del 1929)

X X X X X X X X X X

RONDALLA DE LA VORA DEL FOC

(Memòries)

Agost del 1929 - Febrer del 1936

MORTS A L'EXILI (53)

Evarist Massip i Bargalló

Quan començaven a despuntar les llueses d'una albada democràtica a Catalunya, per la qual tant havia lluitat, moria a les rodalies de París Evarist Massip i Bargalló el dia 27 de maig del 1976. El socialisme català perdia amb ell una de les figures més sinceres, més nobles, més insubornables. I més lúcides.

Nascut a Ulldemolins, el 30 d'abril del 1898, Massip era la imatge mateixa de la gent del Priorat, quan aquest ja es decanta cap a les Garrigues. Adust, però amb un profund sentit de l'humor, com els tolla de les fondalades del seu poble. Pagès de cap a peus –en morir, tenia plantat encara un pulcre hortet–, deixà l'escola pel camp a una edat en què la majoria de vailets d'ara tot just comencen d'anar a l'escola. La seva escola va ser el contacte diari amb els homes i els problemes del camp. Cosa que no li va impedir d'adquirir una gran cultura, mogut com era per una curiositat constant servida per una intel.ligència poc corrent. Els cercles catalanistes de les dues primeres dècades d'aquest segle li van donar l'esperit del país. Massip va ser catalanista abans de tot. D'altra banda, les lectures febroses de literatura llibertàr1a el van decantar, també al començament, cap a l'òrbita confederal, de la qual sortí aviat, en cartejar-se justament amb Joaquim Maurín (correspondència i amistat fugisseres, però que li van valer un temps de presó, justament quan feia el servei militar). A Ulldemolins, Massip passava per un home d'idees avançades, com ell deia amb un somriure burlaner i falaguer. Va militar, primer, a l'Esquerra Republicana de Catalunya i, poc després, a la Unió Socialista de Catalunya, sempre a la base, a la seva comarca natal i, en haver-ne de fugir, a la de les Garrigues, a Juncosa, on va casar-se. Quan la USC va convertir-se, per fusió amb altres grups, en Partit Socialista Unificat de Catalunya, en els primers dies de la guerra civil, Massip va trobar la seva darrera fidelitat. Sempre més va servir aquest partit. Primer a Lleida, com a alt funcionari de la Generalitat per les qüestions agràries. Després a l'exili, a Xile. De Xile, el PSUC l'envia a Barcelona, en els anys més durs de la repressió, amb nom i papers falsos, per tal de reorganitzar-hi el partit. Es ací on comença de topar amb els problemes que estiregassaran el PSUC durant molts anys i amb les rivalitats personals i de tendència que faran esclatar el partit poc temps després. Quan, dissolta la Internacional Comunista, el PCE reduirà el partit català a secció regional tot guardant-li el nom, contra el parer de Joan Comorera, Evarist Massip quedarà al costat de l'antic conseller d'economia de la Generalitat. Massip viurà les hores tenses d'aquesta escissió, ja a París. Seguirà els passos de Comorera a Barcelona i, desaparegut aquest al penal de Burgos, prendrà el relleu del seu ideal: un PSUC d'obediència estrictament catalana. Multiplicarà contactes, publicarà fulls, mantindrà elevada la defensa de la memòria de Comorera. Ja malalt, no pararà encara d'enviar comunicacions, de replantejar problemes, de fer projectes. En nom dels seus companys, ell inicià els contactes amb Convergència Socialista de Catalunya amb vista al nou Partit Socialista de Catalunya i a la integració dels militants del PSUC no sucursalista en la nova formació. Ja no ho va poder veure.

AVUI 28.9.77

JORDI PLANES